



อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรม
ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา

พระมหาสุขสันต์ สุขวทุมนโน (แก้วมณี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย



**THE INFLUENCE OF THERAVADA BUDDHISM ON THE
CULTURAL ART IN THE REIGN OF KING
BOROMMATRILOKANART OF AYUTTHAYA PERIOD**

PHRAMAHA SOOKSAN SUKHAWATTHANO (KAEWMANEE)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand



บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระศรีสิทธิมนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหากฤษณะ ตรุโณ, ดร.)

กรรมการ

(พระมหาอำนาจ อัสการี, ดร.)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มนตรี สืบด้วง)

กรรมการ

(ดร.จรัส ทองเกษม)

กรรมการ

(อาจารย์ประสิทธิ์ แสงทับ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาอำนาจ อัสการี, ดร.

ประธานกรรมการ

ดร.จรัส ทองเกษม

กรรมการ

อาจารย์ประสิทธิ์ แสงทับ

กรรมการ



ชื่อวิทยานิพนธ์ : อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรม
ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา

ผู้วิจัย : พระมหาสุขสันต์ สุขวทุฒโน (แก้วมณี)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

๑. พระมหาอำนาจ อัสสุการี ป.ธ.๓, พธ.บ., M.A, Ph.D. (Sociology)

๒. ดร.จรัล ทองเกษม กศ.บ., กศ.ม., นศ.ม., Ph.D. (Cultural Sciences)

๓. นายประสิทธิ์ แสงทับ ป.ธ.๕, พธ.บ., M.A. (Political Sciences)

วันสำเร็จการศึกษา : ๘ เมษายน ๒๕๕๑

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรม ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับ

๑. ภูมิหลัง และประวัติความเป็นมาของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทางด้านการเมือง การปกครอง สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และด้านศาสนา

๒. บทบาทของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

๓. อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีต่อศิลปวัฒนธรรมทางด้านสถาปัตยกรรม ปฎิมากรรม จิตรกรรมและวรรณคดี ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร โดยได้รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ เอกสารทางด้านพระพุทธศาสนา และงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูลเหล่านี้มาศึกษาวิเคราะห์ เรียบเรียง และนำเสนอต่อไป โดยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๕ บท คือ

บทที่ ๑ กล่าวถึง ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตการวิจัย ปัญหาที่ต้องการทราบ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย ทบทวนเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้อง วิธีดำเนินการวิจัย และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ ๒ กล่าวถึง ภูมิหลัง และประวัติความเป็นมาของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ



บทที่ ๓ กล่าวถึง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

บทที่ ๔ กล่าวถึง อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อศิลปวัฒนธรรมทาง
ด้านสถาปัตยกรรม ปฎิมากรรม จิตรกรรม และวรรณคดี

บทที่ ๕ กล่าวถึง การสรุปผล การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยได้ผลสรุปว่า

๑. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงปรับปรุงการปกครองจากเดิม เพื่อความ
มั่นคงของอาณาจักรโดยการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางให้มากที่สุด ได้มีการแยกฝ่ายทหาร
ออกจากฝ่ายพลเรือนโดยเด็ดขาดเพื่อจะได้เป็นศูนย์กลางอำนาจของพระองค์ไว้ ซึ่งการปกครอง
ลักษณะนี้ได้ใช้เป็นหลักการปกครองจนมาถึงรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๒. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยการออก
กฎหมายพระราชทานกำหนดศักดิ์นาสำหรับพระภิกษุและสามเณร ซึ่งเป็นการส่งเสริมทาง
ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมอีกประการหนึ่ง นอกจากนี้ พระองค์ก็ได้ทรงบริจาคพระราช
ทรัพย์บูรณปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ได้โปรดเกล้าฯ ให้หล่อรูปพระพุทธรเจ้า ๕๐๐ ชาติ ได้สร้าง
วัดจุฬามณี ที่จังหวัดพิษณุโลก แล้วได้ทรงผนวชที่วัดแห่งนี้เป็นเวลา ๘ เดือน ๑๕ วัน อัน
เป็นการแสดงถึงพระราชศรัทธาในบวรพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า

๓. อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทได้มีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรม ในรัช
สมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เกิดจากพระราชศรัทธาของพระองค์ที่มีต่อพระพุทธ
ศาสนาฝ่ายเถรวาท โดยพระองค์ได้รังสรรค์ออกมาทางทางสถาปัตยกรรม เช่น ปรางค์
ประธานวัดจุฬามณี และปรางค์ประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมี
เอกลักษณ์คือทำเป็นประตูลอกที่เรือนธาตุ มีลวดบัวเชิงและลวดบัวรดเกล้าที่ประดับเรือน
ธาตุ เป็นต้น ทางด้านปฎิมากรรม เช่น พระพุทธรูปยืน ปั่นด้วยปูน ซึ่งประดิษฐานในซุ้ม
จระนำของปรางค์วัดพระราม ที่มีลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างกว้างมน อันเกิดจากรูปทรง
ลักษณะเหลี่ยมผสมรูปไข่ เป็นต้น ทางด้านจิตรกรรม เช่นภาพอดีตพระพุทธเจ้าที่ฝาผนังมุข
ปรางค์ประธานวัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น ส่วนทางด้านวรรณคดี เช่น
ทรงร่วมกับนักปราชญ์ได้ทรงนิพนธ์มหาชาติคำหลวงซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงพระเวสสันดรชาดก
เป็นต้น



Thesis Title : The Influence of Theravada Buddhism on the Cultural Arts in the Reign of King Borommatrilokanart of Ayutthaya Period

Researcher : Phramaha Sooksan Sukhawattthano (Kaewmanee)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

1. Phramaha Amnuay Angsukaree Pali III, M.A., Ph.D.
2. Dr.Charan Thongkasem B.Ed., M.Ed., M.Phil., Ph.D.
3. Mr.Prasit Saengtab Pali IX, B.A., M.A.

Date of Graduation : April 8, 2008

ABSTRACT

The Research entitled “The Influence of Theravada Buddhism on the Cultural Arts in the Reign of King Borommatrilokanart of Ayutthaya Period” is targeted at studying;

1. The history of the Ayutthaya kingdom during the reign of the King Borommatrilokanart in the context of politics, leadership, cultural society, economy and religion.
2. The King Borommatrilokanart’s role in supporting the Buddhism.
3. The Influence of Theravada Buddhism on the cultural arts in architecture, the image, the psychology, and literature during the reign of King Borommatrilokanart.

This research is a documental research compiled from the Buddhist historical resources and other related resources. Later on, the data gathered from the study were analyzed and compiled.



This thesis was divided into 5 chapters:

Chapter I deals with the history, the importance of the research problem, the purpose of the research, the limitation of the research, the definition of the research, the methods of the research, and the outcomes of the research.

Chapter II deals with the biography or the first cradle of Ayutthaya during the reign of King Borommatrিলोकนารต

Chapter III deals with the King Borommatrিলोकนารต and his supports in Buddhism.

Chapter IV deals with the Influence of Theravada Buddhism on cultural arts in the context of architecture, the image, the psychology and literatures.

Chapter V deals with the conclusion and suggestions for further research.

From the research, it can be concluded as follows;

1. The King Borommatrিলोकนารต had improved the old leadership style for the stability of the country. He also had separated the military from the citizen for balancing his power. This leadership style had been used until the reign of King Rama the Fifth of Ratanakhosin Period.

2. The King Borommatrিলोकนารต had promoted Buddhism by promulgating the law and giving an accord of feudalism to Buddhist monks. This in turn had also supported the study of Buddhism during that period. Besides, He himself had donated his property to restore the temples, casting 500 Buddha's images, the Buddha statues, building the Chulamanee temple in Phitsanulok province and ordained at that temple for 8 months and 15 days which showed his strong faith in Buddhism.



3. The Influence of Theravada Buddhism on the Cultural arts during the Reign of King Borommatrilokanart of Ayutthaya Period was caused by his strong faith in Theravada Buddhism . This could be seen from his endeavor in the construction of the architectural sites like stupa of Chulamanee temple and stupa of Phrasriratanamahathatu temple in Phitsanulok province with it character as the deluded door and stranded the two lotus at the stupa and so on. In the context of fine arts, the King had ordered the construction of the Standing Buddha Image at Phrarama temple that has wide face with rectangular mix with oval face and so on. Also, the were the images of the previous Buddha on the ceiling of Phrarama Temple. In the context of literatures, The King, together with the noble men of that period, had compiled the literary work called “Mahājāti Gamluang”.



กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้สำเร็จลงเป็นอย่างดี เนื่องจากได้รับความเมตตาและอนุเคราะห์จากบรรดาอาจารย์ และผู้มีพระคุณ ดังต่อไปนี้

กราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อท่านอาจารย์ ดร.พระมหาอานวย อัสสุการี ซึ่งท่านเป็นพระอาจารย์ที่ได้สั่งสอนและปลูกฝังทางความคิดให้มีความรู้สึกรู้ว่า เรื่องประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และเรื่องศิลปวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่น่าสนใจน่าศึกษา จนเป็นเหตุให้เกิดแรงบันดาลใจในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้จนสำเร็จ และขอเจริญพรขอบคุณต่อท่านอาจารย์ ดร.จรัส ทองเกษม และอาจารย์ประสิทธิ์ แสงทับ ในฐานะที่ท่านเป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่เมตตาได้ให้คำปรึกษาข้อเสนอแนะและช่วยตรวจสอบแก้ไขในส่วนที่เป็นข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบพระคุณท่านที่คอยคำจุนอุปถัมภ์ในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ผ่านพ้นไปได้ คือคุณโยมบิดามารดา และคุณจิราพรรณ ดอกคำ คุณครูชนันรัตน์ รัตนพงศ์ทอง ที่ได้อุปถัมภ์ค่าใช้จ่ายในการศึกษา ตลอดจนคุณพูนพัฒน์ ผิวพรรณ คุณอุทัย สุธรรม และคุณกวี กวีอักษรกุล ที่เอื้อเฟื้อเรื่องยานพาหนะการเดินทางติดต่อในเรื่องต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มต้น

ขอขอบคุณคุณสมพร เหลาฉลาด คุณชัยวัฒน์ ไชยประเสริฐ และคุณสุชิราภรณ์ บริสุทธิ์ ที่ช่วยหาข้อมูลสำคัญให้ ตลอดจนญาติพี่น้อง และเพื่อนนิสิตรุ่น ๑๕ ทุกท่านที่คอยให้กำลังใจด้วยดี

นอกจากนี้ ขอขอบพระคุณสถาบันการศึกษาอันทรงเกียรติ และอันน่าภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งนั่นคือ มหาวิทยาลัยมหาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้โอกาสเพื่อเข้ามาศึกษา ตลอดจนเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ให้คำแนะนำ และให้บริการด้วยความอบอุ่นดียิ่ง ซึ่งจะขอสำนึกในบุญคุณของท่านเหล่านี้โดยไม่รู้ลืม

พระมหาสุขสันต์ สุขวทุฒโน (แก้วมณี)

๘ เมษายน ๒๕๕๑



สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฐ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ ภูมิหลังและประวัติความเป็นมาของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	๑๑
๒.๑ ประวัติความเป็นมาของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาโดยสังเขป	๑๑
๒.๑.๑ ภูมิหลังของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา	๑๑
๒.๑.๒ การสถาปนากรุงศรีอยุธยา	๑๓
๒.๒ พระราชประวัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	๑๖
๒.๓ ลักษณะทางการเมือง	๑๗
๒.๓.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสุโขทัยก่อนรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	๑๗



๒.๓.๒ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กับนโยบายผนวก แผ่นดินอาณาจักรสุโขทัยไว้ในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา	๑๘
๒.๔ ลักษณะทางด้านการปกครอง	๑๙
๒.๔.๑ ลักษณะการปกครองกรุงศรีอยุธยา ก่อนรัชสมัย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	๑๙
๒.๔.๒ ลักษณะการปกครองกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	๒๑
๒.๔.๓ การกำหนดยศ จัดตั้งทำเนียบยศ (ศักดิ์นา)	๒๖
๒.๔.๔ กฎมณเฑียรบาล และศาล	๒๗
๒.๔.๕ กฎหมายและกระบวนการในสังคม	๒๗
๒.๕ ลักษณะทางด้านสังคมวัฒนธรรม	๒๘
๒.๖ ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ	๓๑
๒.๖.๑ ปัจจัยที่เอื้อหนุนต่อความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ	๓๑
๒.๖.๒ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ	๓๑
๒.๖.๓ ลักษณะการค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยา	๓๒
๒.๖.๔ ระบบการค้า	๓๓
๒.๖.๕ ระบบเงินตรา	๓๔
๒.๖.๖ รายได้ของแผ่นดิน	๓๕
๒.๖.๗ รายจ่ายของแผ่นดิน	๓๕
๒.๗ ลักษณะทางด้านศาสนา	๓๖
๒.๗.๑ ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู	๓๖
๒.๗.๒ ศาสนาอิสลาม	๓๗
บทที่ ๓ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา	๓๙
๓.๑ สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนา	๓๙
๓.๑.๑ พระพุทธศาสนากับสังคมกรุงศรีอยุธยา	๓๙
๓.๑.๒ บทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา	๔๐
๓.๒ การส่งเสริมด้านการปกครองคณะสงฆ์	๔๑
๓.๒.๑ หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัย	๔๑



๓.๒.๒ ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ในรัชสมัย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	๔๒
๓.๒.๓ ทรงออกกฎหมายพระราชทานกำหนดศักดินา สำหรับพระสงฆ์	๔๕
๓.๓ การส่งเสริมด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม	๔๕
๓.๔ การส่งเสริมด้านการสร้างวัดและบูรณปฏิสังขรณ์วัด	๔๗
๓.๕ หลักพุทธธรรมที่ทรงนำมาใช้ในการปกครองบ้านเมือง	๔๘
๓.๕.๑ หลักทศพิธราชธรรม	๔๙
๓.๕.๒ หลักจักรวัตติวัตร	๕๑
๓.๕.๓ หลักราชสังคหวัตถุ	๕๒
๓.๕.๔ หลักกอคติ ๔	๕๒
บทที่ ๔ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อศิลปวัฒนธรรม ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	๕๓
๔.๑ บ่อเกิดของศิลปวัฒนธรรม	๕๓
๔.๑.๑ ความหมายของศิลปะ	๕๔
๔.๑.๒ ศิลปกรรมในสมัยกรุงศรีอยุธยา	๕๕
๔.๑.๓ เอกลักษณะของวัฒนธรรมไทย	๕๘
๔.๑.๔ เอกลักษณะวัฒนธรรมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา	๕๙
๔.๒ กำเนิดพุทธศิลป์	๖๐
๔.๒.๑ ความเป็นมาของพุทธสถาน	๖๖
๔.๒.๒ ประวัติพุทธสถานในประเทศไทย	๗๕
๔.๒.๓ ลักษณะพุทธสถาน	๗๘
๔.๓ อิทธิพลที่มีต่อสถาปัตยกรรม	๘๕
๔.๓.๑ ความหมายและลักษณะทั่วไปของสถาปัตยกรรม	๘๕
๔.๓.๒ วัด และลักษณะแผนผังของวัด	๘๗
๔.๓.๓ สถูป	๘๘
๔.๓.๔ เจดีย์	๙๐
๔.๓.๕ อุโบสถ วิหาร	๙๑



๔.๓.๖ สี่มา	๕๔
๔.๓.๗ การเปรียญ	๕๕
๔.๓.๘ หอไตร	๕๖
๔.๔ อิทธิพลที่มีต่อประติมากรรม	๕๖
๔.๔.๑ ความหมายและลักษณะทั่วไปของประติมากรรม	๕๖
๔.๔.๒ ความเป็นมาของพระพุทธรูป	๕๕
๔.๔.๓ ประวัติพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา	๑๐๓
๔.๔.๔ พระพุทธรูปในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ	๑๐๗
๔.๕ อิทธิพลที่มีต่อจิตรกรรม	๑๐๘
๔.๕.๑ ความหมายของจิตรกรรม	๑๐๘
๔.๕.๒ ความมุ่งหมายในการสร้างภาพจิตรกรรมไทย	๑๑๒
๔.๕.๓ รูปแบบของจิตรกรรมไทยที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	๑๑๔
๔.๕.๔ อิทธิพลวรรณคดีจากจิตรกรรม ที่มีต่อความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรม	๑๑๗
๔.๖ อิทธิพลที่มีต่อภาษาและวรรณคดี	๑๒๐
๔.๖.๑ อิทธิพลที่มีต่อภาษา	๑๒๐
๔.๖.๒ อิทธิพลที่มีต่อวรรณคดี	๑๒๒
๔.๖.๓ ลักษณะประเภทวรรณคดีไทย	๑๒๔
๔.๖.๔ บ่อเกิดของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา	๑๒๕
๔.๖.๕ ลักษณะของวรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา	๑๓๐
๔.๖.๖ จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา	๑๓๑
๔.๖.๗ เนื้อหาของวรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา	๑๓๑
๔.๖.๘ รูปแบบคำประพันธ์	๑๓๒
๔.๖.๙ วรรณคดีพระพุทธศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา	๑๓๓
๔.๖.๑๐ วรรณคดีพระพุทธศาสนาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	๑๓๓



บทที่ ๕	สรุป และข้อเสนอแนะ	๑๔๒
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๔๒
๕.๑.๑	สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับการปกครองบ้านเมือง	๑๔๒
๕.๑.๒	สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับสถาบันพระพุทธศาสนา	๑๔๓
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๔๖
บรรณานุกรม		๑๔๗
ประวัติผู้วิจัย		๑๕๕



คำอธิบายคำย่อ

ในวิทยานิพนธ์นี้ มีอักษรย่อที่ได้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก ฉบับหลวง ๒๕ พุทธศตวรรษ ของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งสิ้น ๔ เล่มดังนี้ คือ

อักษรย่อ	ย่อมาจาก
จุ.ชา. (บาลี)	จุฑทกนิกาย ชาตกปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ม. (บาลี)	ทีฆนิกาย มหาวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ปา. (บาลี)	ทีฆนิกาย ปาฎิกวคคปาติ (ภาษาบาลี)
อจ.จตุกก. (บาลี)	อังคตตรนิกาย จตุกกนินาต (ภาษาบาลี)

ส่วนการบอกหมายเลข จะบอก เล่ม / ข้อ / หน้า / โดยลำดับ เช่น

จุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๔๐/๘๖. หมายถึง จุฑทกนิกาย ชาตกปาติ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๘ ข้อที่ ๒๔๐ หน้า ๘๖ เป็นต้น



บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ได้สถาปนาเป็นราชธานีในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) เมื่อพ.ศ. ๑๘๕๓ และได้สิ้นสุดลงในคราวเสียกรุงครั้งที่ ๒ เมื่อพ.ศ. ๒๓๑๐ ในรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ) รวมระยะเวลาของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ๔๑๗ ปี โดยมีพระราชวงศ์ปกครอง ๕ ราชวงศ์ และได้มีพระมหากษัตริย์ขึ้นครองราชย์ทั้งสิ้น ๓๔ พระองค์

ในช่วงระยะเวลา ๔๑๗ ปีนี้ กรุงศรีอยุธยาได้เจริญทุก ๆ ด้าน ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งความเจริญเหล่านี้ได้รับมาจากอิทธิพลของพุทธศาสนาโดยเฉพาะในฝ่ายเถรวาทแทบทั้งสิ้น

ดังนั้น สถาบันพระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทต่อสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก กล่าวได้ว่า สถาบันพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางซึ่งรวมจิตใจของประชาชนในด้านการเคารพนับถือ และการร่วมมือซึ่งกันและกัน นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงคนธรรมดาสามัญ โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่และมีบทบาทสำคัญ นอกจากนี้พระพุทธรูปเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจทำให้มีความสามัคคี สามารถรวมตัวเป็นสังคมที่มีความมั่นคงเป็นระเบียบเรียบร้อย และมีความเป็นปึกแผ่นได้ตราบเท่าทุกวันนี้

สถาบันพระพุทธศาสนาได้มีบทบาท และได้มีความสำคัญต่อสังคมไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเป็นบ่อเกิดของศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งสามารถเห็นได้จากพุทธศิลป์ประเภทต่างๆ โดยเฉพาะในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ศิลปวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ได้มีความโดดเด่นกว่าทุกยุคทุกสมัย ภายใต้พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภ์ พระองค์ทรงเป็นผู้นำในการสร้างเสริมปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน^๑ ทำให้พระพุท

^๑ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐.



ศาสนาที่มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเป็นรัชสมัยที่มีความสงบสุข และมีความรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ แล้ว ในรัชสมัยนี้พระองค์ทรงมีความสนพระทัย และทรงเอาพระทัยใส่ทั้งทางด้านการเมืองการปกครองและด้านพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยารุ่งเรืองถึงขั้นขีดสุด คือในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะพระองค์ทรงเอาพระทัยใส่สนับสนุน ทั้งระยะเวลาครองราชย์ของพระองค์ก็ยาวนานปราศจากอริราชศัตรูมารบกวน สาเหตุแห่งความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า อาจจะเนื่องมาจากพระองค์มีพระชนนีเป็นเจ้าหญิงในราชวงศ์พระร่วง คือเป็นพระราชธิดาของพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (พระยาบาลเมือง) ซึ่งครองอยู่เมืองพิษณุโลก สมัยที่กรุงสุโขทัยตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา และพระองค์เป็นกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาพระองค์แรกที่เสด็จไปขึ้นครองเมืองพิษณุโลกทั้งก่อนครองราชย์ในฐานะเป็นมหาอุปราช และภายหลังที่ทรงครองราชย์สมบัติแล้ว ๖ ปี เมืองพิษณุโลกเคยเป็นเมืองในราชอาณาจักรสุโขทัยมาแล้ว พระพุทธศาสนาจึงมีส่วนใกล้ชิดกับทางสุโขทัย เหตุดังกล่าว อาจจะทำให้พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าได้^๒

โดยเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว พระองค์ได้ทรงเอาพระทัยใส่ในกิจการพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทรงถวายวังเป็นวัด บูรณะและสร้างพระอารามต่าง ๆ และได้ทรงผนวชเป็นภิกษุในบวรพระพุทธศาสนา พร้อมด้วยพระราชโอรสและข้าราชการบริพาร รวม ๒๓๘๘ รูป ที่วัดจุฬามณีเป็นเวลา ๘ เดือน ๑๕ วัน เมื่อพ.ศ. ๑๕๕๘ นับเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์ที่ ๒ ที่ทรงผนวชขณะครองราชย์ ต่อจากพระมหาธรรมราชาที่ ๑ ลิไท รัชกาลที่ ๖ แห่งอาณาจักรสุโขทัย และทรงโปรดให้ประชุมกวีแต่งหนังสือเรื่องมหาชาติคำหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕^๓ นอกจากนี้ศิลปวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาเถรวาทก็มีความเจริญรุ่งเรืองในรัชสมัยของพระองค์ อันเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงสภาพสังคม ความรู้ความสามารถและภูมิปัญญาของพระองค์ และผู้คนในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

^๒ สิริวัฒน์ คำวันสา, อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย), (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๑๓.

^๓ พิฑูร มลิวัดย์ และไสว มาลาทอง, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓๘.



ผู้วิจัยได้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว จึงได้ทำการศึกษาวิจัยเพื่อให้ทราบถึงสาระและพัฒนากิจการของอิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อศิลปวัฒนธรรมในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาภูมิหลัง และประวัติความเป็นมาของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทางด้านการเมือง การปกครอง สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และด้านศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีต่อศิลปวัฒนธรรมทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณคดี ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานี้ ได้ศึกษาวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวกับประวัติภูมิหลัง และประวัติความเป็นมาทางด้านการเมืองการปกครอง สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ศาสนา บทบาทในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อศิลปวัฒนธรรมทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณคดี โดยศึกษาเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๕๕๑ - ๒๐๓๑) ของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ภูมิหลังและประวัติความเป็นมา ทางด้านการเมือง การปกครอง สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และด้านศาสนาของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นอย่างไร



๑.๔.๒ บทบาทของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีอะไรบ้าง

๑.๔.๓ พระพุทธศาสนาเถรวาทในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณคดีอย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

อิทธิพล หมายถึง อำนาจที่สามารถบันดาลให้ผู้อื่นต้องคล้อยตามหรือทำตาม

พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง พระพุทธศาสนาที่ถือตามคติที่พระอรหันต์ พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนา ซึ่งได้เข้ามาสู่ประเทศไทย และเกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ศิลปวัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงามทางด้านการช่าง การฝีมือได้แก่สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม รวมทั้งคำนิยม ความคิดความเชื่อที่แสดงออกมาในลักษณะของวรรณคดี

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หมายถึง พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๘ แห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ซึ่งครองราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๕๕๑ – ๒๐๓๑

กรุงศรีอยุธยา หมายถึง อาณาจักรไทย โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๕๓ ในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จนถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ ในรัชสมัยของสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์หรือสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ รวมระยะเวลาของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาทั้งสิ้น ๔๑๗ ปี

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ ทองดี ปิงใจ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมในอาณาจักรอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๑๕๕๑ – ๒๑๗๑)”^๔

^๔ ทองดี ปิงใจ, “พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมในอาณาจักรอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๑๕๕๑ – ๒๑๗๑)”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๑.



ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงใช้พระพุทธศาสนา เพื่อบูรณาการสังคม และทรงอุปถัมภ์การหล่อพระพุทธรูป ๕๐๐ องค์ ทรงสร้างวัด และ ทรงนิพนธ์มหาชาติคำหลวง และทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาด้วยการออกผนวช นาน ๘ เดือน ๑๕ วัน พร้อมกับขุนนางและข้าราชการบริพาร เป็นจุดเริ่มต้นที่น่าจะเป็น หลักฐานได้ว่าพระองค์ทรงพยายามเป็น “ธรรมราชา” ในขณะเดียวกันน่าจะสันนิษฐานได้ว่า พระองค์ทรงรวมอำนาจของศาสนจักรเข้ากับราชอาณาจักร โดยแต่งตั้งพระองค์เป็นสมเด็จพระ ครุรามาชิตีศรีศรีนทรบรมจักรพรรดิ ชาติไชยชัย สังฆราช สังฆปริณายก เรียกได้ ว่าเป็นการรวมอำนาจทางการเมืองและการรวมอำนาจของคณะสงฆ์เข้าสู่ส่วนกลาง จึงทำให้ ทั้งราชอาณาจักรและศาสนจักรมีความมั่นคง มีระบบระเบียบเป็นอย่างดี

นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมครั้งสำคัญ ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงนำเอาพระพุทธศาสนามาบูรณาการสังคม โดยเฉพาะพระองค์ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจ เสมือนพระเวสสันดร

๑.๖.๒ นเรศมณฑ์ เพชรนาจักร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและวิธีการสอนในโคลงโลกนิติ”^๕

ผลจากการวิจัยได้ข้อสรุปว่า หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ใน โคลงโลกนิติส่วนใหญ่มุ่งเน้นโลกียสุข คือความสุขในการครองชีวิตระดับชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและชนบประเพณีของคนในสมัยกรุงศรีอยุธยา ทำให้ทราบได้ว่า พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ได้มีมุ่งจุดมุ่งหมายปลายทางสูงสุดในทาง พระพุทธศาสนาที่เรียกว่า นิพพานมากนัก แต่จะเน้นหนักการครองชีวิตอยู่เป็นปกติสุข คือ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน มีความสุขกับการดำเนินชีวิตอย่าง ชาวบ้านทั่วไป

๑.๖.๓ ประทีป ชุมพล ได้ทำการวิจัยเรื่อง “จิตรกรรมฝาผนังภาคกลาง : ศึกษา ทัศนคติความสัมพันธ์กับวรรณคดีและอิทธิพลที่มีต่อความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม”^๖

^๕ นเรศมณฑ์ เพชรนาจักร, “การศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและวิธีการสอนใน โคลงโลกนิติ”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๓.

^๖ ประทีป ชุมพล, จิตรกรรมฝาผนังภาคกลาง : ศึกษาทัศนคติความสัมพันธ์กับวรรณคดีและอิทธิพล ที่มีต่อความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม, คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๘. (ทุนวิจัยประเภท ทั่วไปจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ).



ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า ในปัจจุบันภาพจิตรกรรมฝาผนังอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมและเลือนหายไปมากมาย เกือบ ๘๐ เปอร์เซ็นต์ การทำลายเกิดจากน้ำมือของมนุษย์ที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ความชื้นที่เกิดตามธรรมชาติ และขาดการเอาใจใส่ แม้ว่ากรมศิลปากรซึ่งมีหน้าที่โดยตรงจะพยายามอนุรักษ์ตามหลักวิชาการ แต่ก็ทำได้น้อย เพราะขาดทุนทรัพย์

ถึงแม้จิตรกรรมฝาผนังนั้นจะมีคุณค่าทางด้านศาสนา โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และอื่น ๆ แต่ขาดความสัมพันธ์กับชุมชนดังเช่นในอดีต ทำให้ภาพและเนื้อหาจากจิตรกรรมฝาผนังห่างเหินจากชุมชน ดังนั้น ในปัจจุบันจิตรกรรมฝาผนังในภาคกลางของประเทศไทยได้หายไปจากสังคมของคนไทยแล้ว ที่ยังเหลืออยู่ก็เพียงจิตรกรรมในสภาพของการอนุรักษ์เท่านั้น

๑.๖.๔ พิมพ์รำไพ เปรมสมิทธิ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนา ระหว่างไทยกับลังกา ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”^๓

ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้เผยแพร่เข้ามาและเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก โดยเฉพาะในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งพระองค์รับเอาคตินิยมหลายอย่างจากสุโขทัย โดยเฉพาะทางด้านศาสนามาปฏิบัติ และได้ทรงใช้ศาสนาตัวเอง เพื่อเป็นเครื่องมือประการหนึ่งในการที่จะรวมอาณาจักรสุโขทัยเข้ากับอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา

๑.๖.๕ พยุงพร นนทวิศรุต ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ลักษณะต้นแบบของไตรภูมิพระร่วงที่มีต่อวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา”^๔

ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า วรรณคดีบางยุคสมัยมีความสัมพันธ์ต่อกัน เช่นสมัยสุโขทัยเป็นต้นแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นแบบให้กับวรรณคดีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งนี้เป็นเพราะขนบธรรมเนียมของกวีโบราณคือ การแต่งเลียนแบบวรรณคดีต้นแบบ หรือการเลียนแบบครู ซึ่งการแต่งวรรณคดีนั้น กวีจะแต่งตาม

^๓ พิมพ์รำไพ เปรมสมิทธิ, “ความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนา ระหว่างไทยกับลังกา ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๕.

^๔ พยุงพร นนทวิศรุต, “ลักษณะต้นแบบของไตรภูมิพระร่วงที่มีต่อวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๔๐.



ลักษณะโครงสร้างหรือองค์ประกอบของวรรณคดี คือสารัตถะ หรือแนวคิด ตัวละคร ฉาก ความขัดแย้งและท่วงทำนองการเขียน

๑.๖.๖ พระมหาเกษม หาสจิตโต (พยุง) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “อิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรมในสมัยสุโขทัย”^๕

ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตของประชาชน จึงทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนได้ใช้ชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังเป็นบ่อเกิดของศิลปกรรมและขนบประเพณีอันดีงาม รวมทั้งมีอิทธิพลต่อการปกครองด้วย ซึ่งความสงบสุขในสมัยกรุงสุโขทัยนั้น เป็นเพราะได้พระราชผู้ทรงคุณธรรม และได้อาศัยบรรทัดฐานทางพระพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปกรรมซึ่งได้ส่งผลมายังสมัยต่อ ๆ ไปด้วยโดยเฉพาะสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

๑.๖.๗ พระมหาสุรเดช สุรสกโก (อินทศักดิ์) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย : ศึกษาเฉพาะกรณี เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน”^๖

ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย ก็เพื่อให้มองเห็นคุณค่าของวรรณคดีไทยที่มีต่อวัฒนธรรม และสังคม ซึ่งมีเนื้อหาสาระสรุปได้ ๓ ประการ คือ

๑. เอกลักษณะทางภาษา ทำให้ทราบว่า วรรณคดีไทยได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์อยู่ไม่น้อย อาจจะเท่ากับพระพุทธศาสนา เพราะมีการอ้างถึงอยู่บ่อย ๆ แต่สิ่งที่เป็นคุณลักษณะพิเศษของคนไทยคือ คนไทยสามารถรับและปรับเปลี่ยนสิ่งเหล่านั้นให้เข้ากับวัฒนธรรมของตนได้อย่างเหมาะสม จึงกลายเป็นเอกลักษณ์ทางวรรณกรรมไทยที่โดดเด่น

๒. ระดับสังคม โครงสร้างของคนไทยถ้าดูผิวเผินดูเหมือนจะเป็นสังคมที่มีความอบอุ่น และเป็นสุข เพราะส่วนใหญ่จะเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบท แต่ถ้าพิจารณาให้

^๕ พระมหาเกษม หาสจิตโต (พยุง), “อิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรมในสมัยสุโขทัย”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕.

^๖ พระมหาสุรเดช สุรสกโก (อินทศักดิ์), “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย : ศึกษาเฉพาะกรณี เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕.



ลึกซึ่งจะพบว่าในสังคมยังหาความยุติธรรมที่แท้จริงไม่ได้ เพราะคนในสังคมยังมีความเชื่อ
ค่านิยม บางอย่างผิดไป

๓. การใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาคนไทย แม้ว่าจะมีการนับถือ
พระพุทธศาสนามาเป็นเวลาช้านานก็ตาม แต่การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนา
นั้น ส่วนใหญ่ก็เป็นการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับระบบความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณีของ
ตนเองมากกว่า ที่จะมุ่งตรงต่อความบริสุทธิ์ หลุดพ้นจากกิเลส คือพระนิพพาน

๑.๖.๘ พระมหาสุรศักดิ์ ประจันตะเสน ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์
พุทธจริยธรรมจากวรรณคดีในโคลงโลกนิติ”^{๑๑}

ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า โคลงโลกนิติซึ่งแต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น เป็น
วรรณคดีที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้พิจารณาได้จาก

๑. กวีผู้สร้างสรรค์วรรณคดีมีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
๒. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้แฝงอยู่ในวรรณคดีนั้น
๓. คัมภีร์ที่มาซึ่งโดยมากเป็นคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา

ทั้ง ๓ ประการนี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้าง
สรรคัวรรณคดี หรือมีอิทธิพลต่อวรรณคดีไทย

๑.๖.๙ พวงแก้ว โอพารสมบัติ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความเชื่อเรื่อง
กรรมในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา”^{๑๒}

ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า ความเชื่อเรื่องกรรมและวิบากที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดี
สมัยอยุธยาได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา โดยมีความเชื่อว่าการกรรมย่อมให้ผลทั้งใน
ปัจจุบันและเชื่อมโยงไปสู่การให้ผลแบบข้ามภพข้ามชาติ เป็นความเชื่อของกวีในสมัยอยุธยา
ที่สะท้อนอยู่ในวรรณคดี ๙ เรื่องคือ มหาชาติคำหลวง นันทโศภนคำหลวง พระมอญ
คำหลวง ลิลิตพระลอ สมุทรโฆษคำฉันท์ เสือโคคำฉันท์ กำสรวลโคลงฉันท์ โคลงทวาท
สมาส และลิลิตโองการแข่งน้ำ โดยมีมหาชาติคำหลวง เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่สะท้อน
ให้เห็นเรื่องความเชื่อ อิทธิปาฏิหาริย์อย่างชัดเจน

^{๑๑} พระมหาสุรศักดิ์ ประจันตะเสน, “การศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยธรรมจากวรรณคดีในโคลงโลก
นิติ”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๔.

^{๑๒} พวงแก้ว โอพารสมบัติ, “การศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา”, วิทยา
นิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๐.



๑.๖.๑๐ วุฒินันท์ กันตะเทียน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระสงฆ์กับการเมือง : แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน” ^{๓๓}

ผลจากการวิจัยได้ข้อสรุปว่า พระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตไม่สามารถแยกออกจากกันได้ พระพุทธศาสนาอยู่คู่กับสังคมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน อย่างน้อยที่สุดพระพุทธศาสนามีบทบาทให้เห็นเป็น ๓ ประการ ได้แก่

๑. พระพุทธศาสนาเป็นพลังที่สร้างบูรณาการของสังคม เป็นสถาบันที่ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรม และจริยธรรมทางสังคมช่วยส่งเสริมความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและความเป็นชาติ

๒. พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม

๓. พระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่มีหลักการที่เกี่ยวกับธรรมชาติและปัญหาทางด้านศีลธรรมเท่านั้น หากยังเกี่ยวข้องในทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองด้วย

๑.๖.๑๑ ศศิ ยุกตนันท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “คตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยา” ^{๓๔}

ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า ในสมัยอยุธยาตอนกลางคติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องของพระมหากษัตริย์ตามลัทธิเทวราชาเป็นรูปจำลองพระองค์นั้น ยังคงปรากฏอยู่ต่อไป แต่ฐานะเทวราชาของพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาตอนกลาง ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมโดยพระมหากษัตริย์ เช่นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้แสดงฐานะเป็นธรรมราชา ตามคติของพระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์มากกว่าฐานะเทวราชาแบบเดิม

^{๓๓} วุฒินันท์ กันตะเทียน, “พระสงฆ์กับการเมือง : แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑.

^{๓๔} ศศิ ยุกตนันท์, “คตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยา”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๒.



๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีการวิจัยดังนี้

๑.๗.๑ รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เอกสารเรื่องราวประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ชาติไทย คัมภีร์พระไตรปิฎก และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยอื่น ๆ เช่นงานวิจัย วิทยานิพนธ์

๑.๗.๒ นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาและวิเคราะห์

๑.๗.๓ เรียบเรียง นำเสนอผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบภูมิหลังและประวัติความเป็นมาทางด้านการเมืองการปกครอง สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และด้านศาสนาของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๑.๘.๒ ทำให้ทราบบทบาทของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีต่อศิลปวัฒนธรรมทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณคดี ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา



บทที่ ๒

ภูมิหลังและประวัติความเป็นมาของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

สำหรับการศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อศิลปวัฒนธรรม ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ผู้วิจัยเห็นว่ามีความจำเป็นที่ต้องกล่าวถึงพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา และพระราชประวัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตลอดทั้งลักษณะทางการเมือง การปกครอง สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และศาสนาในรัชสมัยของพระองค์อันเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมต่อไป

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาโดยสังเขป

๒.๑.๑ ภูมิหลังของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา

จากการศึกษาค้นคว้าหลักฐานทางด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ ตำราต่าง ๆ และเอกสารของชาวต่างชาติ ทำให้เชื่อกันว่ากลุ่มชนชาวไทยได้สร้างสรรค์ความเจริญ และมีพัฒนาการอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างเป็นเวลานานหลายร้อยปี ก่อนที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จะทรงสถาปนาอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าก่อนปีพ.ศ.๑๘๕๓ ศูนย์กลางทางด้านวัฒนธรรมในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างคงอยู่ที่ลพบุรี ส่วนศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองนั้นอนุมานว่าคงอยู่ระหว่างลพบุรีกับสุพรรณบุรี ซึ่งเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ.๑๘๕๓ แล้ว ศูนย์กลางทั้งทางการเมืองการปกครองและวัฒนธรรมได้ย้ายมาอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา

หลังจากที่พระราชบิดาเสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้ทรงครองราชย์สมบัติที่ลพบุรีสืบต่อมา และได้ทรงย้ายมาสร้างเมืองใหม่ที่กรุงศรีอยุธยาในปีพ.ศ.๑๘๕๓ การที่พระองค์ได้ทรงตัดสินใจพระราชหฤทัยเพื่อสร้างศูนย์อำนาจทางการเมืองแห่งใหม่ ที่กรุงศรีอยุธยานั้นคงเป็นเพราะว่ากรุงศรีอยุธยามีทำเลที่เหมาะสมกว่าลพบุรี ทั้งในด้านยุทธศาสตร์ และในด้านทำเลการค้ากับต่างประเทศ อีกทั้งยังมีความอุดมสมบูรณ์ในด้านการเกษตรด้วย จึงเหมาะที่จะเป็นศูนย์อำนาจทางการเมืองแห่งใหม่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ที่เชื่อมโยงแคว้นละโว้และแคว้นสุพรรณบุรีเข้าด้วยกัน



การรวมตัวของแคว้นสุพรรณภูมิและแคว้นละโว้ เกิดจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติ กล่าวคือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือพระเจ้าอู่ทองแห่งแคว้นละโว้ได้ทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงแห่งแคว้นสุพรรณภูมิซึ่งเป็นแคว้นสำคัญของชาวไทยในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างทางด้านตะวันตกแคว้นสุพรรณภูมิมีอำนาจทางการเมืองและเป็นผู้แข่งทางการเมืองของแคว้นละโว้ จากความสัมพันธ์ทางด้านการอภิเษกสมรส ทำให้เกิดการเชื่อมโยงทางการเมืองระหว่างแคว้นสำคัญทั้งสองในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาได้กำเนิดขึ้น^๕

กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นชุมทางแม่น้ำหลายสาย คือแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก ซึ่งล้วนแต่เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับบ้านเมืองภายในทั้งทางตะวันตกเฉียงเหนือ ทางเหนือและทางตะวันออกเฉียงเหนือทั้งสิ้น^๖ ลำน้ำเหล่านี้ได้มารวมกัน

ส่วนปัจจัยที่เกื้อหนุนให้สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสามารถก่อตั้งอาณาจักรอยุธยาขึ้น นอกจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ความเจริญทางด้านวัฒนธรรม และกำลังทหารที่ได้จากแคว้นละโว้และแคว้นสุพรรณบุรีแล้ว คือ ปัจจัยทางด้านช่องว่างอำนาจทางการเมืองขณะนั้นอาณาจักรสุโขทัยซึ่งอยู่ทางเหนือ และอาณาจักรเขมรซึ่งอยู่ทางตะวันออกกำลังเสื่อมอำนาจลงมาก จึงเปิดโอกาสให้กรุงศรีอยุธยาซึ่งอยู่ตรงกลางก่อตัวขึ้นได้ในช่องว่างแห่งอำนาจนี้^๗

เมื่อก่อตั้งขึ้นมาแล้ว อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาได้พัฒนาตนเอง สร้างความเป็นปึกแผ่นและแผ่ขยายอาณาจักรออกไปได้อย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้ว่า เพียงชั่วระยะเวลาประมาณ ๕๐ ปี หลังจากการก่อตั้งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา สามารถทำลายศูนย์อำนาจทางการเมืองที่สำคัญในขณะนั้นให้หมดอำนาจไป ๒ อาณาจักร คือ อาณาจักรเขมร (พ.ศ. ๑๙๓๔) และอาณาจักรสุโขทัย (พ.ศ. ๑๙๘๑) อีกทั้งยังได้ก้าวขึ้นมาเป็นศูนย์อำนาจทางการเมืองของคนไทยในแถบกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งตอนบนและตอนล่าง

^๕ สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, “อาณาจักรอยุธยา” ในเอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕๕.

^๖ ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม, กรุงศรีอยุธยาของเรา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓.

^๗ สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, “ประวัติศาสตร์ไทย ๑” ในเอกสารการสอนชุดสังคมศึกษา ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๕๓๘-๕๓๙.



การที่อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาสามารถสร้างความเป็นปึกแผ่น และได้มีการพัฒนาความเจริญรุ่งเรืองได้อย่างรวดเร็ว นั้น เป็นเพราะว่าตั้งแต่แรกก่อตั้งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยามีพื้นฐานที่ดีทั้งทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และด้านกำลังทหาร อาณาจักรได้ก็ตามหากมีพื้นฐานดังกล่าว ย่อมเกื้อหนุนให้สามารถตั้งตนเป็นอาณาจักรใหญ่และมีอำนาจทางการเมืองอยู่ได้เป็นเวลานาน

๒.๑.๒ การสถาปนากรุงศรีอยุธยา

เมื่อกรุงสุโขทัยเสื่อมอำนาจลงในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ อาณาจักรสุพรรณภูมิซึ่งอยู่ทางใต้ก็เข้มแข็งขึ้น แผ่อิทธิพลครอบคลุมบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ได้ขยายอำนาจไปทางตะวันออกเฉียงใต้และทางใต้อย่างรวดเร็ว จนสามารถรุกรานเขมรและมลายูได้สำเร็จ สุพรรณภูมิสะสมกำลัง และแผ่อิทธิพลครอบคลุมไปจนตลอดคาบสมุทรมลายูแทนที่อาณาจักรสุโขทัย ก่อนที่จะตั้งตัวเป็นอิสระใน พ.ศ.๑๘๕๓ โดยการที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ได้ทรงย้ายศูนย์กลางของการปกครองมาสร้างเมืองหลวงใหม่ที่ตำบลหนองโสน มีชื่อเรียกเป็นทางการว่า “กรุงศรีอยุธยา”

ประวัติศาสตร์อยุธยาเริ่มจากการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เมื่อศักราชที่ ๒๑๓ ปีขาล โทศก (พ.ศ. ๑๘๕๓) ตรงกับวันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ เพลา ๓ นาฬิกา ๕ บาท^{๑๘} สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว หรือต่อมามีการถวายพระนามโดยย่อว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาราชธานีแห่งใหม่ขึ้นมา โดยได้ขนานนามว่า กรุงเทพมหานครนครบวรทวารวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์ หรือต่อมาเรียกกันโดยย่อว่า กรุงศรีอยุธยา^{๑๙}

กรุงศรีอยุธยาดำรงอยู่เป็นราชธานีตลอด ๔๑๗ ปี โดยมีพระมหากษัตริย์ปกครอง ๓๔ พระองค์ ๕ ราชวงศ์^{๒๐} โดยมีพระราชวงศ์ และรายพระนามพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ดังนี้

^{๑๘} พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๔๔๓.

^{๑๙} คุณหญิงพรพรรณ ชารานุมาส, วรรณคดีศรีอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^{๒๐} คณีย์ ไชยโยธา, ๕๓ พระมหากษัตริย์ไทย ร ทรงครองใจไทยทั้งปวง, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๐.



ราชวงศ์อุทอง

- | | |
|----------------------------|---|
| ๑. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ | ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๕๓-๑๘๑๒ |
| ๒. สมเด็จพระรามศวร | ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๑๒-๑๘๑๓
และ พ.ศ. ๑๘๓๑-๑๘๓๘ |
| ๓. สมเด็จพระรามราชาธิราช | ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๓๘-๑๘๕๒ |

ราชวงศ์สุพรรณภูมิ

- | |
|--|
| ๑. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพระจั่ว) ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๑๓-๑๘๓๑ |
| ๒. สมเด็จพระเจ้าทองจันทร์ (ทองถัน) ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๓๑-๑๘๓๑ |
| ๓. สมเด็จพระนครินทราธิราช ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๕๒-๑๘๖๓ |
| ๔. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๖๓-๑๘๘๑ |
| ๕. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๘๑-๒๐๓๑ |
| ๖. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๐๓๑-๒๐๓๔ |
| ๗. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๐๓๖ |
| ๘. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๐๓๖-๒๐๓๖ |
| ๙. พระรัชฎาธิษฐาน ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๐๓๖-๒๐๓๗ |
| ๑๐. สมเด็จพระไชยราชาธิราช ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๐๓๗-๒๐๘๕ |
| ๑๑. พระยอดฟ้า ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๐๘๕-๒๐๘๕ |
| ๑๒. ขุนวรวงศาธิราช ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๐๘๕-๒๐๘๕ |
| ๑๓. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๐๘๕-๒๑๑๑ |
| ๑๔. สมเด็จพระมหินทราธิราช ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๑๑๑-๒๑๑๒ |

ราชวงศ์สุโขทัย

- | | |
|------------------------------|-------------------------------|
| ๑. สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช | ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๑๑๒-๒๑๓๓ |
| ๒. สมเด็จพระนเรศวรมหาราช | ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๔๘ |
| ๓. สมเด็จพระเอกาทศรถ | ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๑๔๘-๒๑๕๓ |
| ๔. พระศรีเสาวภาคย์ | ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๕๓ |
| ๕. สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม | ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๖๑ |
| ๖. สมเด็จพระเชษฐาธิราช | ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๑๖๑-๒๑๖๒ |
| ๗. สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ | ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๑๖๒-๒๑๖๒ |

ราชวงศ์ปราสาททอง

- | | |
|---------------------------|-------------------------------|
| ๑. สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง | ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๑๖๒-๒๑๘๕ |
|---------------------------|-------------------------------|



๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชัย	ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๑๕๕-๒๑๕๕
๓. สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา	ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๑๕๕-๒๑๕๕
๔. สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๑๕๕-๒๒๓๑
ราชวงศ์บ้านพลูหลวง	
๑. สมเด็จพระเพทราชา	ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๔๖
๒. สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ)	ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๒๔๖-๒๒๕๑
๓. สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ	ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๒๕๑-๒๒๗๕
๔. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ	ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๐๑
๕. สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร	ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๓๐๑
๖. สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์	ทรงครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๓๑๐

เมื่อมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองก็เกิดขึ้น เมื่อรัฐอิสระต่างๆ ได้แก่เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสุพรรณภูมิ เมืองไชยา เมืองเชียงใหม่ เมืองสุโขทัย เป็นต้น ค่อยๆ หมดความสำคัญลงไป เกิดเป็นราชอาณาจักรขึ้น โดยมีกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีซึ่งเป็นศูนย์กลางทั้งทางการเมืองและการปกครอง เมืองที่เคยเป็นรัฐอิสระต่าง ๆ ก็ถูกลดฐานะลงมาเป็นหัวเมืองของราชอาณาจักรไป ดังนั้น กรุงศรีอยุธยาจึงเป็นราชธานีแห่งแรกของเมืองไทย เป็นเมืองที่ถ่ายทอดทั้งคติการปกครอง ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี และศิลปวัฒนธรรมให้กับสังคมไทยยุคปัจจุบันโดยตรงที่สุด

ในทางสังคมและเศรษฐกิจ กรุงศรีอยุธยาได้ถือกำเนิดขึ้นมาในลักษณะเมืองท่าที่เป็นศูนย์กลางการค้าและการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศทางทะเล ติดต่อกับหัวเมืองภายในและบ้านเมืองใกล้เคียงตามลำน้ำและเส้นทางบก ดังเห็นได้ว่าพระนครนี้ตั้งอยู่ในที่มีลำน้ำใหญ่ ๆ หลายสายมาบรรจบกัน รวมเป็นลำน้ำเจ้าพระยาไหลมาออกอ่าวไทย เรือเดินทะเลแล่นจากปากแม่น้ำเข้าไปทอดสมอหน้าเมืองได้สะดวก ส่วนลำน้ำสายอื่นได้แก่แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี ก็ล้วนแต่เป็นเส้นทางคมนาคมที่สินค้าจากหัวเมืองภายในผ่านมารวมกันที่กรุงศรีอยุธยาได้

อย่างไรก็ตาม อาณาจักรอยุธยาเมื่อแรกก่อตั้งก็ยังมีได้รวมตัวกันอย่างแน่นแฟ้น ดังจะเห็นได้ว่า หลังจากทีสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สวรรคตในปีพุทธศักราช ๑๕๑๒ แล้ว ก็ได้เกิดการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างราชวงศ์อู่ทอง ซึ่งมีฐานอำนาจอยู่ที่ลพบุรีและราชวงศ์สุพรรณภูมิ ซึ่งมีฐานอำนาจอยู่ที่สุพรรณบุรี การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองดำเนินอยู่นานประมาณ ๔๐ ปี (พ.ศ. ๑๕๑๓-๑๕๕๒) จึงได้ยุติลง โดยราชวงศ์สุพรรณภูมิได้ครองอำนาจอย่างเด็ดขาด ส่วนราชวงศ์อู่ทองก็หมดบทบาทไปจากเมืองอยุธยา



แม้ว่าจะมีการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองอยู่นานถึง ๔๐ ปี แต่ก็ไม่ทำให้อาณาจักรอยุธยาล่มสลายไป เพราะผู้ที่ครองกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น จึงจะมีสิทธิธรรมโดยสมบูรณ์ที่จะเป็นพระราชธิดาของอาณาจักร ความมุ่งหวังทางการเมืองของราชวงศ์ทั้งสองจึงอยู่ในกรอบโครงของอาณาจักรอยุธยาทั้งสิ้น แม้ว่าอาณาจักรนั้นจะมีความเป็นจริงในอุดมคติมากกว่าในทางปฏิบัติก็ตาม^{๒๑}

ด้วยเหตุนี้ เมืองหลวงหรือราชธานีจึงกลายเป็นสถาบันทางการเมืองที่สำคัญของอาณาจักรมีความสำคัญต่อการดำรงคงอยู่และอาณาจักรอยุธยาเมื่อแรกก่อตั้ง ก็มีลักษณะเหมือนหนึ่งสมาพันธ์รัฐของเมืองต่าง ๆ ที่มารวมเป็นอาณาจักรเดียวกัน ด้วยเหตุผลแห่งความเป็นเครือญาติ การมีอุดมคติร่วมกันทางการเมือง และการรวมในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจบางประการ แต่อาณาจักรที่รวมตัวกันอย่างหลวม ๆ นี้ ได้ค่อย ๆ วัฒนาการจนเป็นอาณาจักรที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยสมบูรณ์ได้ในสมัยของสมเด็จพระนครินทราธิราช (พ.ศ. ๑๕๕๒-๑๕๖๗) แห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ

๒.๒ พระราชประวัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงพระราชสมภพเมื่อปีกุน จุลศักราช ๗๕๓ (พ.ศ. ๑๕๗๔) ทรงเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระราชาธิบดีที่ ๒ พระชนนีทรงเป็นพระราชธิดาของพระมหาธรรมราชาที่ ๔ แห่งราชวงศ์พระร่วง นับว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่เป็นเชื้อสายราชวงศ์พระร่วงกับราชวงศ์แห่งกรุงศรีอยุธยา^{๒๒}

เมื่อมีพระชันษาได้ ๗ ปี ได้รับอภิเษกเป็นพระมหาอุปราช ทรงพระนามว่า พระรามเสวย เมื่อพระชันษา ๑๕ ได้เสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกอยู่ ๒ ปี สมเด็จพระราชบิดาสวรรคต เสด็จลงมาครองราชย์สมบัติกรุงศรีอยุธยาเมื่อปีมะโรง จุลศักราช ๘๑๐ พ.ศ. ๑๕๕๑ เมื่อพระชันษาได้ ๑๗ เสวยราชย์อยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา ๑๕ ปี แล้วเปลี่ยนราชธานีไปประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก ตั้งแต่ปีมะแม จุลศักราช ๘๒๕ พ.ศ. ๒๐๐๖ ครองราชย์ สมบัติอยู่ที่นี่อีก ๒๕ ปี สวรรคตที่เมืองพิษณุโลก เมื่อปีวอก จุลศักราช ๘๕๐ พ.ศ. ๒๐๓๑ พระชันษาได้ ๕๗ ปี รวมปีที่ได้ครองราชย์สมบัติอยู่ ๔๐ ปี

^{๒๑} อาคม พัดิยะ, แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ศรีรามเทพนคร, (กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๘-๑๑.

^{๒๒} วสันต์ ฅ กลาง, วิเคราะห์การนำพุทธศาสนาใช้ในการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ, (วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕) หน้า ๓.



สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีลูกยาเธอที่ปรากฏพระนาม ๓ พระองค์ ไม่ปรากฏพระนาม พระองค์ ๑ ที่ปรากฏพระนาม ๓ พระองค์นั้น คือ

๑. พระบรมราชา ซึ่งพระราชทานอภิเษกให้อยู่ครองกรุงศรีอยุธยา เมื่อเสด็จขึ้นปกครองราชสมบัติอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก พระบรมราชานี้ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินครองราชย์สมบัติต่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมาอีก ๓ ปีจึงสวรรคต

๒. พระอินทราชา ได้ปรากฏพระนามเมื่อไปรบศึกเชียงใหม่ต้องปิ่นที่พระพักตร์ ครึ่งรบกับหมื่นนคร เห็นจะสิ้นพระชนม์ในคราวนั้น ด้วยไม่ปรากฏพระนามต่อมาอีก

๓. พระเชษฐาที่ได้เสวยราชย์เป็นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

๔. ที่ไม่ปรากฏพระนามนั้น คือลูกเธอพระองค์หนึ่งซึ่งกล่าวในหนังสือขุนพ่ายว่า เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะทรงผนวช รับสั่งให้ลูกเธอพระองค์นี้เสด็จไปนิมนต์พระสงฆ์ในเมืองลัγκαเข้ามานั่งหัตถบาตร ลูกเธอองค์นี้จะเป็นพระองค์ใดใน ๓ พระองค์ที่กล่าวแล้วไม่ได้ จึงเห็นว่าจะเป็นอีกพระองค์หนึ่งต่างหาก^{๒๓}

๒.๓ ลักษณะทางการเมือง

๒.๓.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสุโขทัย ก่อนรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

เมื่อครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีในปีพุทธศักราช ๑๘๕๓ นั้น ตรงกับรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาสิทธิไทย) ของอาณาจักรสุโขทัยขึ้นครองราชย์ ซึ่งก่อนที่พระองค์จะขึ้นครองราชย์นั้น เป็นช่วงที่อาณาจักรสุโขทัยแตกแยกมาก่อน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จึงอาศัยช่วงจังหวะนี้ได้ขยายพระราชอำนาจไปยังสุโขทัย ด้วยการยึดเมืองพิษณุโลกซึ่งเป็นเมืองในอาณาจักรสุโขทัยดังปรากฏว่า

“...ครั้งหนึ่งเมืองชัยนาทเกิดทุพภิกขภัย พระรามาธิบดีกษัตริย์อโยธยปุระเสด็จมาจากแคว้นกัมโพช ทรงยึดเมืองชัยนาทนั้นได้โดยทำที่ว่าเอาข้าวมาขาย ครั้นยึดได้แล้วทรงตั้งอำมาตย์วัดติเคศซึ่งครองสุวรรณภูมิให้มาครองชัยนาท ส่วนพระองค์เองนั้นได้เสด็จกลับไปยังอโยธยปุระ”^{๒๔}

^{๒๓} พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา, (ศิวพร : พระนคร, ๒๕๑๑), หน้า ๒๖๓-๒๖๔.

^{๒๔} ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร, ชินกาลมาลีปกรณ์, (พระนคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๐), หน้า ๑๑๔.



อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาได้เข้ามาถูกรานชายแดนสุโขทัยหลายครั้ง คือ พ.ศ. ๑๕๑๔ ไปตีเมืองทางตอนเหนือได้ พ.ศ. ๑๕๑๕ ตีได้เมืองพังคาและเมืองแขวงเชรา พ.ศ. ๑๕๑๖ ตีเมืองชากังราว พ.ศ. ๑๕๑๘ ไปตีเมืองสองแคว พ.ศ. ๑๕๑๙ ไปตีเมืองชากังราว และ พ.ศ. ๑๕๒๑ ก็ไปตีเมืองชากังราวอีก จนกระทั่งพระมหาธรรมราชาธิราชที่ ๒ แห่งกรุงสุโขทัยต้องออกมาอ่อนน้อมถวายบังคม อาณาจักรสุโขทัยจึงตกเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงสุโขทัยได้แปรพระราชฐานโดยการเสด็จมาประทับที่เมืองสองแคว (พิษณุโลก) แทน เมื่อพระมหาธรรมราชาที่ ๑ เสด็จสวรรคต ใน พ.ศ. ๑๕๖๒ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยาโปรดเกล้าฯ ให้พญาบานเมืองสืบราชสมบัติเป็นพระมหาธรรมราชาที่ ๔ ครองเมืองสองแควต่อไปจนสิ้นรัชกาล จึงได้รวมเข้ากับกรุงศรีอยุธยาโดยสิ้นเชิงใน พ.ศ. ๑๕๘๑ โดยพระรามศวรเสด็จขึ้นมาปกครองดูแลที่เมืองสองแคว^{๒๕}

ภายหลังเมื่อยึดเมืองชัยนาทหรือเมืองพิษณุโลกได้แล้ว สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ก็ได้พระราชทานเมืองคืนตามคำทูลขอของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) เพราะทรงเห็นว่า การยึดเมืองพิษณุโลกได้ครั้งนี้เป็นการแสดงพระราชอำนาจของอยุธยาที่มีต่อสุโขทัยเท่านั้น

หลังจากที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สวรรคตแล้ว แนวพระราชโบายที่มีต่ออาณาจักรสุโขทัยก็ได้แปรเปลี่ยนไปจากการที่ทรงใช้ความละมุนละม่อม มาเป็นการแสดงพระราชอำนาจอันรุนแรงด้านสงคราม โดยเฉพาะในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพระจั่ว) เพื่อจะผนวกดินแดนของอาณาจักรสุโขทัยไว้ในพระราชอำนาจ ทำให้อาณาจักรสุโขทัยตกอยู่ในสภาพหัวเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา

ซึ่งต่อมาอาณาจักรสุโขทัยก็ได้เปลี่ยนสภาพจากประเทศราช เป็นดินแดนในอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยาในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หลังจากเชิงใหม่ขอยุติการสงคราม

๒.๓.๒ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กับนโยบายการผนวกแผ่นดินอาณาจักรสุโขทัยไว้ในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา

เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงทราบโดยชัดว่า เป็นการยากที่จะรวมอาณาจักรสุโขทัยด้วยการทหาร พระองค์จึงทรงใช้วิธีการทางพระพุทธ

^{๒๕} บังอร ปิยะพันธุ์, ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ก่อนสมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๘, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๘๗.



ศาสนาเพื่อเป็นนโยบายในการผนวกแผ่นดิน โดยพระองค์ทรงสร้างวัดจุฬามณีขึ้นที่ จังหวัด พิษณุโลก และทรงออกผนวชเป็นเวลาถึง ๘ เดือน ๑๕ วัน ซึ่งการผนวชของพระองค์เป็น การเริ่มปูพื้นฐานทางจิตวิทยากับชาวสุโขทัย เมื่อเวลาทรงผนวชพระองค์ได้รับสั่งให้พระราช โอรสไปนิมนต์พระสงฆ์จากลัทธิเข้าร่วมพระราชพิธีด้วย ซึ่งย่อมเป็นที่พอใจของชาวเมือง เหนือเป็นแน่ เพราะพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์อาจเข้ามาเฟื่องฟูอีกครั้งหนึ่ง ก็จะทำให้ พระพุทธ ศาสนาในสุโขทัยบริสุทธิ์ขึ้นกว่าเดิม และจากการผนวชของพระองค์ก็มีข้าราชการ บริหารออกบวชตามเป็นจำนวนถึง ๒,๓๔๘ คน บุคคลดังกล่าวเมื่ออยู่ในสมณเพศแล้ว ก็ทำ หน้าที่ในการเป็นผู้นำชาวบ้าน และเป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางฝ่ายปกครองระหว่าง ชาวบ้านกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วย ด้วยการเผยแผ่พระเกียรติคุณของสมเด็จพระ บรมไตรโลก นาถ เป็นการสร้างความนิยมทางราชวงศ์สุโขทัย และประชาชนชาวเหนือให้ นิยมยกย่องพระองค์มากยิ่งขึ้น

การใช้แผนการโดยการเอาพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ มาเป็นตัวหล่อ หลอมวัฒนธรรมสุโขทัยกับกรุงศรีอยุธยาโดยเป็นดินแดนเดียวกัน ได้ประสบความสำเร็จ เป็นอย่างมาก ดังนั้น ในปี ๒๐๒๓ พระองค์จึงบูรณะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และได้ทำการ ฉลองอย่างมโหฬารถึง ๑๕ วัน ซึ่งอาจเป็นการฉลองความสำเร็จที่พระองค์ได้ทรงวางเอาไว้ ซึ่งปรากฏว่าหลังจากนั้นไม่ปรากฏว่าสุโขทัยปลื้มตัวเป็นอิสระอีกเลย ทำให้อาณาจักรสุโขทัย ได้ผนวกรวมกับอาณาจักรตั้งแต่บัดนั้นมา

๒.๔ ลักษณะทางการปกครอง

๒.๔.๑ การปกครองกรุงศรีอยุธยา ก่อนรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

การปกครองของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ได้มีความแตกต่างจากอาณาจักรสุโขทัย เป็นอย่างมาก กล่าวคือ สมัยสุโขทัยการปกครองเป็นแบบลักษณะปิตุราชาธิปไตย หรือแบบ บิดาปกครองลูก แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยามีการปกครองแบบระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นแบบขอม ซึ่งขอมได้รับมาจากอินเดียอีกต่อหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ กับประชาชนก็เปลี่ยนจากความใกล้ชิดสนิทสนมแบบบิดากับบุตร ได้เปลี่ยนมาเป็นแบบนาย กับบ่าว หรือเจ้ากับข้า โดยถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ได้รับอำนาจมาจากสวรรค์^{๒๖}

^{๒๖} เฉลิม จันปฐมพงศ์ และคณะ, ประวัติศาสตร์ไทย, (นนทบุรี : สนพ.เสถียรไทย, ๒๕๒๐), หน้า ๓๓.



ก่อนรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งนับตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) เป็นต้นมาจะมีลักษณะ คือ

๑. การปกครองภายในราชธานี

การปกครองในลักษณะนี้ได้นำแบบแผนมาจากขอม จัดระเบียบการปกครองเรียกว่า “จตุสดมภ์” แปลว่า “หลักทั้ง ๔” ได้แก่การจัดการแบ่งส่วนราชการออกเป็น ๔ แผนก คือ เมือง วัง คลัง นา^{๒๗}

๑) กรมเมือง มีเสนาบดีกรมเมือง เป็นพนักงานปกครองในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนภายในเขตเมืองหลวง

๒) กรมวัง มีเสนาบดีกรมวังเป็นหัวหน้าบังคับบัญชา มีหน้าที่เกี่ยวกับพระราชสำนักและตัดสินคดีความ

๓) กรมคลัง มีเสนาบดีกรมคลังทำหน้าที่พนักงานรับจ่าย และเก็บรักษาพระราชทรัพย์ซึ่งได้มาจากการเก็บส่วยสาอากร ซึ่งภาษีอากรในสมัยกรุงศรีอยุธยามี ๔ ประเภท คือ จังกอบ อากร ส่วย และฤชา

๔) กรมนา มีเสนาบดีกรมนา ทำหน้าที่พนักงานตรวจตราการทำไร่นา และการออกสิทธิที่นา

๒. การปกครองหัวเมือง

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงวางหลักระเบียบการบริหารไว้ดังนี้

๑) เมืองหน้าด่าน ยังคงนำแบบของสุโขทัยมาใช้ คือมีหน้าด่านอยู่รอบ ๔ ทิศ โดยโปรดเกล้าฯ ให้เชื้อพระวงศ์ไปปกครอง ได้แก่

ทิศเหนือ คือ ลพบุรี เป็นเมืองลูกหลวงด้วย ในสมัยพระเจ้าอู่ทองทรงโปรดให้พระรามเมศวรไปครอง

ทิศใต้ คือ นครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง)

ทิศตะวันออก คือ นครนายก

ทิศตะวันตก คือ สุพรรณภูมิ (สุพรรณบุรี) สมัยพระเจ้าอู่ทองโปรดให้ขุนหลวงพระจั่วไปครอง

๒) หัวเมืองชั้นใน ได้แก่ เมืองที่ตั้งอยู่ใกล้ราชธานีหรือตั้งอยู่ใกล้เมืองหน้าด่าน

ทิศเหนือ มีนครพรหม นครอินทร์ เมืองสิงห์ เมืองแพรก

^{๒๗} สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชานุภาพ, ประวัติศาสตร์และการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๘.



ทิศใต้ มีเมืองเพชรบุรี

ทิศตะวันออก มีเมืองปราจีนบุรี เมืองพระรถ (พนัสนิคม) เมืองชลบุรี

ทิศตะวันตก มีเมืองราชบุรี

๓) หัวเมืองชั้นนอกหรือเมืองพระยามหานคร เป็นเมืองที่ประชาชนชาวไทยได้อาศัยอยู่ แต่ห่างออกไปจากเมืองหลวง มีเจ้าเมืองปกครอง ซึ่งผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองเดิม หรือไม่กี่ทางเมืองหลวงแต่ตั้งออกไปปกครอง ได้แก่ ไคราช จันทบุรี ไซยา นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ถลาง ทวายตะนาวศรี

๔. หัวเมืองประเทศราช ในสมัยพระเจ้าอยู่ทอ มีเมืองมะละกา และเมืองยะโฮรทางแหลมมลายู เมืองดังกล่าวยังคงมีเจ้าเมืองของเขาปกครองกันเอง ทางกรุงศรีอยุธยาไม่ยุ่งเกี่ยว แต่ต้องส่งเครื่องบรรณาการมาให้กรุงศรีอยุธยาทุกปี

๒.๔.๒ ลักษณะการปกครองกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๑) ปัญหาและสาเหตุที่ทรงปฏิรูปการปกครอง

รูปแบบการปกครองของอาณาจักรอยุธยา ได้พัฒนามาจากการกระจายอำนาจซึ่งในระยะ ๑๐๐ ปีแรกมาเป็นการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางที่ริเริ่มขึ้นในรัชสมัยนี้ ได้ใช้เป็นหลักในการปกครองอาณาจักรมาตลอดจนถึงสมัยอยุธยา ถึงจะมีการปรับปรุงแก้ไขบ้าง ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดปลีกย่อย ส่วนโครงสร้างหลักยังคงลักษณะเดิมไว้ทุกประการ

ในด้านสาระสำคัญของรูปแบบการปกครองของอาณาจักรอยุธยา ในสมัยต้นนั้นจากหลักฐานต่าง ๆ สามารถสรุปได้ว่า การบริหารราชการส่วนกลาง หรือการปกครองในเขตเมืองหลวงและบริเวณโดยรอบเมืองหลวงนั้น อยู่ใต้ความรับผิดชอบของกรมสำคัญ ๔ กรม คือ เวียง วัง คลัง นา ซึ่งรวมเรียกว่า จตุสดมภ์ แปลว่า หลักทั้ง ๔

ส่วนการปกครองหัวเมืองนั้น ถ้าเป็นเมืองเล็ก ๆ ที่ไม่ค่อยมีความสำคัญและอยู่ใกล้อยุธยาทางส่วนกลางก็จะส่งขุนนางไปปกครอง และให้ขึ้นตรงต่อเมืองหลวง แต่ถ้าเป็นเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจหรือด้านกำลังทหาร อยุธยาจะส่งเจ้านายชั้นสูงขึ้นไปปกครอง เมืองที่มีเจ้านายเป็นเจ้าเมืองนั้น เรียกกันว่า เมืองลูกหลวง หรือ เมืองหลานหลวง แล้วแต่ยศศักดิ์ของเจ้านายผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมือง เมืองลูกหลวงและเมืองหลานหลวงจะมีเมืองเล็ก ๆ เป็นเมืองบริวารมาขึ้นอยู่ด้วย



เมืองลูกหลวงในสมัยอยุธยาตอนต้นมีเมืองสุพรรณบุรี เมืองลพบุรี เมืองชัยนาท และเมืองแพรกศรีราชา หรือเมืองสรรค์ ส่วนเมืองหลานหลวงนั้นได้แก่ เมืองอินทบุรี เมืองลูกหลวงและเมืองหลานหลวงเหล่านี้ มีอำนาจในการปกครองเมืองของตนค่อนข้างมาก จนเกือบจะเป็นอิสระจากเมืองหลวง^{๒๔}

ก่อนสมัยรัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กรุงศรีอยุธยายังมีได้เป็นศูนย์กลางรวมอำนาจในการปกครองแผ่นดินอย่างแท้จริง หากกระจายกันอยู่ตามบรรดาเจ้าเมืองสำคัญ ๆ โดยเฉพาะบรรดาเจ้าเมืองลูกหลวงและหลานหลวงที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งพระญาติวงศ์ไปปกครอง ทำให้เครือข่ายของความสัมพันธ์ทางอำนาจจำกัดอยู่เพียงแค่ระบบเครือญาติซึ่งไม่มีอะไรจริง เมื่อสิ้นรัชกาลของพระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่แล้ว มักเกิดการแย่งชิงราชสมบัติและความเป็นใหญ่กันเองระหว่างบรรดาเจ้านายที่เป็นเจ้าเมืองใหญ่ ๆ เหล่านั้น ดังเช่นเมื่อสิ้นรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแล้ว เจ้าอ้ายพระยาผู้ครองเมืองสุพรรณบุรียกกองทัพเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ทรงชนช้างแย่งราชสมบัติกับเจ้ายี่พระยาพระอนุชาผู้เป็นเจ้าเมืองแพรกศรีราชาถึงแก่พิราลัยขาดคอช้างด้วยกันทั้งคู่ ทำให้ราชสมบัติตกอยู่กับเจ้าสามพระยาผู้ขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงดึงอำนาจในการปกครองแผ่นดินมาไว้ส่วนกลาง ณ ราชธานี ด้วยการยกเลิกการแต่งตั้งเจ้านายในพระราชวงศ์ให้ไปปกครองเมืองสำคัญตั้งแต่ก่อน ออกกฎข้อบังคับให้บรรดาเจ้านายอยู่ในพระนคร โดยตั้งให้มีตำแหน่ง ชั้นยศศักดิ์ และสิทธิลดหลั่นกันลงมา เพื่อแสดงความแตกต่างในเรื่องฐานะและสิทธิของแต่ละบุคคล^{๒๕}

๒) หลักการปฏิรูปการปกครอง

การปกครองกรุงศรีอยุธยาก่อนรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ไม่ได้มีการแยกข้าราชการออกเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนอย่างชัดเจน ทั้งทหารและพลเรือนทั่วไปอยู่ใต้การปกครองระบบทหารทั้งสิ้น เพราะเมื่อเกิดสงครามหน้าที่หลักของทุกคนก็คือเป็นทหาร ฐานะการเป็นพลเรือนเป็นเพียงฐานะที่แฝงเท่านั้น สาเหตุที่กรุงศรีอยุธยาได้จัดการปกครองแบบนี้เพราะเมืองได้เริ่มต้นมาจากระบบการเป็นอาณาจักรเล็ก เช่นเดียวกับสุโขทัย เชียงใหม่ และนครศรีธรรมราช การปกครองยังอยู่ในแวดวงจำกัดและคุ้นเคยอยู่กับรูปแบบการรับผิดชอบการปกครองเฉพาะเมืองๆ ไป ซึ่งการปกครองในลักษณะเช่นนี้เป็นรูปแบบการปกครองของอาณาจักรเล็กๆ ขาดระบบการติดต่อสื่อสารระหว่างเมืองต่อเมืองให้

^{๒๔} สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, “ประวัติศาสตร์ไทย ๑” ในเอกสารการสอนชุดสังคมศึกษา ๒, หน้า ๕๔๖.

^{๒๕} ศรีศักดิ์ วลิตโกดม, กรุงศรีอยุธยาของเรา, หน้า ๓๗.



ประสานงานได้ดี ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกทรงคำนึงถึงการที่อำนาจทางการเมืองของเมืองหลวงเริ่มขยายวงกว้างออกไปมากกว่าแต่กาลก่อน จำเป็นต้องหาวิธีการปกครองที่จะประสานหัวเมืองต่างๆ เข้าด้วยกันให้ใกล้ชิดและควบคุมให้ได้ผลดียิ่งขึ้น จึงทรงกำหนดให้มีการแบ่งแยกงานด้านการปกครองเป็น ๒ ลักษณะ คือ งานด้านการทหารและงานด้านพลเรือน นอกจากนี้ยังแบ่งหัวเมืองออกเป็นหัวเมืองชั้นในและหัวเมืองชั้นนอก และมีการแบ่งหัวเมืองใหญ่และเล็กตามลำดับ ความสำคัญ คือ หัวเมืองเอก โท ตริ จัตวา นอกจากนี้ยังแบ่งการปกครองท้องถิ่นเป็น เมือง แขวง ตำบล และหมู่บ้าน

๓) การปกครองส่วนกลาง

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้แบ่งการปกครองส่วนกลางออกเป็น ๒ แผนกใหญ่ๆ ได้แก่ ฝ่ายพลเรือน กับฝ่ายทหาร แต่ละฝ่ายรับผิดชอบงานโดยขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในการประวัติศาสตร์การปกครองของไทยที่แยกอำนาจการปกครองฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนออกจากกัน การปกครองส่วนกลาง พอสรุปได้ดังนี้

๑. กรมพระกลาโหม หรือฝ่ายทหาร มีสมุหพระกลาโหมเป็นหัวหน้า ผู้ที่ดำรงตำแหน่งมีชื่อตามทำเนียบศักดินาว่า “เจ้าพระยามหาเสนาบดี” เป็นหัวหน้าบังคับบัญชา และตรวจตราฝ่ายทหารทั่วราชอาณาจักร ซึ่งหน้าที่ของทหารคือ ทำการรบในแนวหน้าเมื่อเกิดศึกสงคราม และในยามปกติก็รวบรวมกำลังพล กำลังอาวุธ พาหนะ และเสบียงอาหารไว้ให้พร้อมเสมอ ในกฎหมายศักดินาได้แยกหน่วยราชการฝ่ายทหารชั้นรองลงมาไว้ คือ^๑

๑.๑ ราชปลัดทูลฉลอง ในสำนักหอปลัดทูลฉลองนี้มี ปลัดบัญชา ๑ คน ปืนใหญ่ ๑ คน ปืนน้อย ๑ คน กองต่อช้าง ๑ คน กองดำดินปืน ๑ คน กองรักษาตึกดินปืน ๑ คน กองทะเลวงพัน

๑.๒ กองบัญชาการใหญ่ กองนี้แยกออกเป็น ๒ พวก คือฝ่ายทำการรบมีพระธรรมไตรโลกสมุหพระกลาโหมฝ่ายรบ เป็นผู้บังคับบัญชา และฝ่ายจัดกำลังรบมีหลวงศรีเสาวราชภักดี สมุหพระกลาโหมฝ่ายพะลำพัง เป็นผู้บังคับบัญชา

๑.๓ กองทัพใหญ่ แยกเป็น ๒ กองทัพ คือ กองทัพเดโช มีออกญาสิทธิราชเดโชไชย เป็นแม่ทัพฝ่ายขวา และกองทัพซ้ายมีออกญาท้ายน้ำ เป็นแม่ทัพฝ่ายซ้าย กองทัพเดโชและกองทัพท้ายน้ำนี้ เวลาออกรบอาจทำหน้าที่เป็นกองหน้าหรือกองหลังหรือกองแยกไป จึงมีกองทัพหลวงซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งเป็นแม่ทัพด้วย

^๑รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๒๖.



๒. กรมมหาดไทย หรือฝ่ายพลเรือน มีสมุหนายกเป็นหัวหน้า ผู้ที่ดำรงตำแหน่งนี้มีชื่อตามทำเนียบศักดิ์กันว่า “เจ้าพระยาจักรีศรีอริยวงศาคต” เป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการฝ่ายพลเรือนทั่วราชอาณาจักร มีตำแหน่งเสนาบดีจตุสดมภ์รองลงมาอีก ๔ กรม ซึ่งคล้ายกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) แต่เปลี่ยนชื่อเรียกเสียใหม่ ดังนี้

๒.๑ กรมเมือง เปลี่ยนชื่อเป็น นครบาล หัวหน้าคือพระยานนครบาล มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลความสงบเรียบร้อย และความเป็นอยู่โดยทั่วไปในราชธานี รักษาพระนคร และทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาคดีในเขตเมืองหลวง

๒.๒ กรมวัง เปลี่ยนชื่อเป็น ธรรมาภิบาล หัวหน้าคือ พระยาธรรมาภิบาล มีหน้าที่เกี่ยวกับพระราชสำนัก และพิพากษาคดีของราษฎร

๒.๓ กรมคลัง เปลี่ยนชื่อเป็น โกษาธิบดี หัวหน้าคือ พระยาโกษาธิบดี มีหน้าที่รับจ่ายและเก็บรักษาพระราชทรัพย์ที่ได้มาจากการเก็บภาษีอากรต่าง ๆ

๒.๔ กรมนา เปลี่ยนชื่อเป็น เกษตราธิการ หัวหน้าคือพระยาเกษตราธิบดี มีหน้าที่ตรวจตราการทำนาและออกสิทธิที่นา แต่ไม่มีสิทธิออกกรรมสิทธิ์ที่บ้านที่สวน และมีหน้าที่ในการเก็บข้าวขึ้นฉางหลวง เพื่อไว้เป็นเสบียง เมื่อยามเกิดศึกสงคราม

๔) การปกครองส่วนภูมิภาค

การปกครองส่วนภูมิภาค หรือการปกครองหัวเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เปลี่ยนไปจากในสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) เป็นอันมาก เพราะพระองค์โปรดให้ยกเลิกเมืองหน้าด่านทั้ง ๔ ด้าน และทรงวางหลักการปกครองหัวเมืองต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาคให้เป็นแบบเดียวกับราชธานี คือนำระบบจตุสดมภ์ไปใช้ในการปกครองฝ่ายพลเรือน โดยให้หัวเมืองแต่ละเมืองมีกรมเมือง กรมวัง กรมคลัง และ กรมนาด้วย ซึ่งการปกครองส่วนภูมิภาคในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แบ่งเขตการปกครองออกไปดังนี้^{๓๓}

๑. หัวเมืองชั้นใน ในสมัยนี้ได้ยกเลิกเมืองหน้าด่าน หรือเมืองลูกหลวงทั้ง ๔ ด้านของราชธานีที่ใช้กันมาแต่เดิมเสีย เพราะไม่สามารถป้องกันราชธานีได้อย่างแท้จริง ตรงกันข้ามอาจจะอำนวยความสะดวกให้แก่ข้าศึกเสียอีก โดยข้าศึกยึดไว้เป็นที่มั่นในการเข้าตีกรุงศรีอยุธยาเสียด้วยซ้ำไป สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงขยายเขตการปกครองของราชธานีให้กว้างขวางออกไปโดยรอบ รวมเอาอาณาเขตเมืองที่อยู่ใกล้ๆ เข้ามาอยู่ในบังคับบัญชาของราชธานี

^{๓๓} รong ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๒๗.



กำหนดบรรดาเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้ในพระราชธานีเป็นเมืองชั้นจัตวา ได้แก่ ราชบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี สมุทรสงคราม นครชัยศรี นครสวรรค์ ชัยนาท สุพรรณบุรี สมุทรสาคร ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ปราจีนบุรี และนครนายก เมืองเหล่านี้ผู้ว่าราชการเมืองเรียกว่า “ผู้รั้ง” ไม่เรียกเจ้าเมือง เพราะไม่มีอำนาจเด็ดขาดอย่างเจ้าเมือง กรรมการชั้นผู้น้อยรองลงมาเรียกว่าจ่าเมือง แพ่ง และศุภมาตรา ผู้รั้ง และกรรมการต้องปฏิบัติตามคำสั่งสั่งกักในราชธานี พระมหากษัตริย์มักทรงแต่งตั้งขุนนางในกรุงศรีอยุธยาออกไปทำหน้าที่ดังกล่าวนี้

๒. หัวเมืองชั้นนอก ได้แก่หัวเมืองที่อยู่นอกเขตราชธานีออกไป ซึ่งจัดเป็นเมืองพระยามหานครมาแต่เดิมนั้น ก็จัดลำดับขนาดและความสำคัญของเมืองออกเป็นหัวเมืองชั้นเอก ชั้นโท และชั้นตรี ตามลำดับ หัวเมืองชั้นนอกเหล่านี้ แต่ละเมืองอาจมีเมืองเล็ก ๆ ขึ้นอยู่ในอาณาเขตทำนองเดียวกับราชธานีเมืองใดจะมีเมืองขึ้นมากหรือน้อย และแต่ความสะดวกในการไปมาติดต่อกัน

หัวเมืองชั้นนอกนี้ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งเจ้านายหรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่ออกไปเป็นเจ้าเมือง มีอำนาจบังคับบัญชาสิทธิขาดแทนพระองค์ทุกประการ และมีกรมการพนักงานปกครองทุกแผนก เช่นเดียวกับราชธานี กล่าวคือกรมการตำแหน่งพล (ขุนพล) เทียบด้วยกลาโหม ตำแหน่งมหาดไทยเทียบด้วยสมุหนายกและมีตำแหน่ง เมือง วัง คลัง นา ทำนองเดียวกันนี้ หัวเมืองชั้นนอก หรือเมืองพระยามหานครในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีรายละเอียด ดังนี้^{๓๒}

ทิศเหนือ ได้แก่พิษณุโลก สวรรคโลก และกำแพงเพชร

ทิศใต้ ได้แก่ นครศรีธรรมราช

ทิศตะวันออก ได้แก่ นครราชสีมา

ทิศตะวันตก ได้แก่ ตะนาวศรี และทวาย

๓. หัวเมืองประเทศราช ยังคงใช้เจ้านายชนชาติพื้นเมืองปกครองกรุงศรีอยุธยา มิได้ควบคุมบริหารโดยตรง เป็นแต่ว่าผู้ใดจะเป็นเจ้าเมืองจะต้องทูลขอให้พระมหากษัตริย์ทางกรุงศรีอยุธยาทรงแต่งตั้งเมืองประเทศราชจะต้องถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทอง กับเครื่องราชบรรณาการมีกำหนด ๓ ปี ต่อครั้งหนึ่ง และต้องส่งกองทัพมาช่วยเมื่อเกิดศึกสงคราม

^{๓๒} เวลส์ ควอริช, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, กาญจนี สมเกียรติกุล และยุพา ขุมจันทร์ แปล, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำรา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘), หน้า ๑๖๕.



๕) การปกครองส่วนท้องถิ่น

ระเบียบบริหารราชการภายในเขตท้องถิ่นของแต่ละเมือง ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น มีการแบ่งเขตการปกครองท้องถิ่นออกเป็นหน่วยๆ เริ่มต้นจากหมู่บ้าน คือมีผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งผู้ว่าราชการเมืองเลือกตั้งเป็นหัวหน้า “บ้าน” หลายบ้านรวมกันเป็น “ตำบล” มีกำนันเป็นหัวหน้า ตัวกำนันมักได้บรรดาศักดิ์เป็น “พัน” หลายตำบลรวมกันเป็น “แขวง” มีหมื่นแขวงเป็นผู้ปกครอง หลายแขวงรวมกันเป็นเมืองมีผู้รั้ง หรือพระยามหานคร เป็นผู้ปกครอง อันเป็นที่สิ้นสุดการปกครองส่วนท้องถิ่น^{๓๓}

๒.๔.๓ การกำหนดยศ จัดตั้งทำเนียบยศ (ศักดินา)

ยศหรือบรรดาศักดิ์ หมายถึง ลำดับชั้น หรือชื่อที่แสดงเกียรติคุณของขุนนาง ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น พัน

ศักดินา หมายถึง สิทธิในการถือครองที่ดิน กำหนดจำนวนไพร่พลที่ครอบครอง หลักเกณฑ์ในการปรับไหม และลำดับในการเข้าเฝ้า

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงตราพระราชกำหนดศักดินาขึ้น เพื่อใช้เป็นกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นตัวกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบและสิทธิของบุคคลในสังคมให้แตกต่างกันไปตามระบบศักดินา ทำให้การปกครองเป็นไปด้วยความสะดวกทั้งการลงโทษและปรับโทษผู้กระทำผิดกัน ซึ่งการปรับโทษได้ยึดหลักศักดินาเป็นตัวกำหนด ศักดินาของผู้มีบรรดาศักดิ์ ได้แก่

๑. พระมหาอุปราช	ศักดินา	๑๐๐,๐๐๐ ไร่
๒. พระอนุชาธิราช	ศักดินา	๒๐,๐๐๐ ไร่
๓. พระเจ้าลูกยาเธอ	ศักดินา	๑๕,๐๐๐ ไร่
๔. ขุนนาง (เจ้าพระยา, พระยา)	ศักดินา	๑๐,๐๐๐ – ๑,๐๐๐ ไร่
๕. พระองค์เจ้า	ศักดินา	๗,๐๐๐ – ๔,๐๐๐ ไร่
๖. พระ	ศักดินา	๕,๐๐๐ – ๑,๐๐๐ ไร่
๗. ขุนนางชั้นผู้น้อย	ศักดินา	๔๐๐ – ๕๐ ไร่
๘. พระภิกษุ	ศักดินา	๒,๔๐๐ – ๔๐๐ ไร่
๙. ไพร่ (สามัญชน)	ศักดินา	๒๕ – ๑๐ ไร่
๑๐. ทาส	ศักดินา	๕ ไร่

^{๓๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิพย์, ประวัติศาสตร์และการเมือง, หน้า ๑๒.



๒.๔.๔ กฎมณเฑียรบาล และศาล

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงตั้งกฎมณเฑียรบาลขึ้นใน พ.ศ.๒๐๐๑ แบ่งออกเป็น ๓ แผนก คือ

๑. พระตำรา ว่าด้วยด้วยแบบแผน เช่นการพระราชพิธีต่าง ๆ

๒. พระธรรมนูญ ว่าด้วยตำแหน่งหน้าที่ราชการต่าง ๆ

๓. พระราชกำหนด เป็นข้อบังคับสำหรับพระราชสำนัก

สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น การศาลก็ยังคงมีลักษณะเหมือนกับสมัยพระเจ้าอู่ทอง กล่าวคือได้แบ่งคณะตุลาการออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. ฝ่ายรับฟ้อง พิจารณาคดี และการปรับไหม

๒. ฝ่ายตรวจสำนวนและตัดสินคดี

การรับฟังพิจารณาคดีและการปรับไหม เป็นหน้าที่ของข้าราชการไทย ส่วนการตรวจสำนวนและการตัดสินคดีเป็นหน้าที่ของพราหมณ์ เพราะเป็นพวกที่มีความรู้เชี่ยวชาญในทางพระธรรมศาสตร์

จะเห็นได้ว่า ศาลในสมัยนี้ได้มีการแบ่งแยกการตัดสิน กับการฟังคดีออกจากกันอย่างเด็ดขาด ผู้สอบสวนความผิดไม่มีอำนาจตัดสิน และผู้ตัดสินชี้ขาดก็ไม่มีอำนาจในการบังคับคดี วิธีการเช่นนี้เป็นการถ่วงดุลอำนาจกันทั้ง ๒ ฝ่าย เพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ราษฎร^{๓๔}

๒.๔.๕ กฎหมายและกระบวนการในสังคม

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ได้ทรงตรากฎหมายขึ้นหลายฉบับ สำหรับใช้ในการปกครองประเทศ และกฎหมายเหล่านี้ได้ใช้เป็นหลักในการตรากฎหมายในสมัยต่อมาอีกด้วย ซึ่งกฎหมายที่ตราขึ้นในสมัยนี้ มีดังนี้^{๓๕}

๑. กฎหมายว่าด้วยการเทียบศักดินา

- กฎหมายการเทียบศักดินาพลเรือน ตราเมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๘

- กฎหมายศักดินาทหารหัวเมือง ตราเมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๘

๒. กฎหมายลักษณะอาญาขบถศึก ตราเมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๗ และ พ.ศ. ๑๕๕๘

^{๓๔} คณีย ไชยโยธา, พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๗๘.

^{๓๕} เฉลิม จันปฐมพงศ์ และคณะ, ประวัติศาสตร์ไทย, หน้า ๕๔.



๓. กฎหมายลักษณะอาญาหลวง (เพิ่มเติม) ตราเมื่อ พ.ศ. ๑๙๘๖

๔. กฎหมายว่าด้วยกฎหมายทะเบียนราษฎร ตราเมื่อ พ.ศ. ๒๐๑๑

๒.๕ ลักษณะด้านสังคมวัฒนธรรม

การรวมตัวระหว่างสุโขทัยกับอยุธยา ทำให้วัฒนธรรมของสุโขทัยหลังไหลเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมไทยภาคเหนือของอยุธยามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออาณาจักรล้านนาได้เข้ามาบูรณาการเพื่อแย่งชิงหัวเมืองฝ่ายเหนือกับอยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นเหตุให้พระองค์ท่านต้องเสด็จไปประทับที่เมืองพิษณุโลก และได้ทรงสถาปนาพิษณุโลกขึ้นเป็นราชธานีอีกแห่งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๐๐๖ ในการขยายพระราชอำนาจดังกล่าว มีการกวาดต้อนชนชั้นผู้นำและนักปราชญ์ราชบัณฑิตจากกรุงสุโขทัยกับอยุธยาเข้าด้วยกัน และเป็นธรรมดาของผู้ชนะสงครามที่จะรับวัฒนธรรมของผู้แพ้เข้าไว้ อยุธยาจึงรับเอาวัฒนธรรมของสุโขทัยมาใช้ด้วย เช่น ด้านรูปแบบของการปกครองแบบปิณฑลธิปไตย แต่ได้เสริมสร้างให้เข้มแข็งขึ้นด้วยอำนาจเด็ดขาดแบบเอกราชปิณฑลธิปไตยแบบลัทธิอุดมการณ์ทางการเมืองทั้งตามคติพุทธและพราหมณ์ เป็นต้น

นอกจากวัฒนธรรมเดิมแบบสุพรรณภูมิของตนเองแล้ว อยุธยายังได้รับแบบอย่างวัฒนธรรมมาจากภายนอกและนำมาประสมประสานกับของตนอีก ๒ ทาง คือ ทางหนึ่งจากสุโขทัยซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ยุคแรก ๆ ของการรวม ๒ อาณาจักรเข้าด้วยกัน และอีกทางหนึ่งมาจากเขมร วัฒนธรรมเขมรเข้ามามีอิทธิพลในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาโดยการที่ไทยทำสงครามชนะเขมร กล่าวคือ พระเจ้าอู่ทองได้โปรดเกล้าฯ ให้พระรามศรและขุนหลวงพะงั่วไปตีเขมร ๒ ครั้ง ใน พ.ศ. ๑๘๕๕ และ พ.ศ. ๑๘๕๖ จนกระทั่งถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ จึงตีเขมรได้สำเร็จ เขมรตกเป็นเมืองขึ้นของไทยใน พ.ศ. ๑๙๑๔ โดยสามารถกวาดต้อนนักปราชญ์ ราชบัณฑิต และผู้บริหาร เข้ามารับราชการในราชสำนักกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก ทำให้วัฒนธรรมเขมรเข้ามามีอิทธิพลอย่างเต็มที่ วัฒนธรรมเขมรดังกล่าวนี้น่าจะทอดมาจากอินเดียอีกต่อหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นปรัชญาแบบฮินดู เช่น ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและวิธีปฏิบัติต่อเทพเจ้า ซึ่งผู้เป็นเจ้าของลัทธิคือพราหมณ์เป็นผู้คิดขึ้น แบบอย่างจากเขมรที่ไทยรับมาที่สำคัญ ๆ ได้แก่

๑. ลัทธิอุดมการณ์ที่ถือว่ากษัตริย์เป็นสมมติเทพหรือเทวราช

๒. การกำหนดธรรมเนียมสำหรับพระมหากษัตริย์ เพื่อเป็นการเสริมสร้างพระราชอำนาจ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษกและพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นต้น



๓. แบบอย่างของระบบการปกครอง ได้แก่ การปกครองแบบจตุสดมภ์ และระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์^{๒๖}

เมื่อกรุงศรีอยุธยารุ่งเรืองในพ.ศ.๑๘๕๓ นั้น อำนาจทางการเมืองสุโขทัยก็อ่อนแอลง และในสมัยพระบรมราชาธิราชที่ ๑ กรุงศรีอยุธยาได้ทำสงครามและยึดบางส่วนของสุโขทัยไว้ได้ ต่อมาระบบการปกครองของกรุงศรีอยุธยาก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชอย่างสมบูรณ์ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ช่องว่างระหว่างกษัตริย์กับประชาชนมีมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ในเวลาสงครามก็มีการด่อนข้าทาสเชลยมาเป็นแรงงาน ด้วยเหตุนี้จึงสามารถแบ่งชนชั้นในสังคมกรุงศรีอยุธยาได้ ดังนี้

๑. กษัตริย์ ซึ่งจัดว่าเป็นยอดสุดของสังคม ดำรงตำแหน่งหลายตำแหน่ง คือเป็นจอมทัพ เป็นผู้บัญญัติกฎหมายบ้านเมือง สามารถเกณฑ์แรงงานมาใช้ได้ทุกโอกาส เป็นเจ้าของที่ดินและที่สำคัญคือเป็นเจ้าของชีวิต

๒. เจ้านาย ขุนนางข้าราชการ มีฐานะตำแหน่งทางสังคมรองลงมาจากกษัตริย์ เจ้านายได้แก่ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางข้าราชการอาจเป็นเชื้อสายทางกษัตริย์หรือสืบเชื้อสายขุนนางข้าราชการมาแต่บรรพบุรุษ ส่วนที่ไต่เต้ามาจากไพร่คงจะมีน้อย

๓. พระสงฆ์ พระสงฆ์เป็นบุคคลที่มีฐานะสำคัญทางสังคม วัดเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา บทบาทของพระสงฆ์เป็นตัวเชื่อมระหว่างฝ่ายอาณาจักรกับศาสนจักรเข้าด้วยกัน

๔. ไพร่ ได้แก่ ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ มีหน้าที่เป็นทหารยามสงคราม ส่งส่วยสาอากรและเสียภาษีให้แก่รัฐ อาจถูกเกณฑ์ไปใช้แรงงานเมื่อไหร่ก็ได้

๕. ข้า ซึ่งมี ๒ ลักษณะ ได้แก่

๕.๑ ข้าพระ หรือ เลกวัด เป็นผู้รับใช้พระ และดูแลวัดที่สร้างขึ้น คนพวกนี้ได้รับตราภูมิคุ้มกัน มีสิทธิพิเศษ เช่น ไม่ถูกเกณฑ์แรงงาน หรือ ไม่ถูกเกณฑ์ไปทาสเพื่อศึกสงคราม เป็นต้น

๕.๒ ข้าทาส ได้แก่ พวกที่เป็นเชลยถูกกวาดต้อนมากับพวกข่านายเงิน (เจ้าเงิน) พวกทาสไม่มีสิทธิเสรีภาพในร่างกายของตน แล้วแต่นายเงินจะอย่างไรก็ได้ นายเงินมีสิทธิที่จะเมียนดีทาสของตนได้ แต่ฆ่าทาสไม่ได้

๖. ชาวต่างประเทศ ชาวโปรตุเกสเป็นฝรั่งชาติแรกในยุโรปที่เข้ามาติดต่อเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย ในพ.ศ.๒๐๖๐ สเปนเข้ามาในพ.ศ.๒๑๓๖ ชาวอังกฤษเข้ามาในพ.ศ.

^{๒๖} บังอร ปิยะพันธุ์, ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ก่อนสมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ.๒๔๗๘, หน้า ๕๐.



๒๑๔๕ ชาวฮอลันดาเข้ามาในพ.ศ.๒๑๔๗ และชาวฝรั่งเศสเข้ามาในพ.ศ. ๒๒๐๕ นอกจากนี้ยังมีชาวญี่ปุ่นและจีนเป็นต้น ชาวต่างประเทศเป็นกลุ่มบุคคลที่มีชีวิตอิสระมากกว่าประชาชนชาวกรุงศรีอยุธยา มีสิทธิพิเศษที่ไม่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายไทยโดยตรง แต่ยามบ้านเมืองมีจลาจล พวกชาวต่างประเทศก็ได้รับเคราะห์กรรมเหมือนกัน เช่น ถูกกวาดต้อน ถูกทรมาน จนกระทั่งถูกประหาร^{๓๓}

กรุงศรีอยุธยาเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่สำคัญ แม้ว่าจะได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมมาจากหลายกระแสทั้งจากสุโขทัย เขมร จีน และยุโรป แต่ก็ได้ถูกดัดแปลงให้ผสมกลมกลืนเป็นวัฒนธรรมของกรุงศรีอยุธยาได้อย่างเหมาะสม โดยได้ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในเรื่องความเชื่อเรื่องฐานะของพระมหากษัตริย์ ซึ่งฐานะของพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาสืบเนื่องมาถึงรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จำแนกได้ดังนี้

๑.๑ เป็นพระเจ้าอยู่หัว คือ เป็นสมมติเทพผู้เป็นประมุขของประเทศ ทรงได้รับยกย่องเป็นเทพเจ้า เช่น เป็นพระนารายณ์อวตารบ้าง เป็นประจักษ์พระศิวะบ้าง ความเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ ผู้ใดขัดขึ้นพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ จึงต้องมีความผิดอย่างรุนแรงเช่นเดียวกับการที่ละเมิดอำนาจของเทพเจ้า

๑.๒ เป็นพระเจ้าแผ่นดิน คือเป็นเจ้าแผ่นดินทั้งประเทศพระองค์ทรงพระราชทานที่ดิน เนื้อที่เท่าใด ให้แก่บุคคลใด และทรงเรียกคืนเมื่อใดก็ได้

๑.๓ เป็นเจ้าของชีวิต คือ มีพระราชอำนาจเหนือชีวิตของทุกคนที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์ และพระองค์ทรงรับสั่งให้ฆ่าคนได้และยกโทษคนได้

๑.๔ เป็นธรรมราชา คือ ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและทรงใช้พระราชอำนาจปกป้องรักษาสถาบันพระพุทธศาสนา รวมทั้งศีลธรรมแห่งศาสนานั้น ทรงตราพระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกาและกฎหมายต่าง ๆ ใ้บุคคลในสังคมปฏิบัติโดยไม่มีเงื่อนไข และเป็นผู้ชี้ขาดในข้อพิพาทและความผิดถูกทั้งปวง ทรงพิจารณาตัดสินคดีและแต่งตั้งถอดถอนยศศักดิ์ของเจ้านายและขุนนาง^{๓๔}

^{๓๓} กัตัญญ ชูชี้น, ประวัติวรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๕๒.

^{๓๔} คณัย ไชยโยธา, พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม ๑, หน้า ๓๓๘.



๒.๖ ลักษณะด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจเป็นรากฐานสำคัญประการหนึ่งในการเสริมสร้าง และการแผ่ขยายอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาให้เจริญรุ่งเรือง มั่นคง ซึ่งเศรษฐกิจในสมัยกรุงศรีอยุธยาขึ้นอยู่กับอาชีพหลัก ๓ ประการคือ เกษตรกรรม หัตถกรรม และพาณิชย์กรรม

๒.๖.๑ ปัจจัยที่เอื้อหนุนต่อความเจริญทางเศรษฐกิจ

ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อความเจริญทางเศรษฐกิจในรัชของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีลักษณะเด่นๆ ได้แก่

๑. กรุงศรีอยุธยาและหัวเมืองที่อยู่บริเวณใกล้เคียงตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ ซึ่งเหมาะแก่การประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกข้าว แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรีไหลมาบรรจบกันที่อยุธยา แม่น้ำท่าจีนไหลผ่านเมืองสุพรรณบุรี นครไชยศรี สมุทรสาคร แม่น้ำแม่กลองไหลผ่านเมืองกาญจนบุรี ราชบุรี และแม่น้ำบางปะกงไหลผ่านเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี เป็นต้น

๒. กรุงศรีอยุธยาอยู่ใกล้กับทะเลบริเวณอ่าวไทยทำให้พ่อค้าชาวต่างชาติที่ผ่านไปค้าขายกับจีน และประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีโอกาสเข้ามาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาอย่างใกล้ชิดด้วยความสะดวก

๒.๖.๒ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ได้ตั้งอยู่บนรากฐานของเกษตรกรรม หัตถกรรม และพาณิชย์กรรม ดังข้อความตอนหนึ่งของคำให้การชาวกรุงเก่าว่า “...ฝูงชนพลเมืองรู้ทำมาหากิน มีการกสิกรรมทำไร่ทำนา ทำพาณิชย์กรรมแลกเปลี่ยนการค้า ทำการช่างหัตถกรรม เป็นต้นว่า จักสาน ทำหม้อ ไห ตุ่ม โอ่ง ใช้ไม้ข้าวสาลีน้ำหมากพลู ซื่อขายแก่กัน พวกราษฎรก็มีทรัพย์มั่งคั่ง เจริญสมบูรณ์ขึ้นทุกที”^{๓๔} อาชีพของราษฎรชาวกรุงศรีอยุธยาโดยส่วนใหญ่มีดังนี้

๑. เกษตรกรรม ได้แก่ การปลูกข้าว โดยเฉพาะการปลูกข้าวนาลุ่ม เพราะบริเวณที่ราบลุ่มตอนล่างของแม่น้ำเจ้าพระยามีน้ำตลอดปี

^{๓๔} คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๘), หน้า ๕๕.



นอกจากการทำนาแล้ว ยังมีการทำสวน มะม่วง หนาม และการทำไร่ เช่น ไร่
อ้อย และพริกไทย เป็นต้น^{๔๐}

๒. หัตถกรรม ได้แก่ ช่างไม้ ช่างปูน ช่างโลหะ ช่างหม้อ ช่างทอผ้า ช่างทำ
เครื่องจักสาน มีโรงงานน้ำตาล โรงต้มกลั่นสุรา โรงงานทำกระเบื้อง หัตถกรรมส่วนใหญ่มี
การทำกันในครัวเรือน ตำบลทำสินค้าชนิดใด ตำบลนั้นมักได้ชื่อตามสินค้าชนิดนั้น เช่น
ตำบลที่เผาปูนขายได้ชื่อว่า บ้านศาลาปูน ตำบลที่ปั้นหม้อขายได้ชื่อว่า บ้านหม้อ ตำบลที่ทำ
กระเบื้องขายได้ชื่อว่า บ้านกระเบื้อง เป็นต้น

๓. พาณิชยกรรม กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ในที่รวมของแม่น้ำ ๓ สาย อันได้แก่ แม่น้ำ
เจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก ซึ่งสะดวกในการติดต่อค้าขายทั้งภายในประเทศ
และกับต่างประเทศ ราชธานีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการคมนาคมทางน้ำ ที่พ่อค้าจากหัวเมือง
ต่างๆ มาแลกเปลี่ยนสินค้ากันและมีโอกาสติดต่อค้าขายกับต่างประเทศได้สะดวก โดยเฉพาะ
ประเทศจีน เศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยาจึงได้เจริญรุ่งเรืองเป็นลำดับมาตั้งแต่ช่วงต้นของราช
ธานีอยุธยาจนกลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่ง

๒.๖.๓ ลักษณะการค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ลักษณะของการค้าขายในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น สามารถแบ่งออกเป็นการค้าขาย
ในประเทศและต่างประเทศ ดังนี้

๑. การค้าขายภายในประเทศแหล่งที่เป็นศูนย์กลางการค้าอยู่ตามริมแม่น้ำลำคลอง
ซึ่งมีเรือสัญจรไปมา และที่ตลาดส่วนใหญ่เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยตรงมากกว่าใช้
เงินตราในการซื้อขาย

การค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยามีการแลกเปลี่ยนเป็น ๒ ระบบ ได้แก่ ระบบแลกเปลี่ยน
โดยตรง ซึ่งหมายถึง การนำสินค้าไปแลกเปลี่ยนกันโดยตรง เช่น นำกะปิไปแลกปลาไป
แลกกับข้าวเปลือก เป็นต้น และระบบแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา หมายถึง การนำสินค้าไปแลก
เป็นเงินตรา และเมื่อต้องการสิ่งใดก็นำเงินตรานั้นไปซื้อสิ่งนั้นมา

๒. การค้าขายกับต่างประเทศการค้าแบบนี้เป็นการค้าสำเภาทั้งหมดซึ่งดำเนินการ
โดยพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง ในช่วงต้นของสมัยกรุงศรีอยุธยา การค้าสำเภา
มีความเจริญพอสมควร ซึ่งได้เห็นได้จากหลักฐานที่พบในเรือโบราณสัตหีบ และการพิสูจน์ไม้

^{๔๐} ประเสริฐ วิทยารัฐ, ส ๒๐๔ ประเทศของเรา ๓, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๔๐), หน้า
๕๒.



กระดานเรือที่พบ ยืนยันได้ว่าเป็นเรือที่แล่นไปมาค้าขายในสมัยกรุงสุโขทัยตอนปลายจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เป็นเรือสำเภาไทยบรรทุกสินค้าไปขายให้พ่อค้าต่างชาติ เช่น พ่อค้าจีน อินเดียและอาหรับและประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง เช่น กัมพูชา มะละกา เป็นต้น^{๔๑}

การค้ากับต่างประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยา ปรากฏว่าได้มีการวางระเบียบราชการที่เกี่ยวข้องกับการค้ากับต่างประเทศมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยกฎหมายพระอัยการตำแหน่งพลเรือนได้วางศักดินาชาวเรือสำเภาที่มีหน้าที่ต่างๆ ไว้ในกรมท่าซ้ายและยังมีศักดินาของข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับการค้ากับต่างประเทศอีกด้วย

ลักษณะสินค้าที่สำคัญของการค้าระหว่างกรุงศรีอยุธยากับต่างประเทศ ได้แก่

๑. สินค้าเข้า คือ สินค้าที่ทางกรุงศรีอยุธยานำเข้า ได้แก่ เครื่องใช้ต่างๆ เช่น ผ้า มีแพร่ม้วน แพร่ดอก ผ้าลายทอง เครื่องถ้วยชาม เครื่องกระเบื้องจากญี่ปุ่น พัด คาน หอก เกราะ กำมะถัน เครื่องรัก สารส้ม ทองแดง เป็นต้น

๒. สินค้าออก คือ สินค้าที่ได้ขายให้กับต่างชาติ ได้แก่ ข้าว หนาก พลู ฝ้าย กระวาน มะพร้าว ฝ้าย กานพลู พริกไทย อำพัน ไม้กฤษณา ไม้เกด้า ไม้ฝาง งาช้าง หรดาล ช้าง ม้า ทองคำ เงินพลอย เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเคลือบ เป็นต้น

๒.๖.๔ ระบบการค้า

การค้าในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่เดิมนั้นไม่ได้ผูกขาดการค้าทั้งหมดเป็นของหลวง ต่อมาได้การค้ากับชาวยุโรปจึงได้มีการวางกฎเกณฑ์ควบคุมการค้ากับต่างประเทศอย่างเคร่งครัด เป็นระบบผูกขาดทางการค้าโดยระบบพระคลังสินค้า การค้ากับต่างประเทศต้องผ่านพระคลังสินค้า พ่อค้าประชาชนไม่มีโอกาสติดต่อขายโดยตรง นอกจากได้รับอนุญาตจากรัฐบาลเป็นราย ๆ ไป ซึ่งทางผู้บริหารได้ตั้งพระคลังสินค้าเพื่อควบคุมการค้ากับต่างประเทศ โดยมีหน้าที่สำคัญ คือ

๑. กรมนา โดยมีขุนนางเป็นผู้บังคับบัญชาดูแลการทำไร่นา ออกสิทธิถือครองที่นา เก็บหางข้าว และรักษาเสบียงอาหารสำหรับพระนคร

๒. กรมคลัง โดยมีขุนคลังทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลพระราชทรัพย์ และผลประโยชน์ของแผ่นดิน จัดเก็บภาษีอากรประเภทต่างๆ กรมคลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นโกษาธิบดี

^{๔๑} กระมล ทองธรรมชาติและคณะ, ส ๒๐๔ ประเทศของเรา, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๔), หน้า ๖๕.



ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีพระยาโกษาธิบดีเป็นหัวหน้าทำหน้าที่เกี่ยวกับการจับจ่าย และเก็บรักษาพระราชทรัพย์ที่ได้จากอากรและส่วย

การติดต่อกับชาวต่างชาติมีกรมทำเป็นผู้รับผิดชอบ มีการแบ่งหน่วยงานเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

๑. กรมท่ากลาง กรมนี้ขึ้นอยู่กับเสนาบดีกรมคลัง มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขและควบคุมกิจการเกี่ยวกับชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขาย

๒. กรมท่าขวา กรมนี้พระจุฬาราชมนตรี โดยทำหน้าที่ดูแลลูกค้าชาวอินเดียอาหรับ ชาว มลายู

๓. กรมท่าซ้าย กรมนี้ พระโหราธิบดีหรือพระโหราธิบดี ทำหน้าที่ควบคุมดูแลชาวจีน^{๔๒}

๒.๖.๕ ระบบเงินตรา

เงินหรือเงินตรา เป็นปัจจัยสำคัญในการเป็นตัวกลางการแลกเปลี่ยนสินค้า ให้เกิดการหมุนเวียนและกระจายได้ดีขึ้น ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถรัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดการทำเงินตรา ซึ่งมีอยู่ ๔ ชนิด ได้แก่

๑. เงินพดด้วง มีตราประทับ ซึ่งมีหลายแบบ เช่น ๑ บาท กึ่งบาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง เป็นต้น

๒. เบี้ย เป็นเงินย้อยหรือเงินปลีก ที่ทำจากเปลือกหอย

๓. ไพและกล่ำ ทำจากโลหะซึ่งไม่ใช่เงิน

๔. เงินประทับ เป็นเงินปลีกทำด้วยดินเผาตีตราต่าง ๆ ใช้แทนเบี้ยเมื่อขาดแคลนเริ่มใช้เมื่อปี พ.ศ.๒๒๘๓

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ได้ทรงให้ใช้ระบบเงินตรา ดังนี้

๑ ชั่ง	เท่ากับ	๒๐ ตำลึง
๒ ตำลึง	เท่ากับ	๔ บาท
๑ บาท	เท่ากับ	๔ สลึง
๑ สลึง	เท่ากับ	๒ เฟื้อง
๑ เฟื้อง	เท่ากับ	๔ ไพ
๑ ไพ	เท่ากับ	๑๐๐ เบี้ย
๒ กล่ำ	เท่ากับ	๑ ไพ

^{๔๒} คณัย ไชยโยธา, สังคมศึกษา ๑, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๔๕.



๒.๖.๖ รายได้ของแผ่นดิน

แหล่งที่มาของรายได้แผ่นดินในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีดังนี้

๑. รายได้จากภาษีอากร ซึ่งการเก็บภาษีอากรมี ๔ ลักษณะ^{๔๓} ได้แก่

๑.๑ จังกอบ คือ ภาษีที่เก็บจากด่านเก็บภาษีที่ตั้งอยู่ปากทางที่จะเข้าเขตราชธานี ทั้งทางบกและทางน้ำ

๑.๒ อากร คือ ภาษีที่เก็บจากผลประโยชน์ที่ราษฎรทำมาได้ เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน เก็บของป่า จับปลาในน้ำ ต้มกลั่นเหล้า เป็นต้น

๑.๓ ส่วย คือ สิ่งของหรือเงินที่ราษฎรต้องนำมาให้แก่ทางราชการ แทนการเข้าเวรประจำ ซึ่งมี ๓ ประเภท คือ เครื่องราชบรรณาการ ส่วยแทนแรงงาน และส่วยทรัพย์สินรคของผู้มรณะซึ่งต้องพัททยา

๑.๔ ฤชา คือ ค่าธรรมเนียมที่เรียกเก็บจากราษฎรที่มาติดต่อให้รัฐอำนวยการต่างๆ ให้

๒. รายได้จากการค้าของพระคลังสินค้า

๓. เงินและสิ่งของที่ได้จากไพร่ส่วย

๔. เครื่องบรรณาการ

๕. สิ่งของถวายจากพ่อค้าและเอกชน

๖. การรับราชบาตร หรือ คำสั่งหลวง ในกรณีทีบุคคลต้องสิ้นชีพิต้ง เพราะต้องถูกประหารชีวิต ซึ่งทรัพย์สินของบุคคลนั้นต้องถูกริบเป็นของหลวง

๗. การต้องพัททยา คือในกรณีที่ขุนนางหรือคหบดีที่มีทรัพย์สินมากสิ้นชีพิต้ง ทรัพย์สินสมบัติ ๑ ใน ๔ ส่วนของผู้นั้นต้องตกเป็นของหลวง

๒.๖.๗ รายจ่ายของแผ่นดิน

อาณาจักรกรุงศรีอยุธยามีรายจ่ายทางด้านต่างๆ พอสรุปได้ดังนี้

๑. ความมั่นคง ค่าใช้จ่ายในการป้องกันประเทศ และการขยายอาณาจักร

๒. พระพุทธศาสนา ค่าใช้จ่ายในการบำรุงพระพุทธศาสนา เช่นงานซ่อมแซมปฏิสังขรณ์วัดและพุทธสถาน การถวายนิคยภัตแด่พระสงฆ์ งานสมโภช งานกฐิน เป็นต้น

๓. พระราชพิธี ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับพระราชพิธีต่างๆ

^{๔๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มจบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖), หน้า ๑๔๕-๑๔๗.



๔. บำเหน็จและเงินเบี้ยหวัดรายปี เป็นค่าในการปูนบำเหน็จข้าราชการเมื่อมีความดีความชอบ และเป็นเงินเบี้ยหวัดรายปี

๕. ราชสำนักและข้าราชการทั่วไป เป็นค่าใช้จ่ายในส่วนของพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ชั้นสูง ข้าราชการฝ่ายหน้า

๒.๗ ลักษณะด้านศาสนา

๒.๗.๑ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูได้เข้ายังกรุงศรีอยุธยาเมื่อครั้งที่สมเด็จพระบรมราชาธิบดินที่ ๒ ได้ทรงนำกองทัพไปตีนครธม ซึ่งเป็นราชธานีของกัมพูชาในปี พ.ศ.๑๕๙๔ และเมื่อทรงตีเมืองได้ ก็ทรงกวาดต้อนผู้คนจำนวนมากมายังกรุงศรีอยุธยาด้วย ซึ่งคนเหล่านี้จำนวนหนึ่งเป็นพราหมณ์ผู้ทรงความรู้ ซึ่งมามีบทบาทและอิทธิพลต่อราชสำนักของกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก

อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรเปลี่ยนไป จากเดิมที่เคยเป็นเสมือนบิดาปกครองบุตรแบบในสมัยกรุงสุโขทัย พอถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาพระมหากษัตริย์กลายเป็นเทวราชาหรือสมมติเทพ เป็นอวตารของเทพเจ้า พระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูงจึงทรงนิยมศึกษาคัมภีร์พระเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ควบคู่ไปกับพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา

ในพระราชพิธีที่สำคัญ พระมหากษัตริย์ทรงนิยมสวดอัญเชิญพระพุทธเจ้า พระศิวะ และพระวิษณุให้เสด็จมาเป็นประธานในพิธีนั้นๆ เพื่อความเป็นสิริมงคล ภาษาที่ใช้ก็ได้รับเปลี่ยนจากภาษาไทยมาเป็นภาษาสันสกฤต ซึ่งเป็นภาษาของพวกพราหมณ์ พระนามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏนั้น แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของภาษาสันสกฤตได้เป็นอย่างดี

ตามคติความเชื่อในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พราหมณ์ประจำราชสำนักอัญเชิญเทพเจ้าของศาสนาฮินดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระศิวะให้ลงมาสถิตในองค์พระมหากษัตริย์ที่กำลังจะขึ้นครองราชย์ ในขณะที่ประชาชนและพระภิกษุสงฆ์นับถือกษัตริย์ในฐานะพระโพธิสัตว์ พิธีกรรมของฮินดูสร้างบรรยากาศในราชสำนักให้ดูลึกลับและน่าเกรงขามเท่ากับเสริมอำนาจให้กษัตริย์ไทยให้เข้มแข็งขึ้น^{๔๔}

^{๔๔} ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, วรรณคดีอยุธยาตอนต้น : ลักษณะร่วมและอิทธิพล, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.



ชาวกรุงศรีอยุธยาได้รับอิทธิพลของพราหมณ์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งพิธีบางอย่างก็มีการปะปนกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีการเกิด ตัดจุก สะเดาะเคราะห์ เผาศพ เป็นต้น แต่ถึงอย่างไรแม้จะได้รับอิทธิพลของพราหมณ์ซึ่งมีการเคารพเทพเจ้าองค์ต่างๆ ชาวกรุงศรีอยุธยาก็นับถือพระพุทธเจ้าเป็นที่สักการะอันสูงสุด เทพเจ้าของพราหมณ์เป็นเพียงองค์ประกอบเท่านั้น

๒.๖.๒ ศาสนาอิสลาม

ความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับไทยนั้นมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาซึ่งเป็นเมืองท่าที่มั่งคั่ง โดยพ่อค้ามุสลิมแล่นเรือจากเมืองท่าอินเดียไปยังเมืองท่าฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมลายู เช่น ตรัง ไทรบุรี ภูเก็ต ตะนาวศรี^{๔๕}

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ปรากฏว่ามีพวกแขก เช่น เปอร์เซีย หรืออาหรับ และอินเดียเข้ามาอยู่แล้ว ถึงมีการกล่าวถึงนักเทศน์ที่ และมีตำแหน่งพระจุลาราชมนตรี คำว่า “จุลา” คงเป็นคำเดียวกับ “จุฬา” ที่แปลว่า จุก ราชทินนาม “จุลาราชมนตรี” ที่ตั้งขึ้นก็คงจะสำหรับแขกอินเดียที่มีเชื้อสายอาหรับที่นับถือนิกายเจ้าเซ็นและไทยโบราณ^{๔๖}

อิทธิพลของศาสนาอิสลามในสมัยกรุงศรีอยุธยามีมากมาย ซึ่งจะเห็นได้จากกฎหมายเทียรบาลในตอนที่กำหนดพระราชกรณียกิจประจำวันของพระเจ้าแผ่นดินไว้ว่า จะมีข้อความที่น่าสนใจบอกไว้ว่า “เวลาเจ็ดทุ่มเบิกนักเทศน์ที่เข้าเฝ้า” คำว่า “นักเทศ” หมายถึงคนต่างชาติ มักใช้ควบคู่ไปกับคำว่า “ขันที” พวกขันทีที่เข้ามาอยู่ในราชสำนักไทยนั้นเข้าใจว่าเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม และเข้าไปชี้แจงธรรมเนียมบางอย่างของศาสนาถวายพระเจ้าแผ่นดิน สมัยกรุงศรีอยุธยาการเบิกลูกเทศน์ที่เข้าเฝ้า พวกมุสลิมในสมัยโบราณได้มีโอกาสที่จะฝากหรือแฝงคติธรรมต่าง ๆ ของหลักศาสนาอิสลามเข้าไปในความ รู้สึกนึกคิดของผู้ปกครองแผ่นดินไทยในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก^{๔๗}

นอกจากนี้แล้ว ศาสนาอิสลามยังมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก โดยสรุปแล้ว ได้แก่

^{๔๕} นันทวัน (เหมินทร์) ภู่อ่าง, “สถานภาพของชาวมุสลิมในอยุธยาสมัยรัตนโกสินทร์ที่ ๑๗” วารสารศาสตร์, ปีที่ ๑๕, ฉบับที่ ๒๕, (๒๕๓๑), : ๒๖๖.

^{๔๖} กาญจนาคพันธุ์, “ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์” วิทยาสาร, ฉบับที่ ๔๕, (๒๕๐๖) : ๕๐.

^{๔๗} ปิยะวรรณ แก้วสุข, “บทบาทมุสลิมสมัยอยุธยา”, สารนิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี), (คณะโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑), หน้า ๗๖.



๑. ด้านภาษา ซึ่งภาษาไทยหลายคำมีต้นกำเนิดมาจากภาษาอาหรับ เช่น กุหลาบ กระดาษ กัญชา เงินบาท ตรามู ลิเก สวรรค์ ชะมด ผ้าขาวม้า นอกจากนี้ยังมีภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศสที่คนไทยนิยมใช้ทับศัพท์ซึ่งล้วนมาจากภาษาอาหรับทั้งสิ้น ได้แก่ อัลกอซอร์ เช็ค แมกกาซีน การ์ด ฮาเร็ม เป็นต้น

๒. ด้านเครื่องแต่งกาย หรือฉลองพระองค์อย่างเทศ เป็นเสื้อยาวถึงเข่า และรวมทั้งพระมาลา ฉลองพระบาท ฉลองพระองค์ ผ้ารัดพระองค์ เป็นต้น

นับได้ว่า ชาวมุสลิมในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก และมีส่วนร่วมในการสร้างชาติ นอกจากนี้แล้วศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ บางอย่างก็มีต้นกำเนิดมาจากศาสนาอิสลาม ซึ่งกลายเป็นวัฒนธรรมที่ผสมผสานกันจนทุกวันนี้



บทที่ ๓

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

การที่พระมหากษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยาทรงพยายามขยายพระราชอำนาจ เพื่อครอบครองหัวเมืองฝ่ายเหนือก่อนรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบทางจิตใจทั้งผู้นำและไพร่ฟ้าประชาชนทั่วไปของสุโขทัย หลักฐานในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาได้บันทึกไว้ว่า “เห็นน้ำพระเนตรพระพุทธชินราชออกมาเป็นโลหิต”^{๔๔} จากข้อความดังกล่าวมีความอันแสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจของชาวสุโขทัยที่มีต่อกรุงศรีอยุธยา

ด้วยเหตุนี้การรวมอาณาจักรในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ทรงใช้ศาสนาเป็นแกนนำในการรวม ในการบูรณาการซึ่งก่อให้เกิดผลดีในระยะยาว ซึ่งการรวมอาณาจักรของพระองค์เป็นการรวมโดยธรรมานุภาพมากกว่าแสนยานุภาพ ซึ่งถือเป็นเสมือนการรวมไทย ครั้งแรกและครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์

ในส่วนของการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนานั้น ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะพระองค์ได้ทรงเอาพระทัยใส่ในกิจการพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีในทุกๆ ด้าน นับว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นธรรมราชาอย่างยอดเยี่ยม

๓.๑ สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนา

๓.๑.๑ พระพุทธศาสนากับสังคมกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาเป็นอาณาจักรพระพุทธศาสนา กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงนับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งหลังจากสร้างพระนครเรียบร้อยแล้ว ทรงโปรดให้สร้างวัดต่าง ๆ ขึ้นเพื่อเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

ชาวกรุงศรีอยุธยามีความยึดมั่นในพระพุทธศาสนา เคารพกราบไหว้พระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการให้การศึกษาอบรมชาวบ้าน ทั้งด้านวิชาการและจริยธรรม สร้างความสงบร่มเย็นเป็นสุขในการดำเนินชีวิต ทำให้การบวชเป็น

^{๔๔} พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า ๑๐๖.



ทางหนึ่งในการเลื่อนชั้นในสังคม เพราะผู้บวชได้ศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ ทำให้มีความสามารถเป็นช่องทางในการเข้ารับราชการ มีศักดิ์สูงขึ้น

ความเป็นอยู่ของชาวกรุงศรีอยุธยานั้นมีความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระพุทธศาสนา เกือบตลอดชีวิต เริ่มตั้งแต่ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง การเกิด เรียน บวช แต่งงาน ทำบุญบ้านและงานศพ พิธีเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น แม้ในการดำเนินชีวิตก็ยึดหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ เช่น หลักเบญจศีล หลักเบญจธรรม

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลมากต่อสังคมไทย และยังเป็นแรงผลักดันให้เกิดการสร้างสรรคศิลปะประจำชาติในแขนงต่างๆ เช่น จิตรกรรมภาพวาดตามผนังโบสถ์ ประติมากรรม การสร้างพระพุทธรูป สถาปัตยกรรมการสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร และพระเจดีย์ ศิลปะในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น

พระพุทธศาสนาจัดเกล้าให้พุทธศาสนิกชนชาวกรุงศรีอยุธยามีนิสัยที่สุภาพ มีความเมตตาปรานี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ รู้จักเหตุ รู้จักผล ไม่รังเกียจ ในความแตกต่างทางเชื้อชาติหรือศาสนา คุณธรรมข้อนี้ได้ทำให้พุทธศาสนิกชนชาวกรุงศรีอยุธยาไม่กีดกันการเข้ามาเผยแผ่ของศาสนาอื่นซึ่งเรื่องนี้มีชาวต่างชาติชื่อว่า เมอร์ซิเออร์ ลามอต ลอมแบร์ต ได้พรรณนาไว้ว่า ข้าพเจ้าเชื่อว่าโลกนี้จะหาเมืองไหนที่มีศาสนามากอย่าง และอนุญาตให้ปฏิบัติตามศาสนานั้นได้เท่ากับเมืองไทย เห็นจะหาไม่ได้อีกแล้ว พวกที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายก็ดี พวกเขารัตก็ดี พวกมะหะหมัดก็ดี ซึ่งแยกกันเป็นคณะเป็นหมู่ ก็ได้ปฏิบัติศาสนาหลักของตัวได้ทุกอย่างโดยไม่มีข้อห้ามปรามกีดขวางแต่อย่างใด ทำให้พวกโปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ จีน ญี่ปุ่น มอญ เขมร แขกมะละกา ญวน จาม และชาติอื่นๆ อีกหลายชาติได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองไทย^{๔๕}

๓.๑.๒ บทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

พระสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีบทบาทต่อการเมือง โดยเฉพาะพระสงฆ์กับพระมหากษัตริย์ ดังมีเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑) พระมหาเถรคันฉ่อง ได้ทูลแผนลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระนเรศวรให้ทรงทราบ เหตุการณ์นี้ได้เกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ซึ่งในขณะนั้นได้ตกเมืองประเทศราชของพม่า พระเจ้าแผ่นดินพม่าไม่ทรงวางพระทัยในพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา จึงทรงวางแผนลวงเพื่อลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระนเรศวร พระมหาเถรคันฉ่อง

^{๔๕} ตรี อมาตยกุล, นิทานประวัติศาสตร์และโบราณคดี, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๓.



ซึ่งเป็นพระรามัญได้ทราบแผนนี้จึงทูลความแก่สมเด็จพระนเรศวร เป็นเหตุให้สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงถือเหตุที่พม่าไม่รักษาสัจจาวานี้ทรงประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นกับพม่าอีกต่อไป

๒) สมเด็จพระวันรัตได้ทูลขอภัยโทษให้แก่แม่ทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทัน ในการกระทำยุทธหัตถี ซึ่งเหตุการณ์นี้ได้เกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชหลังจากที่พระองค์ได้ทรงรับชัยชนะจากการกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา แห่งกรุงหงสาวดีแล้วพระองค์ทรงกริ้วทหารแม่ทัพนายกองที่ติดตามช้างพระที่นั่งไม่ทัน เป็นเหตุให้พระองค์ตกอยู่ในวงล้อมของข้าศึก จึงทรงให้ประหารชีวิตทหารแม่ทัพเหล่านั้นเสีย เมื่อสมเด็จพระวันรัตแห่งวัดป่าแก้วทราบเรื่องจึงขอเข้าเฝ้า และใช้วาทศิลปู้พูดขอพระราชอภัยโทษให้แก่ทหารเหล่านั้นได้เป็นผลสำเร็จ

๓) พระสงฆ์บวชชาววังเพื่อหนีภัยจากพวกกบฏที่ล้อมวัง เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในขณะที่พระองค์ทรงประชวรหนักใกล้สวรรคต พวกกบฏได้ล้อมวังห้ามคนเข้าออก พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คนสนิทออกไปอาราธนาพระสงฆ์ราชาคณะ ๒๐ รูปเข้าไปในพระราชวังแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บวชชาววังเพื่อหนีภัยจากพวกกบฏ โดยได้พระราชทานพระที่นั่งรัตนมหาปราสาทเป็นวิสุคามสีมา^{๔๐}

๓.๒ การส่งเสริมด้านการปกครองคณะสงฆ์

พระสงฆ์ นับเป็นชนชั้นที่มีฐานะทางสังคมที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองโดยตรง ซึ่งพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์เป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาตามลำดับยุคสมัย โดยเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์อุปถัมภ์คณะสงฆ์เป็นอันมาก ทั้งพระราชทานที่ดินสำหรับตั้งวิสุคามสีมา และที่ดินสำหรับเก็บเกี่ยวผลประโยชน์เพื่อบำรุงเลี้ยงวัด เป็นต้น

๓.๒.๑ หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัย

พระสงฆ์ถือว่าเป็นอุคมเพศ คือเป็นเพศที่ประเสริฐ ฐานะของพระสงฆ์จึงได้รับยกย่องนับถือเคารพกราบไหว้จากบุคคลทุกชนชั้นในสังคม ตั้งแต่ทาสจนถึงพระมหากษัตริย์

^{๔๐} ฉัตรกุลมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ, พุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๑.



ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์มีหน้าที่บทบาทในการช่วยสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในสังคม หน้าที่ของพระสงฆ์พอสรุปได้ดังนี้

- ๑) ทำหน้าที่เป็นครูสอนหนังสือและอบรมความรู้ด้านต่าง ๆ และจริยธรรมแก่บุตรหลานของประชาชน
- ๒) ทำหน้าที่ประสานระหว่างชนชั้นเจ้านายและขุนนางกับไพร่ หรือระหว่างฝ่ายปกครองกับฝ่ายใต้ปกครองให้เกิดความสมานฉันท์สามัคคี
- ๓) เป็นที่พึ่งทางใจของคนในชุมชน และสามารถชักชวนให้คนทั้งหลายร่วมมือกันบำเพ็ญบุญให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมชาติบ้านเมือง
- ๔) เป็นกำลังและที่พึ่งของประชาชนไม่น้อยในการต่อสู้กับข้าศึกที่เข้ามารุกราน

๓.๒.๒ ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

การเผยแผ่พุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์สามารถแบ่งออกได้ ๒ ช่วงคือ ช่วงแรก คือ พ.ศ. ๑๘๕๐ สมัยแคว้นอโยธยา พระสุมนเถระไปเมืองพันพร้อม กับพระอโนมทัสสีกับคณะ เคยบวชเรียนที่สุโขทัย เป็นพระฝ่ายคามวาสี และได้เดินทางมา ศึกษาพระไตรปิฎกที่อโยธยา จนถึง พ.ศ. ๑๘๕๐ พระทั้งสองรูปได้เดินทางไปบวชใหม่ที่ ลังกาฝ่ายอรัญญวาสีของพระสังฆราชอุทุมพร นิคามหาวิหาร^{๕๑} และพระปิยทัสสีได้เข้ามาเผยแผ่ในอโยธยา^{๕๒}

ช่วงที่สอง พ.ศ. ๑๘๗๔ ในรัชสมัยของพระอินทราชา พระสงฆ์ล้านนาได้เดินทาง กลับจากลังกา^{๕๓} ในเมืองเชียงใหม่คณะสงฆ์ที่กลับจากลังกาได้สถาปนานิกายลังกาวงศ์ (วัด ป่าแดง) ขึ้นมา ซึ่งหลักฐานนั้นจะเห็นได้จากพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และ นามพระสงฆ์ชั้นมหาสวามี (สังฆราช) หรือศรีปทุมพาหุ ซึ่งเป็นพระนามที่น่าจะเป็นพระสงฆ์ ถวายให้ ไทยเรากลับเอาแบบอย่างลังกามาใช้และมีการดัดแปลงเพิ่มขึ้น เช่น ครูบา เถระ มหาเถระ สังฆราช สังฆปริณายก สิ่งเหล่านี้ได้รับมาจากการลังกาทั้งสิ้น

^{๕๑} Mom Choa Chund chirayu Rajini, "The Oriantation Of Mahad Lur meraja Li Thai," Guide Through The Inscptions Sukhothai South East Asia Studies Working, paper No. 9, (University of Hawaiee, 1976), pp.45-50.

^{๕๒} พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ, ตำนานมูลศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๑๕), หน้า ๓๒๐.

^{๕๓} สมหมาย เปรมจิตต์, ปวิรรค, ตำนานมูลศาสนาวัดป่าแดง, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะสังคมศาสตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔.



การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น มีลักษณะคล้ายสุโขทัย โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ว่า สมเด็จพระเจ้าอู่ทองทรงวางระเบียบการปกครองบ้านเมือง ตามแบบอย่างของกรุงสุโขทัย อีกทั้งเวลานั้นกษัตริย์ในวงศ์พระร่วงก็ยังมีอยู่ เพียงแต่เป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น คณะสงฆ์ทั้งสองคือ คณะคามวาสี และคณะอรัญญวาสีก็มีสืบต่อมา^{๔๔} ซึ่งต่อมาความเลื่อมใสในพระสงฆ์ลังกาวงศ์ได้เจริญมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันพระสงฆ์ในนิกายเดิมก็ได้ลดน้อยลงตามลำดับ หลังจากที่มีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งไปอุปสมบทแปลงเป็นนิกายสิงหล

ตามหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๕ (สมัยสมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ ๑) มีพระสงฆ์หมู่หนึ่ง เป็นพระเถระชาวเขียงใหม่ ๗ รูป คือ พระธรรมคัมภีร์ พระเมธีกร พระญาณมงคล พระศีลวงค์ พระสารีบุตร พระธรรมรัตนกร และพระพุทฺธสาคร เป็นพระเถระชาวอยุธยา ๒ รูป คือ พระพรหมมุนี และพระโสมเถระ และเป็นพระชาวกำพูชา ๑ คือพระญาณสิทธิ ได้พากันออกเดินทางพร้อมด้วยภิกษุจำนวนมาก ไปยังประเทศลังกาเพื่ออุปสมบทแปลงเป็นนิกายสิงหล ในอุทกเขปสีมา แม่น้ำกัลยาณี มีพระวันรัตมหาเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ โดยได้อุปสมบทเมื่อขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะโรง พ.ศ. ๑๙๖๗ และได้พักศึกษาธรรมวินัยอยู่ในประเทศลังกาหลายปี และจากกลับได้นิมนต์พระชาวลังกาติดตามด้วย ๒ รูป คือ พระมหาวีกรมพาหุ และพระอุดมปัญญา^{๔๕}

ท่านเหล่านี้ได้มาขึ้นบกที่กรุงศรีอยุธยาก่อน แล้วแยกย้ายกันสั่งสอน และตั้งนิกายขึ้นมาใหม่อีกนิกายหนึ่ง ท่านเหล่านี้ได้ปฏิบัติเคร่งครัดกว่าคณะสงฆ์เดิม ซึ่งแปลงเป็นลังกาวงศ์มาก่อนแล้ว โดยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็เสด็จออกผนวชในคณะที่มานี้ และคณะนี้คงจะมีชื่อตามสำนักเดิมที่ลังกาว่า “คณะป่าแก้ว” วัดต่างๆ ที่พระคณะนี้เข้าไปอยู่มักจะมีชื่อ “ป่าแก้ว” ตามหลัง เช่น วัดไตรภูมิคณะป่าแก้ว เป็นต้น ทางใต้คือพัทลุงและนครศรีธรรมราช ก็มีหลายวัดที่มีชื่อคณะป่าแก้วตามหลัง เช่น วัดเขียนคณะป่าแก้ว วัดสะพังคณะป่าแก้ว เป็นต้น^{๔๖}

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงมี ๓ คณะ คือ

๑. คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย (คณะเดิม)

^{๔๔} พระวิสุทธิโสภณ, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, เอกสารประกอบการสอน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒ – ๒๓.

^{๔๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, ตำนานคณะสงฆ์, (พระนคร : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๑๑), หน้า ๑๔.

^{๔๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, ตำนานคณะสงฆ์, หน้า ๒๑.



๒. คณะอรัญญวาสี (สืบมาจากสุโขทัย)

๓. คณะคามวาสีฝ่ายขวา (คณะที่เพิ่มใหม่)

ส่วนตำแหน่งผู้ปกครอง หรือที่เรียกว่าสังฆนายกนั้น ก็เพิ่มมาจากครั้งกรุงสุโขทัย คือครั้งกรุงสุโขทัย มีสังฆราช และปู่ครู แต่ครั้งมาถึงสมัยอยุธยา ได้เพิ่มตำแหน่งสูงสุดเข้ามาอีก จึงเป็น ๓ ชั้น คือ สมเด็จพระสังฆราช สังฆราช และพระครู

ตำแหน่งประมุขสงฆ์ในสมัยต้นอยุธยานั้น ปรากฏอยู่ ๒ ตำแหน่ง คือ

๑. สมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์ เป็นประมุขฝ่ายคามวาสี

๒. สมเด็จพระวันรัตน์ เป็นประมุขฝ่ายอรัญญวาสี

ถ้ารูปใดมีพรรษามากกว่า รูปนั้นก็จะได้เป็นสมเด็จพระสังฆราช ต่อมาเมื่อคณะป่าแก้วเพิ่มมากขึ้นทั้งในกรุงและหัวเมืองปักษ์ใต้ คณะคามวาสีจึงแบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. คามวาสีฝ่ายซ้าย มีพระพุทธิโชษาจารย์เป็นเจ้าคณะ

๒. คามวาสีฝ่ายขวา มีพระวันรัตน์เป็นเจ้าคณะ

พระพุทธิโชษาจารย์เป็นเจ้าคณะอรัญญวาสี (รัชกาลที่ ๔ ทรงเปลี่ยนเป็นพุฒาจารย์)

เมื่อแบ่งตำแหน่งออกให้เป็นสัดส่วนแล้ว จะเป็นดังนี้ คือ

๑. คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย

สมเด็จพระอริยวงศาสังฆราชาธิบดี อยู่วัดมหาธาตุเป็นเจ้าคณะ มีฐานานุกรม ๑๐ รูป และมีพระราชาคณะดังนี้ คือ พระพิมลธรรม พระเทพกวี พระพรหมมุนี พระราชมุนี พระปรากรม พระราชกวี พระศรีสมโพธิ พระพาลุเถร พระญาณสิทธิ พระอภัยสรณ พระอภัยสารท พระอนุรุทธ พระโชติบาล พระธรรมนิโรธ พระญาณรักจิต พระไตรสรณรัช พระศรีสังญาณมุนี

อนึ่ง พระสงฆ์ที่อยู่ทางภาคเหนือให้ขึ้นต่อคณะนี้ และหัวเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นกับคณะนี้มีปริมณฑลเทศ ลพบุรี วิเศษไชยชาญ นนทบุรี ธนบุรี อินทบุรี พรหมบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท อุทัยธานี นครสวรรค์ พิชัยโลก ชุมศรลำแดง ชุมแสงสงคราม นครไทย สุโขทัย สว่างบุรี นครราชสีมา สระบุรี นครชุม กำพราน นางรอง พินาย พิจิตร เพชรบูรณ์ เกินกำแพงเพชร ชีทพ ดาก จอมทอง เป็นต้น

๒. คณะอรัญญวาสี

พระพุทธิโชษาจารย์ วัดโบสถ์ราชเดช เป็นเจ้าคณะบังคับบัญชาพระสงฆ์ฝ่ายสมถ วิปัสสนา (ไม่บอกฐานานุกรม) มีพระราชาคณะ ดังนี้ คือ พระญาณไตรโลก พระอุบาลี พระญาณสมโพธิ พระธรรมโกษา พระเทพมุนี พระเทพโมลี พระธรรมกิตติ



อนึ่ง พระครูฝ่ายสมถวิปัสสนา ที่ในกรุงและหัวเมืองภาคเหนือภาคใต้ และพระที่อยู่ในป่าเขา ก็ขึ้นตรงต่อคณะอรัญญวาสี ยกเว้นพระครูตำแหน่งหัวเมือง ไม่ต้องขึ้นคณะนี้

๓. คณะคามวาสีฝ่ายขาว

พระวันรัตน์ วัดป่าแก้ว เป็นเจ้าคณะ มีฐานานุกรม ๑๑ รูป มีพระราชาคณะ คือ พระธรรมโกศม พระโพธิวงศ์ พระพุทธโฆษา พระธรรมไตรโลก พระวิเชียรเถระ พระนารท พระธรรมเจดีย์ พระธรรมวิโรจน์ พระอริยธัช พระธรรมสารเถระ พระอริยมุนี พระญาณสมโพธิ พระอริยโคดม พระอริยวงศมุนี พระนิกรม พระนิโครธญาณ พระญาณรังสี

โดยให้พระที่อยู่ในภาคใต้ มาขึ้นกับคามวาสีฝ่ายขาวนี้ด้วย ส่วนเมืองต่าง ๆ ในส่วนกลางที่จะต้องขึ้นอยู่กับคณะนี้ก็มี สุพรรณบุรี สมุทรปราการ ชะอำ ชลบุรี สาครบุรี สมุทรสงคราม เพชรบุรี กาญจนบุรี บางละมุง ราชบุรี ระยอง ตราด แกรง นครนายก ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี จันทบุรี ปราณ เป็นต้น

๓.๒.๓ ทรงออกกฎหมายพระราชทานกำหนดศักดิ์นาสำหรับพระสงฆ์

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยวิธีการหลายประการ เช่น ได้ทรงออกกฎหมายพระราชทานกำหนดศักดิ์นาสำหรับพระภิกษุสามเณรขึ้นเรียกว่า ทำเนียบศักดิ์นา ดังนี้^{๔๖}

๑. พระครูผู้รู้ธรรม	ศักดิ์นา	๒,๔๐๐	ไร่
๒. พระครูผู้ไม่รู้ธรรม	ศักดิ์นา	๑,๐๐๐	ไร่
๓. ภิกษุผู้รู้ธรรม	ศักดิ์นา	๖๐๐	ไร่
๔. ภิกษุผู้ไม่รู้ธรรม	ศักดิ์นา	๔๐๐	ไร่
๕. สามเณรผู้รู้ธรรม	ศักดิ์นา	๓๐๐	ไร่
๖. สามเณรผู้ไม่รู้ธรรม	ศักดิ์นา	๒๐๐	ไร่

๓.๓ การส่งเสริมด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม

สมัยกรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์ได้ทรงสนับสนุนให้พระพุทธศาสนาเจริญขึ้น ด้วยการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ซึ่งหมายถึงการเรียนภาษาบาลี และการเรียนพระธรรมวินัยจากพระไตรปิฎก ซึ่งพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จะทรงทำนุบำรุง

^{๔๖} คณีย ไชยโยธา, พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม ๑, หน้า ๓๖๕.



การเรียนพระปริยัติธรรมตลอดมา และทรงยกย่องพระภิกษุสามเณรที่เรียนรู้ให้มีฐานันดร เช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงกำหนดศักดิ์นาสำหรับฝ่ายสงฆ์ขึ้น เรียกทำเนียบศักดิ์นา คือ พระครูธรรม เสมอนา ๒,๔๐๐ ไร่ เป็นต้น

นอกจากนี้ ปรากฏว่าได้มีการสอบความรู้พระสงฆ์ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แม้ว่าสาเหตุเดิมเป็นเพราะผู้หนึ่งการถูกเกณฑ์ราชการ โดยการไปบวชในพระพุทธศาสนา ก็ตาม แต่อาจถือได้ว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เริ่มมีการสอบความรู้พระภิกษุสามเณร การสอบนั้น สอบทั้งภาษาบาลีและสอบความรู้คัมภีร์ในพระไตรปิฎก วิธีการสอบเป็นการแปลด้วยปากเปล่า คือให้อ่านคัมภีร์ภาษาบาลีแล้วแปลเป็นภาษาไทยให้ถูกต้องทั้งไวยากรณ์และความหมาย ด้วยเหตุนี้จึงมักเรียกการสอบกันว่า แปลหนังสือ หรือ แปลพระปริยัติธรรม^{๕๘} พระมหากษัตริย์ทรงสนพระทัยการเรียนการสอนพระปริยัติ โดยพระภิกษุสามเณรผู้สอบพระปริยัติธรรมได้จะทรงยกย่องตั้งแต่เป็นบาเรียน^{๕๙} จัดเป็น ๓ ชั้น คือ บาเรียนตรี บาเรียนโท และบาเรียนเอก ผู้จะเป็นบาเรียนตรีต้องแปลพระสูตรได้ ถ้าแปลพระสูตรและพระวินัยได้ จัดเป็นบาเรียนโท และถ้าแปลทั้งพระสูตร พระวินัย และปรมัตถ์ได้ จัดเป็นบาเรียนเอก และได้รับการแต่งตั้งสมณศักดิ์และพระราชทานนิตยภัต

การศึกษาของพระสงฆ์ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็คงเหมือนกับในสมัยของพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนๆ นั่นคือ การศึกษาพระปริยัติธรรม โดยการเรียนรู้ภาษาบาลี และพระธรรมวินัยจากพระไตรปิฎก กล่าวคือ ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีจำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ผูกใบลาน เป็นหลักสูตรในการเรียน โดยแยกเป็นปิฎก ดังนี้^{๖๐}

๑. พระสูตรตันตปิฎก จำนวน ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์
๒. พระวินัยปิฎก จำนวน ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์
๓. พระอภิธรรมปิฎก จำนวน ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

^{๕๘} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานพระพุทธศาสนา, (พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔) (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพคุณาธาร (ผล ชินปุตโต) ณ ฌาปนสถานวัดพระพิเรนทร์ วันที่ ๒๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔), หน้า ๒๔๒.

^{๕๙} ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้เปลี่ยนมาเรียกว่า เปรี๊ญ

^{๖๐} ถวิล สมักรรัฐกิจ, คู่มือการจัดการศึกษาสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๗.



นอกจากนี้ยังมีการศึกษาของคณะสงฆ์อีกแบบหนึ่ง คือการศึกษากรรณฐานหรือการบำเพ็ญภาวนา ที่เรียกว่า วิปัสสนาธุระ เป็นการเรียนวิธีฝึกใจตนเองให้ปราศจากกิเลส แต่การศึกษาที่สำคัญคือ การศึกษาพระปริยัติธรรม

๓.๔ การส่งเสริมด้านการสร้างวัดและบูรณปฏิสังขรณ์วัด

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงฝักใฝ่ในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับการส่งเสริมด้านการสร้างวัด และบูรณปฏิสังขรณ์วัด ตามที่ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ดังต่อไปนี้

๑. ปี พ.ศ. ๒๐๐๑ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์บูรณปฏิสังขรณ์วัดครั้งใหญ่ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อรูปพระพุทธรเจ้า ๕๐๐ ชาดิ

๒. ปี พ.ศ. ๒๐๐๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานฉลองพระพุทธรูปที่หล่อขึ้นและทำบุญครั้งใหญ่

๓. ปี พ.ศ. ๒๐๐๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดจุฬามณีขึ้นที่เมืองพิษณุโลก ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า

“ลุดักราช ๘๒๖ ปีวอก นักษัตริย์อันคืบนั้น สมเด็จพระรามาริบดีศรีบรมไตรโลกนาถบพิตรเปนเจ้าให้สร้างอารามจุฬามณีที่จะเสด็จออกทรงมหาภิเนษกรรม ขณะนั้นเอกราชทั้ง ๓ คือ พระญาล้านช้าง และมหาราชพระญาเชียงใหม่ และพระญาหงสาวดีชมพระราชศรัทธาก็แต่งเครื่องอัฐบริวารให้มากมาย”

๔. ปี พ.ศ. ๒๐๐๘ เสด็จออกผนวชที่วัดจุฬามณีเมืองพิษณุโลกเป็นเวลานานถึง ๘ เดือน จนกระทั่งพระราชโอรสและขุนนางข้าราชการกราบทูลอัญเชิญให้ทรงลาสิกขาจึงทรงลาสิกขาและเสด็จกลับขึ้นครองราชย์สมบัติที่เมืองพิษณุโลก ดังได้ปรากฏในศิลาจารึกว่า

“ลุดักราช ๘๒๗ ปีระกา นักษัตริย์ เดือนแปด ขึ้นสิบสี่ค่ำ ครุเทพวาร์ สมเด็จพระรามาริบดีศรีบรมไตรโลกนาถบพิตรเป็นเจ้าเสด็จทรงพระผนวชแลสมเด็จพระราชเอราสท่านกราบลงกับพระบาทแล้วก็สู่พระราชนทรยาน แลท่านก็ให้บวชพระสงฆ์ปริวรรตก่อนหาพระองค์ แล้วท่านจึงทรงเครื่องบรรพชิตแลพระสงฆ์บวชโดยเสด็จทั้งสี่คณะ ๒๓๔๘ พระองค์ แต่สมเด็จพระรามาริบดีศรีบรมไตรโลกนาถบพิตรเป็นเจ้าทรงผนวชอยู่ได้แปดเดือนสิบห้าวัน ครั้นถึงเดือนห้าสมเด็จพระราชเอราสท่านแลพฤตมามาตย์ทั้งหลายถวายบังคม



ขออัญเชิญพระองค์เสด็จลาผนวชช่วยครองราชธุระกรรมทั้งปวง ท่านก็เสด็จปริวัตรแล้วก็ล่องลงยังกรุงพระมหานครศรีอยุธยา”^{๖๐}

๕. ปี พ.ศ. ๒๐๐๕ เกิดข้าวยากหมากแพง ราคาข้าวขึ้นไปถึงเกวียนละ ๒๕๐ บาท เหตุการณ์เช่นนี้ถือเป็นความอัปมงคล สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีศาสนพิธีฉลองเพื่อขับไล่อัปมงคล และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อรูปพระโพธิสัตว์ถึง ๕๕๐ องค์ เพื่อเป็นการบำรุงขวัญปวงประชาราษฎร์

๖. ปี พ.ศ. ๒๐๒๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้นที่จังหวัดพิษณุโลก วัดดังกล่าวเป็นวัดที่ประดิษฐานพระพุทธรูปชินราช ซึ่งได้มีการหล่อขึ้นในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ แห่งกรุงสุโขทัย และในปี พ.ศ. ๒๐๒๕ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการประสมนักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันแปล และทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงขึ้น

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อเสด็จมาประทับที่พิษณุโลก พ.ศ. ๒๐๒๕ แล้วพระองค์ได้ทรงให้เล่นการมหรสพ ๑๕ วัน เป็นการฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์ ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดขึ้นใหม่พร้อมทั้งซ่อมแซมดัดแปลงพระมหาธาตุให้เป็นพระปรารักษ์แบบอยุธยา และทรงสร้างเรือนแก้วถวายพระพุทธรูปชินราช เป็นเอกลักษณ์จนถึงปัจจุบัน

๗. ปี พ.ศ. ๒๐๒๗ พระเชษฐาธิราช พระราชโอรสองค์หนึ่งในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จออกผนวช แล้วส่งผลให้เกิดประเพณีที่พวกผู้ดีนิยมออกบวชเมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ขึ้นในเวลาต่อมา

๓.๕ หลักพุทธธรรมที่ทรงนำไปใช้ในการปกครองบ้านเมือง

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นธรรมราชา พระองค์ได้ทรงปกครองแผ่นดินโดยใช้หลักสมบูรณาญาสิทธิราชย์ควบคู่ไปกับหลักธรรมาธิปไตย ส่งผลให้ข้าราชการบริพารไพร่ฟ้าประชาชนในรัชกาลของพระองค์อยู่อย่างสงบสุข ทั้งนี้เพราะพระองค์ได้ทรงปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมอย่างเคร่งครัด ซึ่งจะเห็นได้จากพระจริยาวัตรของพระองค์ในด้านต่างๆ ที่

^{๖๐} ศ. พรายน้อย, สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๒-๑๑๓.



พระองค์ทรงบำเพ็ญมา โดยหลักพุทธธรรมที่พระองค์นำมาปฏิบัติในฐานะพระมหากษัตริย์ได้แก่

๓.๕.๑ หลักทศพิธราชธรรม

จริยาวัตรที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติอันเป็นหลักธรรมประจำพระองค์ หรือคุณธรรมสำหรับผู้ปกครองบ้านเมือง มี ๑๐ ประการ ได้แก่^{๒๒}

๑. ทาน คือ การสละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การบำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองให้เขาได้ มิใช่เพื่อเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวกความสงเคราะห์อนุเคราะห์ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข ความสะดวก ความปลอดภัย ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนประสบทุกข์ และการสนับสนุนแก่ผู้ทำความดี

๒. ศีล คือ รักษาความสุจริต ได้แก่ การประพฤติดี ดำรงกายและวาจา ประกอบการสุจริต รักษาภักดีคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่างและเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน หมายความว่า พระมหากษัตริย์ทรงประพฤติพระจริยาทางพระวรกายและทางพระวาจาให้สะอาดตามขัตติยราชประเพณี ดำรงด้วยดีในเบญจศีลให้เป็นคุณสมบัติในพระองค์

๓. บริจาค คือ การบริจาค ได้แก่ สามารถเสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง หมายความว่า พระมหากษัตริย์ทรงสละ บริจาคพระราชทรัพย์ เป็นต้น ตลอดจนความสุขส่วนพระองค์เพื่อความสุขแห่งพสกนิกรส่วนรวม

๔. อาชวะ คือ การปฏิบัติโดยซื่อตรง ได้แก่ ทรงซื่อตรง ทรงสัตย์ ไร้มารยาปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความเกรงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน หมายความว่าพระมหากษัตริย์ต้องมีพระราชอัธยาศัยประกอบด้วยความจริง ไร้มารยาสาโดย ดำรงอยู่ในสัตย์สุจริต ซื่อตรงต่อพระราชสัมพันธมิตรและพระราชนัดดาวงศ์ ข้าราชการองพระบาททั้งปวง ไม่ทรงคิดลวงประทุษร้ายโดยอุบายอุบายธรรม

๕. มัทวะ คือ ความอ่อนโยน ได้แก่ ทรงมีอัธยาศัยไมเย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองศ์ มีความสง่าเกิดแต่ท่วงทีกริยาสุภาพนมนวล ละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดี แต่มิขาดยำเกรง หมายความว่า พระมหากษัตริย์ต้องมีพระราชอัธยาศัยอ่อนโยน ไม่ดื้อดึงถือพระองค์ด้วยอำนาจมานะเพราะชาติ โคตร ยศ ทรัพย์ เป็นต้น เมื่อมีผู้มากราบทูลคัดค้าน

^{๒๒} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๔๐/๘๖. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.



ด้วยข้อบรรทัดธรรมที่ก่อปรด้วยเหตุผล มิได้ทรงห้ามปรามคัดค้าน ทรงวิจารณ์โดยดีถ้วน ถัดก็ชอบก็ทรงยินดีด้วย แล้วทรงอนุวัตรตาม และไม่ทรงถือพระองค์ด้วยอำนาจมานะ มี สัมมาคารวะอ่อนน้อมแก่ท่านผู้เจริญโดยวัยและเจริญโดยคุณ ไม่ทรงดูหมิ่น

๖. ตปะ คือ กำจัดความเกียจคร้านและความชั่ว ได้แก่ ความทรงเดชคือแผดเผา กิเลสตัณหา มิให้เข้าครอบงำย่ำยีจิต ระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นใน ความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ มุ่งมั่นบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้ บริบูรณ์ หมายความว่า พระมหากษัตริย์ทรงตั้งพระราชหฤทัยกำจัดความเกียจคร้านและการ ทำผิดหน้าที่ ทรงตั้งพระราชอุตสาหะ วิริยภาพ ปฏิบัติพระราชกรณียกิจให้เป็นไปด้วยดี ยิ่งขึ้น มีพระตบะเดชะเป็นที่ยำเกรงแห่งบุคคลทั่วไป ตลอดจนสมาทานกุศลวัตรเผผลาญ กำจัดอกุศลวิคกบาปธรรมให้เสื่อมสูญไม่ตั้งอยู่ได้

๗. อักโกธะ คือ ความไม่โกรธ ได้แก่ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและ กระทำการต่างๆ ด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัย ความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม หมายความว่า พระมหากษัตริย์ต้องมี พระราชอัธยาศัยประกอบด้วยเมตตา ไม่ทรงปรารณาก่อเวรก่อภัยให้ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ทรงพระ พิโรธด้วยเหตุที่ไม่ควรแม้มีเหตุที่ทำให้ทรงพระพิโรธ แต่ทรงข่มเสียให้สงบระงับอันตราย และทรงปฏิบัติด้วยสติรอบคอบ

๘. อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน ได้แก่ ไม่หลงระเหิรอำนาจ ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษี ขูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด มีความเมตตา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษ อาชญาแก่ประชากรราษฎรผู้ใดด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชังเค้นเคือง ไม่ชอบใจ หมายความว่า พระมหากษัตริย์ต้องมีพระราชอัธยาศัยก่อปรด้วยพระมหากรุณา ไม่ทรงปรารณาก่อทุกข์ แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ทรงเบียดเบียนพระราชวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และเหล่าอาณา ประชาราษฎรให้ลำบากด้วยเหตุอันไม่ควรทำ หรือด้วยตั้งพิถัดเก็บภาษีอากรเกินขนาด ทรง ปกครองประชาชนดั่งบิดาปกครองบุตร

๙. ขันติ คือ ความอดทน ได้แก่ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อโลภะความ อยากได้ในทางสุจริต ต่อโทสะความโกรธเคืองจนถึงพยาบาทมุ่งร้าย ต่อโมหะความหลงม งายเพราะได้ประสบอารมณ์ที่ยั่วให้เกิด เมื่อมีอารมณ์มาประสบยั่วให้เกิดอยากได้อยากล้าง ผลาญ อยากเบียดเบียนก็อดทนไว้ ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งพระราชกรณียกิจที่บำเพ็ญ โดยชอบธรรม

๑๐. อวิโรธนะ คือ ปฏิบัติไม่คลาดธรรมดา ได้แก่ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นใน ธรรม คงที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะด้อยค่าที่ต่ำร้าย ลากสัการะ หรืออิฏฐารมณ์



อนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม ก็ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ก็ดี ไม่ประพฤติให้คลาดเคลื่อนวิบัติไป

หลักธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ เมื่อพระราชาทรงดำรงอยู่ในหลักนี้แล้ว ย่อมเป็นตัวอย่าง เป็นที่เคารพแก่ประชาชน ย่อมนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองมาสู่อาณาประชาราษฎร์ ให้ได้รับความร่มเย็น

๓.๕.๒ หลักจกัถวัตร

คือ ธรรมเนียมการทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระเจ้าจักรพรรดิ หน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ได้แก่^{๖๓}

๑. สงเคราะห์อันโศชน คือ ชนภายในพระราชสำนักตั้งแต่พระมเหสี พระโอรส พระธิดา จนถึงผู้ปฏิบัติราชการทั้งหมดในพระองค์ และสงเคราะห์พลกายคือปวงเสนาข้าทูลหาด้วยประการต่างๆ จะถึงราษฎรไม่ปล่อยปละละเลย

๒. ควรผูกพระราชไมตรีกับมิตรประเทศอื่น ๆ

๓. สงเคราะห์พระราชวงศานุวงศ์ และพระราชบริพารผู้ตามเสด็จ

๔. คຸ້ມครองพราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย

๕. คຸ້ມครองชาวราษฎรพื้นเมืองทั้งหลาย

๖. คຸ້ມครองสมณพราหมณ์ทั้งหลาย

๗. คຸ້ມครองเนื้อและนกทั้งปวง มิให้สูญพันธุ์ไป

๘. ห้ามปรามบุคคลในอาณาจักรมิให้ประพฤติอธรรม มิให้กระทำความ

๙. สงเคราะห์ผู้ขัดสนไร้ทรัพย์ตามสมควร

๑๐. เข้าไปหาและสอบถามปัญหาแก่สมณพราหมณ์

๑๑. ห้ามจิตมิให้เกิดความต้องการไปในที่ ซึ่งพระมหากษัตริย์ไม่ควรเสด็จ

๑๒. เว้นโลกเจตนา ไม่ละโมภโลกมากจนเกินไป ห้ามจิตมิให้ปรารถนาลาภที่ไม่ควรจะได้

หลักธรรมที่ได้ดังแสดงไว้เป็นจกัถวัตรของพระราชผู้ปกครอง พึงใช้เป็นกุศโลบายแก้ไขปัญหา และส่งเสริมความเป็นอยู่ของอาณาประชาราษฎร์ให้มีความสุขสมบูรณ์

^{๖๓} ที.ป. (บาลี) ๑๑/๓๕/๖๕. ฉบับมหาจุฬาภิฎก ๒๕๐๐.



๓.๕.๓ หลักราชสังคหัตถุ

คือ หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง หรือ ธรรมเนียมยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน^{๖๔} มี ๔ อย่างได้แก่

๑. สัสสมณะ ได้แก่ ความฉลาดในการส่งเสริมทางการเกษตร บำรุงพืชพันธุ์ ัญญาหาร

๒. ปุริสมณะ ได้แก่ ความฉลาดในการรู้จักส่งเสริมคนดี มีความรู้ความสามารถ บำรุงข้าราชการ

๓. สัมมาปาสะ ได้แก่ ความรู้จักผูกผผสานรวมใจประชาชน ด้วยการส่งเสริมใน ด้านอาชีพ

๔. วาจาเปยยะ ได้แก่ การรู้จักพูด รู้จักปราศรัย ไพเราะ สุภาพอ่อนหวาน มี เหตุผล มีประโยชน์ เป็นทางแห่งสามัคคี

๓.๕.๔ หลักกอคติ ๔

คือ ฐานะที่ไม่พึงถึง ความไม่เที่ยงธรรม ความลำเอียง^{๖๕} ได้แก่

๑. นันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ

๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง

๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง

๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว

หลักธรรมดังกล่าวนี้ เป็นหลักธรรมของนักบริหารปกครอง ซึ่งสมเด็จพระบรม ไตรโลกนาถได้ทรงนำมาปฏิบัติตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ อันเป็นเหตุทำให้แผ่นดิน ของพระองค์มีความร่มเย็น เป็นปกติสุขตลอดมา

^{๖๔} อจ. จตุกก. (บาลี) ๒๑/๓๕/๕๔. ฉบับมหาจุฬาฯ ปี ๒๕๐๐.

^{๖๕} อจ. จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๗/๒๓. ฉบับมหาจุฬาฯ ปี ๒๕๐๐.



บทที่ ๔

อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อศิลปวัฒนธรรม ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ประเทศไทยเป็นเมืองที่คนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา แม้จะได้รับอิทธิพลของพราหมณ์มีการเคารพเทพเจ้าต่าง ๆ ก็ยังนับถือพระพุทธเจ้าเป็นที่สักการะสูงสุดนั่นเอง เทพเจ้าทั้งหลายของพราหมณ์ล้วนเป็นองค์ประกอบ เพราะเทพเจ้าทั้งหลายยังผูกพันอยู่ในกิเลสต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ แต่การที่มนุษย์สวดอ้อนวอนถึงเทพเจ้า เพราะเทพเจ้าอยู่ในฐานะสูงกว่ามนุษย์ และเป็นเพราะเทพเจ้าได้ประกอบกุศลกรรมมากกว่ามนุษย์ แต่ในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ทุกคนต้องกระทำเพื่อความหลุดพ้นของตนเอง

ดังนั้นการที่คนไทยมีแนวความคิดที่โน้มไปทางความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเถรวาท และมีความเชื่อที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ก็เนื่องจากอิทธิพลที่พระพุทธศาสนาได้กลายมาเป็นความเชื่อที่ถูกหล่อหลอมกับจิตใจของชาวไทยเป็นเวลายาวนาน

พระพุทธศาสนาจึงนับได้ว่ามีอิทธิพลต่อด้านจิตใจ และทางด้านศิลปวัฒนธรรม อันเป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญงอกงามของอารยชนในสมัยนั้นๆ ซึ่งศิลปวัฒนธรรมของแต่ละยุคสมัยก็มีความโดดเด่นแตกต่างกันไป โดยเฉพาะศิลปวัฒนธรรมในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา นับว่ามีความโดดเด่นเป็นอันมาก ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณคดี ซึ่งศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาทแทบทั้งสิ้น

๔.๑ บ่อเกิดของศิลปกรรม สมัยกรุงศรีอยุธยา

ในราว พ.ศ. ๒๐๐๐-๒๔๐๐ อยุธยาเป็นอาณาจักรที่พระเจ้าอู่ทองกษัตริย์เชื้อพระวงศ์เชียงราย ซึ่งครองเมืองอู่ทองได้สร้างขึ้นใหม่ โดยรวบรวมหัวเมืองในอาณาจักรทวารวดีเดิมไว้ในอำนาจได้มากแล้วจึงมาตั้งเมืองหลวงชั่วคราวขึ้นที่ตำบลเวียงเหล็ก ซึ่งเป็นเมืองร้างในแขวงเมืองโยธยา เมื่อเห็นว่าทางกรุงสุโขทัยเสื่อมอำนาจลงจนไม่อาจที่จะขัดขวางการปราศอิสรภาพได้แล้ว จึงสร้างราชธานีขึ้นมาใหม่ที่ตำบลหนองโสน พระราชทานนามว่า



กรุงเทพมหานครหรืออยุธยา แล้วจึงทำพิธีราชาภิเษกประกาศอิสรภาพในปี พ.ศ. ๑๘๕๓

อยุธยา เป็นชื่อราชธานีของอาณาจักรไทยใหม่นี้ ฉะนั้นศิลปกรรมที่ประดิษฐ์ขึ้นในระยะตั้งแต่เริ่มต้นสร้างอาณาจักรจนเสียดิสรภาพแก่พม่าครั้งสุดท้ายเมื่อ ๒๓๑๐ จึงนับเป็นศิลปะไทยอีกแบบหนึ่งซึ่งจะเรียกต่อไปว่า “แบบอยุธยา”^{๖๖} ศิลปะแบบนี้มีระยะเวลาถึง ๔๑๗ ปี มีแบบอย่างมากที่สุดในประวัติศาสตร์ศิลปะไทย

ลัทธิศาสนาในอาณาจักรนี้ มีศาสนาพุทธลัทธิหินยานของลังกาวงศ์ ลัทธิหินยานและศาสนาพราหมณ์ของขอม กับศาสนาคริสต์นิกายซึ่งชาวยุโรปนำมาเผยแพร่ไว้ แต่ที่ปรากฏเป็นอิทธิพลในแบบอย่างของศิลปะอยุธยานั้น ส่วนมากเป็นศาสนาพุทธลัทธิลังกาวงศ์ซึ่งเป็นประธานของอาณาจักรและเป็นรูปแบบที่สำคัญ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเมื่อพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อประชาชนก็ได้มีการนำเอาศิลปะแขนงต่าง ๆ เข้ามามีอิทธิพลต่อประชาชนที่นับถือด้วย ดังนั้นพระพุทธศาสนาพุทธลัทธิลังกาวงศ์ หรือเถรวาท จึงได้มีปรากฏให้เห็นเป็นสง่างามทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม เป็นต้น

๔.๑.๑ ความหมายของศิลปะ

คำว่า ศิลปะ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายไว้เพียงว่า คือ เป็นฝีมือทางการช่าง^{๖๗} นอกจากนี้ยังความความถึง ผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นด้วยความพากเพียรเพื่อเป็นเครื่องรับใช้สังคม และเพื่อให้เกิดความงามและรักษาไว้ซึ่งลักษณะที่สำคัญของมนุษย์

ศิลปะ ได้แก่ วัตถุอันสำเร็จขึ้นจากหัตถกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหมายและความรู้สึกที่สะท้อนอารมณ์ เป็นวัตถุที่แสดงออกซึ่งความรู้สึก และเพื่อความรู้สึกที่ดีงาม หรือเป็นวัตถุที่แสดงซึ่งความหมาย โดยความหมายและเพื่อความหมายที่ดีงาม

ศิลปะ จึงหมายถึง ผลงานอันดีงามอันเป็นความพากเพียรของมนุษย์ซึ่งต้องใช้ความพยายามด้วยมือ และด้วยความคิด^{๖๘}

ดังนั้น ศิลปะจึงเป็นสิ่งที่กลั่นกรองออกมาจากอารมณ์ และความรู้สึกอันลึกซึ้งใน

^{๖๖} จีรพันธ์ สมประสงค์, ประวัติศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๒๓๐.

^{๖๗} พระมหาเกษม หาสจิตโต (พยุ่ง), อิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรมสมัยสุโขทัย, หน้า ๓๕.

^{๖๘} ศิลป พีระศรี, ศิลปสงเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๔), หน้า ๒.



จิตใจของมนุษย์ที่ต้องการปรับปรุงให้ชีวิตและโลกมีความสะดวกและงดงามอีกประการหนึ่ง ศิลปะเป็นแบบอย่างความคิดคำนึง โดยเฉพาะซึ่งแตกต่างออกไปจากความเป็นจริง

การศึกษาศิลปกรรมไทยจึงต้องใช้ภูมิปัญญาและพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับความ เชื่อถือและค่านิยมของคนไทยประกอบ ศิลปกรรมแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของกลุ่มชน บ้านเมืองชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อความเจริญในด้านเทคโนโลยีและอื่น ๆ ของบรรพบุรุษ ซึ่งช่วยให้ค้นหาคำตอบเพื่อคลี่คลาย ปัญหาข้อสงสัยในประวัติศาสตร์ได้อย่างดี

๔.๑.๒ ศิลปกรรมในสมัยกรุงศรีอยุธยา

อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา เป็นอาณาจักรไทยที่คนไทยทุกคนมีความภาคภูมิใจใน ความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองที่สร้างสมมายาวนานถึง ๔๑๗ ปี วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง โดยเฉพาะทางด้านศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ อัน เกิดจากการผสมผสานระหว่างศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของอยุธยาเองกับศิลปวัฒนธรรมที่รับมา จากดินแดนอื่น ๆ ทั้งจีน อินเดีย เขมร และชาติตะวันตก มาประยุกต์ร่วมกันเข้าจน กลายเป็นแบบอย่างศิลปวัฒนธรรมสมัยอยุธยาที่มีความงดงาม เป็นแบบเฉพาะ และได้เป็น มรดกส่วนหนึ่งที่ถ่ายทอดสืบต่อมายังอาณาจักรรุ่นหลัง ๆ ซึ่งลักษณะศิลปกรรมไทยสมัยกรุง ศรีอยุธยา มีดังนี้

๑) ทางด้านสถาปัตยกรรม

ศิลปะการก่อสร้างสถาปัตยกรรม นับตั้งแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) ทรง สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จนถึงแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ สถาปัตยกรรมนิยม สร้างแบบศิลปะลพบุรี หรืออู่ทอง เช่น พระปรางค์ที่วัดพุทไธสวรรย์ วัดพระราม วัดราช บุรณะ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ต่อมาภายหลังเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปเสวยราชย์ ณ เมือง พิษณุโลก ได้รับแบบอย่างสถาปัตยกรรมศิลปะสุโขทัยเข้ามาด้วย โดยมักสร้างพระสถูปอัน เป็นหลักของพระอาราม เป็นเจดีย์แบบทรงลังกา มากกว่าการสร้างพระปรางค์อย่างตอนแรก เช่น เจดีย์ใหญ่ ๓ องค์ ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระเจดีย์ใหญ่วัดชัยมงคล

ในสมัยพระเจ้าปราสาททองทรงปราบได้กัมพูชามาขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง จึง เกิดนิยมถ้ายแบบอย่างพระปรางค์และสถาปัตยกรรมของขอมมาสร้างในอยุธยา เช่น พระ ปรางค์ใหญ่ที่วัดไชยวัฒนาราม และนิยมสร้างพระเจดีย์เหลี่ยมหรือเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองขึ้น ด้วย องค์ที่งดงามมาก เช่น ที่วัดชุมพลนิกายาราม



ในสมัยพระนารายณ์มหาราชมีชาวฝรั่งเศสเข้ามารับราชการในกรุงศรีอยุธยา จึงมีการสร้างตำหนักและอาคาร ๓ ชั้นที่ก่อด้วยอิฐ ซึ่งมีความมั่นคงและถาวรมากขึ้น ต่างจากเดิมที่เคยใช้อิฐ หรือศิลาเฉพาะการสร้างศาสนสถานเท่านั้น

ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจนถึงเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.๒๑๑๐ การสร้างเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองยังเป็นที่นิยมกัน เช่น เจดีย์วัดกุฎีเขาทอง

โบสถ์วิหารสมัยอยุธยาตอนปลายมักทำฐานและหลังคาเป็นเส้นอ่อนโค้ง มักใช้เสากลมก่ออิฐสอปูน ตรงหัวเสาจะมีบัวทำเป็นบัวตูม

๒) ทางด้านประติมากรรม

สมัยอยุธยานิยมสร้างพระพุทธรูปแบบศิลปะอู่ทอง ซึ่งแพร่หลายอยู่ในบริเวณแถบนี้ก่อนที่จะมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ซึ่งความนิยมนี้สืบต่อมาจนถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ลักษณะของพระพุทธรูปแบบอู่ทอง คือ จะมีไรพระศกและชายจีวรปลายตัดเป็นเส้นตรง

ต่อมาภายหลัง เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เสด็จไปเสวยราชย์ที่พิษณุโลก ทำให้ศิลปะแบบสุโขทัยแพร่หลายเข้ามายังอยุธยามากกว่าแต่ก่อน จึงเกิดมีประติมากรรมที่มีลักษณะเป็นแบบอยุธยาอย่างแท้จริง แต่ในรุ่นแรกยังมีลักษณะของแบบอู่ทองปะปนอยู่บ้างส่วนมากไม่งดงามเท่าแบบสุโขทัย

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นิยมสลักพระพุทธรูปด้วยศิลา เชื่อกันว่าในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองไทยปราบเขมรได้จึงนิยมใช้หินสลักพระพุทธรูปตามอย่างเขมรอยู่ระยะหนึ่ง ลักษณะเฉพาะคือมักมีพระเนตร และพระโอษฐ์เป็นขอบสองชั้น หรือมีพระมัสสุบาง ๆ อยู่เหนือพระโอษฐ์

พระพุทธรูปทรงเครื่อง นิยมสร้างกันมากในตอนปลายสมัยอยุธยา มี ๒ แบบ คือแบบทรงเครื่องใหญ่ และแบบทรงเครื่องน้อยเป็นลักษณะแบบอยุธยาอย่างแท้จริง

๓) ทางด้านจิตรกรรม

ศิลปะการวาดภาพเขียนภาพจิตรกรรมในสมัยอยุธยา ส่วนใหญ่จะเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา ในระยะแรกได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะแบบลพบุรี สุโขทัย และลังการวมอยู่ด้วย โดยจะมีบางภาพที่มีลักษณะแข็งและหนัก ใช้สีดำ ขาว และแดง มีการปิดทองบนภาพบ้างเล็กน้อย เช่น ภาพเขียนบนผนังในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ ซึ่งสร้างขึ้นสมัย



สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) แต่ระยะหลังจิตรกรรมในสมัยอยุธยา มักเป็นภาพวาดเกี่ยวกับเรื่องไตรภูมิ ซึ่งมีภาพพุทธประวัติประกอบ

ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเชษฐาธิราช จนถึงที่สุดสมัยอยุธยาจิตรกรรมอยุธยาแสดงให้เห็นถึงลักษณะของจิตรกรรมไทยบริสุทธิ์อย่างสมบูรณ์ สีที่วาดนิยมใช้หลายสี นิยมปิดทองลงบนรูปและลวดลาย แต่การเขียนภาพต้นไม้ ภูเขา และน้ำ แสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปะจีนอยู่บ้าง

๔) ทางด้านประณีตศิลป์

ศิลปะที่ใช้ความละเอียด เรียบร้อย สวยงาม ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) ถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ งานประณีตศิลป์แบบอยุธยาที่พบ ได้แก่ เครื่องไม้ เช่น ประตูลำหลัก ธรรมาสน์ ตู้หนังสือพระไตรปิฎก หีบใส่หนังสือสวดและหนังสือเทศน์ เครื่องไม้เหล่านี้มักทำฐานหรือหลังคาเป็นแบบอ่อนโค้ง

นอกจากนี้ วัตถุที่ขุดพบในพระเจดีย์หรือพระปรางค์ต่าง ๆ อาจจัดรวมอยู่ในประณีตศิลป์ได้ เช่น วัตถุที่ขุดพบที่พระปรางค์วัดราชบูรณะ

ต่อมาสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนิยมศิลปะการตกแต่งด้วยการประดับมุก และนิยมสั่งเครื่องถ้วยชามมาจากจีน โดยส่งลายไทยออกไปเป็นแบบอย่าง เรียกว่า “เครื่องเบญจรงค์” ซึ่งสีภายในมักเป็นสีเขียว

๕) ทางด้านนาฏศิลป์ ศิลปะการแสดง

ในด้านนาฏศิลป์ นับตั้งแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) จนถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม การแสดงแต่เดิมคงจะเป็นการละเล่นพื้นบ้าน ส่วนใหญ่เป็นการฟ้อนรำในพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งพระราชพิธีและพิธีของชาวบ้าน โดยศิลปะการแสดงเริ่มมีแบบแผนขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ซึ่งได้รับแบบอย่างมาจากละครหลวงของเขมรโดยโปรดเกล้าฯ ให้มี “การเล่นดึกดำบรรพ์” ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากเขมร ภายหลังได้พัฒนามาเป็นนาฏศิลป์ไทยประเภทหนึ่งที่เรียกว่า “โขน”

ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นมา ศิลปะการแสดงที่สำคัญของไทย คือ โขน ละคร และระบำ ซึ่งใช้ผู้ชายเป็นผู้แสดง และมีการฟ้อนรำที่ผู้หญิงแสดงเป็นหมู่

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระองค์โปรดการเล่นละครมาก จึงได้มีการส่งเสริมการละครจนเจริญรุ่งเรืองสืบต่อมา สมัยนี้จะมีละคร ๒ ประเภท คือ ละครใน ใช้ตัวละครเป็นหญิงทั้งหมด และละครนอกใช้ตัวละครเป็นชายทั้งหมด



เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าศิลปกรรมในอยุธยาแล้ว เห็นว่าแขนงต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศิลปกรรมนั้นมีมากมาย สามารถสรุปเอาไว้แต่เพียง ๕ ประการเท่านั้น เห็นว่าเหมาะสม เพราะเป็นการใช้ภาพรวมศึกษา ถ้าจะเจาะลึกลงไปถึงรากเหง้าของกำเนิดศิลปะแต่ละแขนงอย่างแท้จริงแล้วเราต้องได้ใช้การศึกษาในภาคสนามประกอบด้วยจึงจะสามารถทำได้อย่างสมบูรณ์แบบ

๔.๑.๓ เอกลักษณะวัฒนธรรมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา

อาณาจักรอยุธยาได้พัฒนามาจากแคว้นอโยธยา ซึ่งเป็นอิสระอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จากวัฒนธรรมที่ยาวนานถึง ๔๑๗ ปี และมีกษัตริย์ถึง ๓๔ พระองค์ อาจแยกพิจารณาเป็นประเด็นได้ คือ

ด้านการปกครอง การปกครองของกรุงศรีอยุธยากษัตริย์มีอำนาจล้นพ้นและความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับราษฎรเปรียบเสมือนเจ้ากับข้าทาส อยุธยา มีการปรับปรุงการปกครองครั้งสำคัญในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) ซึ่งรูปแบบการปกครองมีลักษณะคล้ายการปกครองของขอม เช่น กษัตริย์เป็นเทวราช มีการกำหนดพิธีการสำหรับกษัตริย์ เช่น แต่ต้องไม่ได้ จัดพระราชพิธีต่าง ๆ ระเบียบการปกครองแบ่งออกเป็น การปกครองภายใน และการปกครองส่วนภูมิภาคการปกครองส่วนกลาง แบ่งออกเป็น จตุสดมภ์ ส่วนการปกครองหัวเมือง มีหัวเมืองชั้นใน เมืองชั้นนอกและหัวเมืองประเทศราช การปกครองของอยุธยาได้รับอิทธิพลจากทั้งขอมและสุโขทัย คือ กษัตริย์ใช้อำนาจเด็ดขาดตามแบบขอมและมีเมตตากรุณาตามแบบสุโขทัย^{๖๕}

ด้านเศรษฐกิจ อยู่ในระบบศักดินา นอกจากการเกษตรแล้ว ประชาชนยังมีอาชีพเกี่ยวกับหัตถกรรมเช่น การทำกระเบื้อง น้ำตาล กระจาด และเริ่มใช้ระบบเงินตราบ้างแล้ว อยุธยาได้เปิดทำการค้ากับต่างประเทศทั้งกับประเทศเพื่อนบ้าน และกับประเทศชาวตะวันตก การค้ามีลักษณะผูกขาดและมีการเก็บภาษีสินค้าในรูปภาษีปากเรือ และจังกอบสินค้า การค้ากับชาติตะวันตกขบเซาหลง แต่ยังค้าขายกับจีนอยู่^{๖๖}

ด้านสังคม วัฒนธรรมของขอมได้เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาก ยิ่งกว่าสมัยสุโขทัยสังคมไทยสมัยอยุธยาเป็นสังคมศักดินา มีการตรากฎหมายกำหนดฐานะ สิทธิและ

^{๖๕} ณรงค์ เสงี่ยมประชา, พื้นฐานวัฒนธรรมไทย, หน้า ๓๕.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.



หน้าของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมไว้อย่างชัดเจน สังคมสมัยอยุธยาถือว่าผู้ชายมีสิทธิมีอำนาจมากกว่าผู้หญิง แต่ก็ยอมรับความสามารถของผู้หญิงและมีหน้าที่ในครอบครัวมากกว่าผู้ชาย

ศาสนาในสมัยอยุธยา ประชาชนยังคงนับถือพุทธศาสนา ลัทธิหินยาน ชาวกรุงศรีอยุธยาเลื่อมใสในศาสนาพุทธ มีการสร้างวัดและพระพุทธรูปไว้มากมาย ในสมัยนี้ผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามมีอยู่บ้างแต่น้อย

ด้านศิลปกรรม ในระยะแรก ๆ นิยมเอาอย่างแบบขอมเพราะอยุธยาใกล้ชิดกับขอม มีเขลยและนักปราชญ์ราชบัณฑิตของซึ่งไทยได้กวาดต้อนมายังกรุงศรีอยุธยา จึงได้ศิลปะแบบขอมมาด้วย และเริ่มจากรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอยุธยาก็หันมาเอาแบบอย่างศิลปะสุโขทัยซึ่งสวยงามกว่าเพิ่มมากขึ้น ต่อมาเมื่อไทยเริ่มติดต่อกับต่างประเทศ ทำให้มีศิลปะแบบจีนและแบบตะวันตกเข้ามาปะปนด้วย

๔.๑.๔ อิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยา
วัฒนธรรมของกรุงศรีอยุธยานั้น มาจากหลายทางทั้งจากแคว้นไทยด้วยกันและต่างชาตินำมาผสมผสานกับวัฒนธรรมของสังคมไทยให้เหมาะสม โดยรับมาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนี้

๑) อิทธิพลวัฒนธรรมจากอินเดีย

เชื่อกันว่าวัฒนธรรมแบบฮินดู-พราหมณ์ ได้แพร่กระจายออกไปก่อนหน้าพุทธศาสนา แต่ในระยะแรก ๆ ยังขาดหลักฐานอ้างอิงต่อมาในสมัยราชวงศ์โมริยะ จึงมีหลักฐานการแพร่กระจายวัฒนธรรมของอินเดียไปยังภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชทำให้พุทธศาสนา และวัฒนธรรมอินเดียแพร่กระจายเข้าสู่เอเชียอาคเนย์

การแพร่กระจายของวัฒนธรรมแบบอินเดียสามารถมาได้หลายทาง คือด้านการค้า โดยอาศัยลมมรสุมการเดินทางเรือเป็นสำคัญ ด้านการอพยพ อาจด้วยเหตุถูกบีบบังคับทางศาสนา เช่นว่าดินแดนแถบเอเชียอาคเนย์มีทองมาก มีความอุดมสมบูรณ์ ด้านการเผยแพร่ทางศาสนา คือมีการเผยแผ่มาสู่สุวรรณภูมิ ด้านการปกครอง สมัยราชวงศ์โมริยะ ไม่ได้ปกครองประชาชนในฐานะสมมติเทพ แต่มีการปกครองในลักษณะที่ผู้ปกครองเอาใจใส่ทุกข์สุขของประชาชนมองเห็นประโยชน์ของประชาชน ด้านศาสนา มีขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ได้รับจากอินเดียทั้งทางพระพุทธศาสนา และทางด้านศาสนาพราหมณ์ ด้านสังคมถึงเรามีได้รับเอาเรื่องวรรณคดีก็เกิดขึ้นในสังคมไทย เช่น กษัตริย์ ขุนนาง ไพร่ ทาส ด้านศิลปกรรม ส่วนใหญ่ได้รับจากศิลปกรรมสมัยคุปตะและต่อจากสมัยคุปตะ เข้ามาเกี่ยวกับพุทธ



รูป โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สถูป ด้านภาษาและวรรณคดี ไทยได้รับภาษาจากบาลี และสันสกฤต จากอินเดียมาใช้โดยตรงจนปัจจุบันแยกออกได้ยากกว่าเป็นคำมาจากอินเดีย

๒) วัฒนธรรมจากจีน

เป็นอารยธรรมเก่าแก่อีกแห่งหนึ่งบริเวณลุ่มแม่น้ำฮวงโห จากหลักฐานโบราณคดี ได้พบสินค้าสังคโลกอย่างแพร่หลายในแทบทุกภาคของประเทศไทย ในเขตบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ พบเตาเผา เครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบ และไม่เคลือบซึ่งเป็นวัฒนธรรมใน สมัยราชวงศ์ซ้อง นอกจากนั้นด้านประติมากรรม และจิตรกรรม รูปปั้นประดับศาสนสถาน ซึ่งพบได้ทั้งรูปคน รูปสัตว์ รูปเทวดา ชุมประติมากรรม ด้านการค้ำสมัยกรุงศรีอยุธยาเริ่มเฟื่องฟู ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถและพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งมีอิทธิพลวัฒนธรรมด้านศิลปกรรม วรรณคดี นาฏกรรม ปีกลองจีน หนังสือจีน หุ่นจีน จิว แต่สิ่งที่น่าสนใจคือวิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ได้รับจากวัฒนธรรมจีนมาโดยไม่รู้ตัว เพราะคนจีนในประเทศไทยมีจำนวนไม่น้อยเกิดการถ่ายทอดและแพร่กระจายวัฒนธรรมจีนสู่สังคมไทย และผสมผสานกลายเป็นวัฒนธรรม ของสังคมไทย

๓) วัฒนธรรมของชาติตะวันตก

ชาวตะวันตกชาติแรกที่มายังประเทศไทยคือ ชาวโปรตุเกส ในรัชสมัยสมเด็จพระ รามาธิบดีที่ ๒ ฮอลันดาและสเปน เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อังกฤษเข้ามาใน แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ และฝรั่งเศสเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จุดหมายก็เพื่อการค้าการแสวงหาเมืองขึ้นเป็นช่วงหลัง ๆ โปรตุเกส เผยแพร่เกี่ยวกับอาวุธปืน กระสุนดินดำ ป้อมค่าย เครื่องแต่งพระองค์เจ้านาย เครื่องแต่งกายนายทหาร ทำจีวรรักษาแผล ขนมหอยทอง ขนมหงอก ฮอลันดาเข้ามาหวังผลทางการค้า หนังสือดีบุก น้ำตาล รังนก ไม้เนื้อ หอม ความสามารถในการต่อเรือ ฝรั่งเศสนำวัฒนธรรมคริสต์ศาสนามาเผยแพร่สมัยพระ นารายณ์มหาราช การค้ำนักดาราศาสตร์ ประเพณีหมอบคลานเข้าเฝ้า การใช้อำนาจเผด็จการ การรักษาดำเน่งด้วยอำนาจ การลงโทษด้วยวิธีทรมาน เพื่อไม่ให้ผู้คนเอาเยี่ยงอย่าง วิถีชีวิต ลักษณะดังกล่าวค่อยๆ เลื่อมลงเนื่องจากอิทธิพลทางวัฒนธรรมของชาติชาวตะวันตก

๔.๒ กำเนิดพุทธศิลป์

พุทธศิลป์ หมายถึง ศิลปะทุกประเภทที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ดังนั้น พุทธศิลป์ จึงหมายรวมเอาผลงานอันเป็นความพากเพียรของมนุษย์ที่ได้พยายามสร้างขึ้นมา



ด้วยมือและด้วยความคิด โดยประสงค์ให้เป็นเครื่องแสดงออกซึ่งการระลึกถึงพระพุทธเจ้า ทำให้เกิดศิลปกรรมสำหรับเป็นสื่อศรัทธาที่สามารถเห็นได้เป็นรูปธรรมจากศาสนสถาน และจากศาสนวัตถุที่สร้างไว้เป็นอนุสรณ์ในพระพุทธศาสนา^{๖๑}

อีกประการหนึ่ง เป็นงานที่สร้างขึ้นเพื่อสมมติให้เป็นเสมือนหนึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๖๒} สำหรับในมหาปริณิพพานสูตร พระสูตรต้นคปิฎก คัมภีร์ที่ฉกนิทาย เล่มที่ ๑๐ ได้กล่าวเหตุการณ์ในช่วงใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงถึงสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธา หรือพุทธบริษัททั้ง ๔ ควรมาดูเพื่อระลึกนึกถึงพระพุทธองค์สถานเหล่านี้คือ สังเวชนียสถาน มี ๔ แห่ง คือ

๑. สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้า
๒. สถานที่ตรัสรู้
๓. สถานที่ทรงแสดงพระธรรมจักรกับปวคณสูตร
๔. สถานที่ปรินิพพาน

และวิธีที่จะปฏิบัติต่อพุทธสรีระ ทรงให้สร้างสถูปไว้ในหนทางทั้ง ๔ แห่ง^{๖๓} และตรัสถึงบุคคลที่ควรแก่สถูป คือ กุปารหบุคคล ๔ ประเภท คือ

๑. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
๒. พระปัจเจกพุทธเจ้า
๓. พระพุทธสาวก
๔. พระเจ้าจักรพรรดิ^{๖๔}

พุทธศิลป์ที่แท้จริง มิใช่วัตถุศิลป์ อย่างที่เข้าใจกัน แต่เป็นระบบ การกระทำด้วยสติปัญญา ที่ดับทุกข์ ได้อย่างน่าอัศจรรย์ ดังที่พระพุทธองค์ ได้ทรงประกาศไว้ อย่างมีความงามใน เบื้องต้น - ท่ามกลาง - เบื้องปลาย ในภายในจิตของสัตว์

เมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่โดยสมณทูตชุดแรกของพระเจ้าอโศกมหาราช

^{๖๑} พระมหาเกษม หาสจิตโต (พยุง), อิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาท ต่อศิลปวัฒนธรรมสมัยสุโขทัย, หน้า ๔๐.

^{๖๒} หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, พุทธศิลป์ล้ำเลิศควรเชิดชู, (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๐), หน้า ๒.

^{๖๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๕/๑๒๔. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๖๔} เล่มเดียวกัน. /๒๐๖/๑๒๕.



แห่งอินเดียแล้ว บรรดาวัตถุสถานที่เป็นศิลปะทางพระพุทธศาสนาซึ่งถือกำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียนั้นก็แพร่หลายเข้าไปยังดินแดนต่างๆ ที่มีพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้าไปช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๓๐๐-๑๓๐๐ นับว่าเป็นช่วงเวลาประเทศอินเดียมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวิทยาการมากมายหลายสกุล พร้อม ๆ กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ที่ได้เดินทางมาประกาศพระศาสนา ด้วยเหตุนี้จึงเกิดสกุลศิลปะอันมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศิลปะในประเทศไทยซึ่งได้เผยแผ่เข้ามาด้วยพร้อมกันกับพุทธศาสนา คือ

๑. สกุลศิลปะอโศก และหลังอโศก แพร่เข้ามาพร้อมกับคลื่นที่ ๑ ของพระพุทธศาสนาในสมัยสุวรรณภูมิ เป็นพระพุทธศาสนาหินยาน หรือเถรวาท

๒. สกุลศิลปะคันธาระ, มัทธรา, และอมราวดี แพร่เข้ามาพร้อมกับคลื่นที่ ๒ ในสมัยหลังสุวรรณภูมิ เป็นพระพุทธศานานิกายมหายาน โทธิสัตถยาน และนิกายสุขาวดี

๓. สกุลศิลปะคันธาระ คุปตะ ปาลวะ และจาลุกยะแพร่เข้ามาพร้อมกับคลื่นที่ ๓ ก่อนสุโขทัย-เชียงแสนเป็นพระพุทธศานานิกายโทธิสัตถยาน ตรีกาย สุขาวดี

๔. สกุลศิลปะปาละ โจพะ เสนา จาลุกยะ และปาลญะแพร่เข้ามาพร้อมกับคลื่นที่ ๔ ก่อนสุโขทัย-เชียงแสน ช่วงปลายสมัยนี้ฝ่ายหินยานแบบศรีลังกาก็เจริญรุ่งเรืองขึ้น

๕. สกุลศิลปะเสนา โจพะ และวิชัยนคร แพร่เข้ามาพร้อมกับพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาในสมัยสุโขทัย และสมัยเชียงแสนจัดเป็นคลื่นที่ ๕ ซึ่งจะเห็นได้จากการสร้างสถานวัตถุ ศาสนสถาน^{๑๕}

ในส่วนนี้เอง ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นทฤษฎีในการสร้างพุทธศิลป์อีกประการหนึ่ง ทฤษฎีการสร้างรูปเคารพในพุทธศาสนา คือ ได้มีการค้นพบศิลปกรรมรุ่นเก่าเป็นจำนวนมากในประเทศอินเดีย ที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ คตินิยมในการสร้างรูปเคารพ ซึ่งกำเนิดในอินเดียได้เคยปรากฏขึ้นมาตั้งแต่ก่อนที่จะมีศาสนาใด ๆ รวมทั้งพุทธศาสนาเกิดขึ้นในอินเดีย จากการศึกษาโบราณคดีของ พลเอกเซอร์อเล็กซานเดอร์ คันทิงแฮม และเซอร์จอร์จ มาร์แชลล์ ได้ค้นพบแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่ที่สุดลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งมีรูปเคารพรุ่นที่เก่าที่มีใช้ในศาสนาบางศาสนาเช่นพุทธ ที่สำคัญ เช่น

๑. รูปต้นไม้ มีหลายชนิด เช่น ต้นโพธิ์ ต้นประดู่และบางครั้งมีรูปคนโผล่ออกมาสันนิษฐานว่าหมายถึงรุกขเทวดา

^{๑๕} จิตร บัวบุศย์, การศึกษาศิลปกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมศิษย์เก่าเพาะช่าง, ๒๕๑๖), หน้าพิเศษ.



๒. ดอกบัว มีทั้งดอกบัวตูมและดอกบัวบาน มีความหมายถึงแผ่นดิน ความเจริญ
งอกงาม

๓. รูปคนนั่งขัดสมาธิ เป็นรูปที่นิยมอย่างแพร่หลาย ในศาสนาพราหมณ์มีความ
หมายถึงพระศิวะ ส่วนในพระพุทธศาสนาก็นิยมทำรูปแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในท่า
ขัดสมาธิเช่นกัน^{๖๖}

การสร้างรูปเคารพในพุทธศาสนาตอนต้น มีคำว่า ได้มีการดัดแปลงมาจากศิลปะ
พื้นเมืองที่เคยมีทำกันมาก่อน จากหลักฐานประเภทศิลปะโบราณวัตถุที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับ
พุทธศาสนาที่เก่าที่สุดมีอายุประมาณ พ.ศ. ๒๓๐-๓๐๓ ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช
แห่งราชวงศ์โมริยะ^{๖๗}

ซึ่งเป็นระยะเวลาที่พระสมณโคดมศาสดาแห่งพุทธศาสนาได้เสด็จปรินิพพานไป
แล้ว บรรดาศิลปกรรมที่แสดงภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาในสมัยนั้น ยังไม่มีการสร้างรูป
พระสมณโคดมในรูปของมนุษย์เลย แต่ได้ทำเป็นรูปสัญลักษณ์ขึ้นแทน การสร้างศิลปกรรมที่
เกี่ยวกับพุทธศาสนาในยุคแรกที่เริ่มขึ้นในประเทศอินเดีย ตามหลักฐานประเภทศิลปะ
โบราณวัตถุที่ยังเห็นได้ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นประเภทประติมากรรมที่เห็นได้ในปัจจุบัน
สถาปัตยกรรมที่เนื่องในพุทธศาสนาเช่น สถูปเจดีย์ และส่วนใหญ่แสดงเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธ
ประวัติ อย่างไรก็ตาม ภาพพุทธประวัติเหล่านั้นก็ยังไม่ได้ทำรูปพระสมณโคดมเป็นรูปมนุษย์
สัญลักษณ์ที่ปรากฏให้เห็นเสมอๆ ก็คือรอยพระพุทธบาท พระพุทธอาสน์และคันไพบี
ธรรมจักร และดอกบัว^{๖๘} และภาพต่าง ๆ ที่ปรากฏให้เห็นเป็นสัญลักษณ์อยู่เสมอ ส่วนมาก
จะปรากฏในพุทธประวัติ ได้แก่

๑. ตอนสุบินนิมิตของพระนางสิริมหามายา คือ ตอนพระโพธิสัตว์เสด็จเข้าสู่พระ
ครรภ์ของพระนางสิริมหามายาได้ทำเป็นรูปพระเศวตกฤษณราชซึ่งวงจับดอกบัวมาทำประทักษิณ
คือการเวียนขวาเคารพพระนางสิริมหามายาสามรอบแล้วจึงเข้าสู่พระครรภ์ ปัจจุบันภาพนี้ยังมี
ปรากฏอยู่ที่สถูปสาญจิ โดยสลักไว้บนรั้วซึ่งทำด้วยหิน ที่รั้วสถูปการหุดโดยสลักอยู่ภายใน
วงกลมด้านทิศตะวันออก และยังมีพบภาพสลักเช่นนี้บนแผ่นประติมากรรมศิลาทรายที่เมืองคัน
ธารราช

^{๖๖} สมชาติ มณีโชติ, จิตรกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๕.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๖๘} อ้างแล้ว, หน้า ๕.



๒. ตอนประสูติหลักฐานทางศิลปกรรมที่แสดงตอนประสูติแบ่งได้ ๓ กลุ่มคือรูปสัญลักษณ์รุ่นเก่า ทำเป็นรูปนางกษัตริย์ประทับนั่งตรงกลางมีช้างเผือกยืนขนานทั้งสองข้างเรียกว่า กษัตริย์มี กลุ่มที่ ๒ แสดงรูปพระนางสิริมหามายาเหนี่ยวกิ่งไม้โดยไม่มีรูปเจ้าชายสิทธัตถะ ซึ่งหมายถึง ตอนประสูติที่สวนลุมพินี อาจจะแสดงรูปพระนางปชาบดี และพระอินทร์ประกอบไปด้วย ทำเป็นพุ่มไม้ประดับด้วยฉัตรและเส้ ๒ อัน ต่อด้วยตอนเสด็จพระราชดำเนิน ๓ ก้าวแรก ทำเป็นรอยพระบาทเล็ก ๆ บนผ้าที่ถือโดยท้าวจตุโลกบาลผู้รักษาทิศทั้งสี่ เช่น ภาพสลักที่เมืองนาคารชุนโกณฑะ และกลุ่มสุดท้ายแสดงรูปพระนางสิริมหามายาเหนี่ยวกิ่งไม้และมีรูปเจ้าชายสิทธัตถะปรากฏด้วย ซึ่งส่วนใหญ่จะนิยมทำกันในศิลปะแบบคันธาระของอินเดียหรือ บางที่เรียก Graeco Buddhist Art^{๖๕}

๓. ตอนเสด็จออกผนวช มหาภิเนษกรรมณ์ ภาพสลักรุ่นเก่าที่พบในอินเดีย ทำเป็นภาพม้ากัณฐกะไม่มีคนขี่ มีเทวดาถือฉัตรไว้เหนือหลังม้า ที่เท้าทั้ง ๔ ของม้ามีจตุโลกบาลมารองรับไว้ อย่างไรก็ตามในศิลปะแบบคันธาระของอินเดีย ได้ทำรูปเจ้าชายสิทธัตถะไว้บนหลังม้าด้วย

๔. ตอนตรัสรู้ นิยมทำเป็นบัลลังก์ได้ต้นไม้ ตอนบนสุดของต้นโพธิ์อาจทำฉัตรประดับไว้ด้วย

๕. ตอนแสดงปฐมเทศนา นิยมทำเป็นรูปธรรมจักร มีกวางหมอบอยู่ข้าง ๆ แสดงถึงการแสดงธรรมในป่ากวางคือ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน และอาจจะมีรูปบุคคล ๔ คนซึ่งอาจจะหมายถึง ท้าวจตุโลกบาลหรือบุคคลจำนวนมากกว่า ๔ คนประกอบอยู่โดยรอบ ซึ่งอาจจะหมายถึงเบญจวัคคีย์ทั้ง ๕ และเหล่าเทพดาที่มาฟังปฐมเทศนา

๖. ตอนเสด็จไปยังที่ต่าง ๆ ส่วนมากจะทำเป็นรอยพระบาทพุทธอาสน์ให้เห็นเป็นประการสำคัญ เช่นตอนเสด็จมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หลังจากเสด็จไปโปรดพุทธมารดาแล้วพระอินทร์ได้เนรมิตให้มีบันไดแก้ว บันไดเงิน และบันไดทอง

๗. ตอนเสด็จปรินิพพาน ภาพในตอนนี้นิยมทำเป็นสถูป ตามที่ได้พบหลักฐานที่คันธารประเทศในอินเดีย ซึ่งเป็นศิลปะแบบอมราวดี แสดงการตรัสรู้ การแสดงปฐมเทศนา และการปรินิพพาน ตอนปรินิพพานได้สลักเป็นสถูปทรงกลมมีบัลลังก์และฉัตรประกอบอยู่ ตอนบนภาพที่มีลักษณะเช่นนี้มีพบอีกหลายแห่งในประเทศอินเดีย การสร้างภาพที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ได้รับความนิยมมาโดยตลอด นอกจากการเล่าเรื่องตามพุทธประวัติแล้ว

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.



ยังมีการทำภาพเล่าเรื่องชาดกด้วย

อีกประการหนึ่งจุดกำเนิดของพุทธศิลป์ น่าจะมีลักษณะมาจากมหาปฐิธลักษณะ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธเจ้า ซึ่งหลังจากชนชาติกรีก หรือพวกโยนกเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในคันธาราฐ อยู่ไปทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ในคราวที่สมณบัณฑิตของพระเจ้าอโศกมหาราชออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น พวกโยนกคงเข้ารีตหันมานับถือเลื่อมใสบ้างแล้วเหตุนี้ ภายหลังที่พวกเขาแยกเป็นอิสระ บางพวกที่นับถือพุทธศาสนา^{๔๐} ดังนั้น ในราวพุทธศตวรรษที่ ๖ พวกชนชาวกรีก-โรมันเหล่านั้นได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นโดยยึดถือคติการสร้างรูปเคารพของตน ทำให้พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นมีลักษณะเป็นแบบฝรั่ง แม้จะสร้างหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปนานร่วม ๖๐๐ ปีแล้วก็ตาม แต่ว่าปฏิมากรก็ยังสามารทำให้พุทธศาสนิกชนยอมรับว่าเป็นรูปของพระพุทธเจ้า โดยใช้กรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาในรูปลักษณะแบบสุนทรียภาพตามพวกฝรั่ง เช่นจมูกโด่ง ปากเล็ก และครองผ้าอย่างฝรั่ง

ลักษณะที่สำคัญตามลักษณะมหาบุรุษเช่น มีพระอุมาโลม ใบหูยาว และมีธรรมจักร หรือกงจักรบนฝ่ามือ นั้นเป็นพุทธรูปรุ่นแรก ๆ

การสร้างพระพุทธรูปปฏิมาจึงจะต้องอาศัยความรู้ความชำนาญ และศาสตร์หลายแขนงบรรดาปฏิมากรจึงได้กำหนดหลักการในการสร้างพระพุทธรูปว่า จะต้องมืพุทธลักษณะ และคุณค่ารวม ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. พุทธลักษณะซึ่งประกอบด้วย พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ
๒. สัมมลักษณะ คือ ลักษณะของพระสงฆ์ในนิกายต่าง ๆ เป็นความเกี่ยวเนื่องของพระสงฆ์กับพระพุทธเจ้า
๓. กษัตริย์ลักษณะ คือลักษณะของผู้เป็นประมุข หรือเป็นผู้นำต้องมีความองอาจสง่าผ่าเผย
๔. นวเพศลักษณะ คือลักษณะที่ไม่มีเพศทั้งเพศหญิงและชาย เพื่อเป็นการตัดกิเลสแก่ผู้ที่มาพบเห็นหรือมาเคารพบูชา
๕. เหนือเวไนยสัตว์ คือลักษณะของผู้พ้นแล้วจากกิเลสตัณหา และเป็นผู้อยู่เหนือเหล่าเวไนยสัตว์
๖. ชาติลักษณะ ลักษณะประจำชาติของผู้สร้าง หรือผู้กราบไหว้ต้องแสดงอุดมคติ

^{๔๐} สมเด็จพระมหาปาจารย์ราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, (ธนบุรี:รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๓), หน้า ๕๗.



ทางความงามของชาตินั้น ๆ อย่างเด่นชัด

๗. ศิลปลักษณะ คือต้องให้คงงามต้องใจคน เป็นการประสานสัมพันธ์ของรูปร่าง
ทรวดทรง สัดส่วน เส้น สี ผิว

๘. อัญญลักษณะ คือลักษณะแห่งอัญมณี โดยพุทธปฏิมาไม่ว่าจะสร้างขึ้นจากดิน
หินทรายไม้ โลหะก็ตาม จะต้องทำการจัดแต่งเคลือบผิวให้แลดูมีคุณค่า น่าหวงแหน

๙. ปรัชญาลักษณะ คือลักษณะของความเป็นที่ระลึกนึกถึงว่ามีคดียังไร คือ
แสดงในทำอิริยาบถปางต่าง ๆ

๑๐. มหามุขลักษณะ ลักษณะของผู้ยิ่งใหญ่ตามความเชื่อชนชาติเอเชียว่ามีมุขยาว
มีมุขขนระหว่างคิ้ว มีมุขยาว ฝ่าเท้าเต็ม เป็นต้น^{๔๙}

๔.๒.๑ ความเป็นมาของพุทธสถาน

พุทธสถาน เป็นคำที่มีความหมายในตัวเองอย่างเด่นชัด คือหมายถึงอาคาร สถานที่
ที่สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนา ถ้าหากอาคารสถานที่ต่าง ๆ นั้นสร้างขึ้นอยู่ภายในบริเวณ
เดียวกัน มีกำแพงล้อมรอบ กำหนดเขตที่แน่นอนแล้วเราเรียกว่า วัด นั่นเอง^{๕๐}

ปัจจุบัน วัด โดยทั่วไปจะประกอบด้วยอาคารต่าง ๆ ซึ่งมีชื่อเรียกเฉพาะอันเป็น
สื่อให้ทราบถึงหน้าที่ของอาคารนั้น ๆ เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สิม่า หอไตร ศาลาการเปรียญ
และกุฏิ เป็นต้น อาคารต่าง ๆ นี้มีรูปแบบเฉพาะขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์

หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จโปรดแสดงธรรมเทศนาทำให้มีผู้
เลื่อมใสมากมาย และมีผู้สร้างถาวรวัตถุถวายมากมายเช่น พระเจ้าพิมพิสารแห่งเมืองราชคฤห์
ถวายเวฬุวนาราม เจ้าชายนิโครธแห่งกรุงกบิลพัสดุ์สร้างถาวนิโครธาราม อนาถบิณฑกะ
เศรษฐีสร้างถาวเชตวันาราม และพุทธสถานที่สำคัญแบบหนึ่งที่พุทธศาสนิกชนนิยมสร้าง
ถาวภายหลังคือ สถูป ซึ่งงามประเพณีอินเดียโบราณการสร้างที่ฝังศพไว้ในบริเวณทางสี่
แพร่งบนถนนสายสำคัญของเมืองนั้น มักจะสร้างสำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ หรือพระ
เจ้าจักรพรรดิ และผู้ที่เป็นที่นับถือยิ่งของมหาชนเท่านั้น และก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จ
ปรินิพพาน พระองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์พระอุปัฏฐาก ว่าเมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้วให้
สร้างสถูปสำหรับพระศากยวงศ์ที่ทางสี่แพร่ง ผู้ที่เลื่อมใสและคิดถึงพระองค์จะได้มาทำการ

^{๔๙} ที.ปา (บาลี) ๑๑/๒๐๑-๒๔๐/๑๒๕-๑๕๓. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๐} กรมศิลปากร, วัฒนธรรมการพุทธสถานไทย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๑.



สักการะบูชาได้ ดังนั้นจึงเกิดมีการสร้างสถูปขึ้นในพระพุทธศาสนา และการสร้างสถูปสำหรับพระพุทธเจ้าครั้งนั้นมีกล่าวในมหาปรินิพพานสูตร ว่ามีพระสถูปสร้างเหนือแผ่นดิน ๘ องค์ องค์หนึ่งสำหรับเป็นที่ฝังพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนองค์อื่น ๆ นั้น สำหรับบรรจุพระอัฐบริวารและพระอังคาร

นับจากนั้นมีผู้มาบูชาพระสถูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งด้วยดอกไม้ น้ำหอม หรือธูปเทียน และกระทำสมาธิเพื่อให้จิตใจสงบเกิดปิติ รำลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการเริ่มบูชาสถูปของพุทธมามกะ

ดังนั้น จากที่ได้ศึกษาจะเห็นได้ว่าพุทธสถานที่สำคัญที่สุดในครั้งพุทธกาลก็คือสถูปที่พระพุทธศาสนิกชนกระทำสักการะ และเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า อันเป็นศิลปกรรมที่เกิดขึ้นก่อนการสร้างพระพุทธรูป^{๔๓}

ลำดับอายุสมัยศิลปกรรมอินเดีย^{๔๔} ดังนี้

๑. อารยธรรมลุ่มน้ำสินธุ ๓,๐๐๐-๑,๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล หรือราว ๑๕๐๐-๑,๐๐๐ ปีก่อนพุทธกาล
๒. ยุคพระเวท ๑,๕๐๐-๕๐๐ ปีก่อนพุทธกาล หรือราว ๑,๐๐๐ ปีก่อนพุทธกาลถึงต้นพุทธกาล
๓. ราชวงศ์ไซสุนาละ - นันทะ ๖๔๑-๓๒๒ ปีก่อนคริสตกาล
๔. ราชวงศ์เมาริยะ หรือโมริยะ อินเดียโบราณ ๓๒๑-๑๘๕ ปีก่อนคริสตกาลหรือราว พ.ศ. ๒๒๒-๓๕๔
๕. ราชวงศ์คุงกะ ๑๘๕-๗๒ ปีก่อนคริสตกาลหรือราว ๓๕๔-๔๗๑
๖. ราชวงศ์อันธระตอนต้น (อมราวดี) ราว ๗๒ ปีก่อนคริสตกาล ค.ศ. ๕๐ หรือราว พ.ศ. ๔๗๑-๕๔๓
๗. ราชวงศ์กุษาณะ (คันธาระ) ค.ศ. ๕๐ ราวคริสต์ศตวรรษที่ ๗ ราว พ.ศ. ๕๕๓ พุทธศตวรรษที่ ๑๒
๘. ราชวงศ์อันธระตอนปลาย (อมราวดี) ราว พ.ศ. ๕๕๓-๘๖๓
๙. ราชวงศ์คุปตะ พ.ศ. ๘๖๓-๑๑๔๓
๑๐. ราชวงศ์ปัลลวะ พ.ศ. ๑๑๔๓-๑๓๔๓

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑-๑๒.



๑๑. ราชวงศ์จำลูกยะ พ.ศ. ๑๐๕๓-๑๒๔๓
๑๒. ราชวงศ์ราชตระกูล พ.ศ. ๑๒๔๓-๑๕๑๘
๑๓. ราชวงศ์ปาละ และราชวงศ์เสนะ พ.ศ. ๑๒๕๓-๑๗๔๓
๑๔. ราชวงศ์ปัลลวะ พ.ศ. ๑๓๔๓-๑๖๔๓
๑๕. ราชวงศ์ปาณทยะ พ.ศ. ๑๕๒๖-๑๘๕๗
๑๖. ราชวงศ์โมกุล พ.ศ. ๒๐๖๕-๒๔๐๐

สำหรับพุทธสถานที่ถือว่าสำคัญยิ่ง และเต็มไปด้วยปรัชญาแห่งการสร้าง คือสถูป ซึ่งควรให้ความสนใจเป็นอันดับแรก

ตามที่ทราบแล้วว่ามิใช่สัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นตามความเชื่อในทางศาสนา แต่เป็นสถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อให้มหาชนได้สักการะบูชา ระลึกถึงผู้ตายเป็นรูปแบบสิ่งก่อสร้างที่สัมพันธ์กับการฝังศพ โดยเฉพาะการฝังอัฐิธาตุ ซึ่งได้มีการใช้สถูปมาแล้วก่อนพุทธกาล เป็นความคิดที่ประกอบพิธีให้วิญญาณบริสุทธิ์พิธีนี้จัดทำเฉพาะบุคคลสำคัญเท่านั้น

สถูปที่เก่าแก่ที่สุดสร้างในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชในพุทธศตวรรษที่ ๓ ทั่วไปลักษณะจะคล้ายกับเนินดินทรงครึ่งวงกลมด้านนอกก่ออิฐโดยรอบหลุมศพ หรือหีบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุสถูปที่สำคัญในยุคนี้ที่รู้จักกันดี ที่สาญจี มีลวดลายสวยงาม และยังมีสถูปอีกหลายที่เช่นที่เมืองปีปราหว่า อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑-๒ สถูปที่มณิกยล ในแคว้นปัญจาบ^{๔๕} สถูปที่การ์ลิ พุทธศตวรรษที่ ๓ สถูปที่สาญจี พุทธศตวรรษที่ ๔ สถูปที่อมราวดี พุทธศตวรรษที่ ๘ สถูปที่อชันดา พุทธศตวรรษที่ ๑๑ สถูปที่มिरปุรฆาต แคว้นสินธ์ พุทธศตวรรษที่ ๑๑ สมัยคุปตะ ซึ่งเป็นศิลปะที่มีปรากฏในประเทศไทยมาก

ยังมีพุทธสถาน ๑๖ แคว้นคือ พระวิหารที่ประทับของพระพุทธเจ้า ในระหว่างเวลา ๔๕ ปี แห่งการบำเพ็ญพุทธกิจ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับจำพรรษา ณ พระวิหารต่าง ๆ ซึ่งพอจะประมวลไว้ได้ ดังนี้

๑. ภูฏาคาร เป็นพระอารามที่ประทับในป่ามหาวัน เป็นป่าใหญ่ใกล้เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ในพรรษาที่ ๕ ภายหลังจากตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษา ณ ภูฏาคาร ในป่ามหาวัน นครเวสาลี

๒. โฆสิตาราม เป็นชื่อวัดสำคัญในกรุงโกสัมพี แคว้นวัชชี ในพรรษาที่ ๕ ภายหลังจากตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษา ณ พระอารามแห่งนี้ ในบางคัมภีร์ระบุ

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖-๑๘.



ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงประทับที่กรุงโกสัมพีทรงพำนักที่โฆสการาม อันเป็นอารามที่โฆสกระษัตริย์สร้างถวาย

๓. จันทนศาลา เป็นศาลาไม้จันทน์แดง ในมกุฏการาม แคว้นสุนาปรีนตะ พระมหาสาวกปุณณสุนาปรีนตะ ซึ่งจำพรรษาที่วัดมกุฏการาม ได้แนะนำให้น้องชายของท่านและพ่อค้ารวม ๕๐๐ คน แบ่งไม้จันทน์แดงที่มีค่าสูงสร้างถวายพระพุทธเจ้า แล้วทูลอาราธนาเสด็จมายังแคว้นสุนาปรีนตะ พระพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระบาทไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทาและที่ภูเขาจัจจพันธ์ อันนับว่าเป็นการเกิดขึ้นของรอยพระพุทธรบาท

๔. ชีวกัมพวัน หมอชีวกโกมารภัจจ์ แพทย์ประจำพระองค์พระพุทธเจ้า และประจำพระภิกษุสงฆ์ อันมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขหมอชีวกโกมารภัจจ์เป็นมหาอุบาสกสำคัญได้รับยกย่องเป็นเอกตคคะในบรรดาอุบาสกผู้เลื่อมใสในบุคคล หมอชีวกได้บรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบันและด้วยศรัทธาในพระพุทธเจ้า ประารถนาจะไปเฝ้าวันละ ๒-๓ ครั้ง ในกาลนั้นพระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษา ณ พระเวฬุวันวิหารพระนครราชคฤห์ หมอชีวกเห็นว่าพระเวฬุวันไกลเกินไป จึงสร้างวัดถวายในอัมพวัน คือสวนมะม่วงของตน เรียกกันว่า ชีวกัมพวัน (อัมพวันของหมอชีวก) อยู่ในกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

๕. เขตวันมहाวิหาร เป็นมหาวิหารที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ ตั้งอยู่ทางใต้ของนครสาวัตถี เมืองหลวงของแคว้นโกศลเป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าประทับจำพรรษานานที่สุดในระหว่างเวลา ๔๕ ปี แห่งการบำเพ็ญพุทธกิจ ชื่อเขตวัน ได้จากพระนามของเจ้าชายเขตตะ ซึ่งเป็นพระญาติสนิทของของพระพุทธเจ้า เสนทราชาผู้ครองแคว้นโกศล

๖. นิโครธาราม เป็นพระอารามที่พระญาติสร้างถวายพระพุทธเจ้า อยู่ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ นครหลวงของแคว้นลัคนะ ในพรรษาที่ ๑๕ หลังจากตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษาที่นิโครธาราม

๗. บุพพาราม เป็นพระวิหารที่อยู่ใกล้เคียงกับมหาวิหารเขตวันทางใต้ของนครสาวัตถี เมืองหลวงของแคว้นโกศล นางวิสาขาเมตตามารดา มหาอุบาสิกาผู้เป็นเอกตคคะในบรรดาทายิกาทั้งปวงเป็นผู้สร้างถวาย

๘. พระเวฬุวัน เป็นป่าไผ่ สวนที่ประพาสพักผ่อนของพระเจ้าพิมพิสารอยู่ไม่ไกลไม่ไกลจากพระนครราชคฤห์นครหลวงของแคว้นมคธเป็นสถานที่ร่มรื่นสงบเงียบ มีทางไปมาสะดวก พระเจ้าพิมพิสารถวายเป็นสังฆาราม นับเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษาที่ ๒-๓-๔ และพรรษาที่ ๑๗ กับ ๒๐ ภายหลังจากตรัสรู้พระเวฬุวันวิหาร นับเป็นอารามในระยะเวลาประดิษฐานพระศาสนาระยะแรกเริ่ม



๕. อัคราพเจติยวิหาร อยู่ในเมืองอาฬวี ในพรรษาที่ ๑๖ ภายหลังตรัสรู้ระหว่างเวลา ๔๕ ปี แห่งการบำเพ็ญพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับจำพรรษา ณ วิหารแห่งนี้

เจติย และสถูปสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า

"เจติย" มีความหมายว่า ที่เคารพนับถือ , บุคคล สถานที่ หรือวัตถุที่ควรเคารพบูชา, เจติยเกี่ยวกับเจติย และสถูปสำคัญมี ๔ อย่างคือ

๑. ธาตุเจติยบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
๒. บริโภคเจติย คือสิ่งหรือสถานที่ที่เจติยพระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย
๓. ธรรมเจติยบรรจุพระธรรม คือพุทธพจน์
๔. อุทเทสิกเจติย คือพระพุทธรูป

ในที่นี้จะกล่าวถึงบริโภคเจติย นอกเหนือไปจากสังเวชนียสถานทั้ง ๔ และกุฏิวิหารที่พระพุทธเจ้าทรงเคยใช้สอย ซึ่งได้กล่าวถึงไปแล้ว

ส่วน "สถูป" มีความหมายว่าสิ่งก่อสร้างซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของควรรบูชา เป็นอนุสรณ์ที่เตือนใจให้เกิดปสาทะและกุศลธรรมอื่น ๆ ในที่นี้ จะกล่าวถึงพระสถูปที่มีความเกี่ยวข้องกับบริโภคเจติย ส่วนสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือธาตุเจติยนั้น ได้แยกไปกล่าวถึงในหมวดที่ ๘ หัวข้อ "พระสถูปเจติยบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ" แล้ว

สำหรับเจติยและสถูปสำคัญอันนับเนื่องอยู่ในบริโภคเจติย เท่าที่นำมาประมวลไว้ ณ ที่นี้ มีดังนี้

๑. จุฬามณีเจติย ตั้งอยู่ ณ สวรรค์ชั้น ๒ คือ ดาวดึงส์เทวโลกเป็นพระเจติยที่บรรจุพระจุฬามณี (มวยผม) ของพระสิทธัตถะ เมื่อครั้งเสด็จออกบรรพชา ครั้งเสด็จข้ามแม่น้ำอโนมาแล้ว จะอธิฐานเพศบรรพชิต ทรงดัดมวยพระเกศาขว้างไปในอากาศ พระอินทร์นำผอบแก้วมารองรับนำไปประดิษฐานในพระจุฬามณี

ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ในขณะที่แจกพระบรมสารีริกธาตุ พระอินทร์ได้นำเอาพระธาตุนาค คือพระเขี้ยวแก้วเบื้องบนขวาที่โศภพราหมณ์ซ่อนไว้ในผ้าโพกศีรษะ ใส่ผอบทองนำไปบรรจุในจุฬามณีด้วย นอกจากนั้นพระรากขวัญ (กระดูกไหปลาร้า) เบื้องขวาก็ประดิษฐานอยู่ในพระจุฬามณีเจติยสถานเช่นกัน

๒. โคตมกเจติย เจติยสถานอยู่ทางทิศใต้ของนครเวสาลีนครหลวงของแคว้นวัชชี เป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยเสด็จประทับหลายครั้ง และเคยทรงทำนิมิตโอกาสแก่พระอานนท์



๓. ทุสเจติย เจติยสถาน ณ พรหมโลก ซึ่งมฤการพรหมหรือพระพรหมผู้นำสมณ
บริขารมีบาตรและจีวร เป็นต้น มาถวายแด่พระโพธิสัตว์เมื่อคราวออกบรรพชา และนำพระ
ภุษาเครื่องทรงในฆราวาสที่พระโพธิสัตว์ สละออกเปลี่ยนมาทรงจีวร นำไปประดิษฐานอยู่ใน
ทุสเจติย ครั้นพระพุทธรเจ้าดับขันธปรินิพพานแล้ว พระรากขวัญเบื้องซ้ายกับพระอุณหิส ถูก
นำไปประดิษฐานอยู่ในทุสเจติย ณ พรหมโลก

๔. ปาวาลเจติย เจติยสถานอยู่ที่เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี พระพุทธรเจ้าทรงทำนิมิต
โอภาสแก่พระอานนท์ พระมหาสาวกอุปัฏฐากประจำพระองค์ เป็นครั้งที่ ๑๖ และครั้งสุดท้าย
จากนั้นพระพุทธรเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร ณ ปาวาลเจติย ในวันเพ็ญเดือน ๓ ก่อน
ปรินิพพาน ๓ เดือน

๕. ปาสาณเจติย เจติยสถานในแคว้นมคธซึ่งมีขนาดพั้ง ๑๖ คน ผู้เป็นศิษย์ของ
พราหมณ์พาวรี ผู้เป็นอาจารย์ใหญ่ตั้งอาศรมสอนไตรเพทแก่ศิษย์อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำโคธาวรี ณ สุด
เขตแดนแคว้นอัสสกะ พราหมณ์พาวรีได้ส่งศิษย์ ทั้ง ๑๖ คนไปถามปัญหาพระบรมศาสดา
เพื่อจะทดสอบว่าพระพุทธรองค์เป็นพระสัมมาสัมพุทธรเจ้าจริงหรือไม่ ณ ปาวาลเจติยแห่งนี้
ภายหลังได้รับคำตอบ พราหมณ์พาวรีบรรลุนิพพานเป็นพระอนาคามีส่วนศิษย์ ทั้ง ๑๖ ได้บรรลุ
พระอรหันต์ และถูกจัดเป็นพระมหาสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ องค์ ทุกองค์ด้วยกัน

๖. พุทฺตเจติย เจติยสถานอยู่ทางตอนเหนือของเมืองเวสาลี นครหลวงของ
แคว้นวัชชี เป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธรเจ้าทรงทำนิมิตโอภาสแก่พระอานนท์

๗. เจติยพุทฺทคยา เจติยสถานอยู่ใกล้แม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ใน
แคว้นมคธสมัยพุทธกาล พระพุทธรองค์ได้เสด็จมาประทับที่ใต้ต้นโพธิ์ และได้ตรัสรู้นุตร
สัมมาสัมโพธิญาณที่นี่ พระวิหารเจติยพุทฺทคยาสูง ๑๖๐ ฟุต สร้างเป็นหอสูงรูปสี่เหลี่ยม
พืระมิตปลายยอดตัดรองรับพระสถูปที่ด้านบนยอดสุด องค์พระเจติยสร้างตั้งแต่หลังสมัย
พุทธกาล ปัจจุบันเป็นตำบลพุทฺทคยา รัฏฐพิหาร

๘. มกุฏพันธเจติย สถานที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรสรีระ อยู่ทางทิศตะวันออก
ของนครกุสินารา แคว้นมัลละ มกุฏพันธเจติยอยู่ห่างจากศาลาโนทยาน สถานที่เสด็จดับ
ขันธปรินิพพานประมาณ ๑ กิโลเมตร

๙. รัตนมรเจติย เจติยเรือนแก้ว อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหา
โพธิ์ ณ ที่นี้พระพุทธรเจ้าทรงประทับพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกเป็นเวลา ๗ วัน เป็นสัปดาห์ที่
๔ แห่งการเสวยวิมุตติสุขภายหลังจากตรัสรู้

๑๐. รัตนจกกรมเจติย เจติยที่จกกรมแก้ว อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้น



พระศรีมหาโพธิ์ ระหว่างกลางแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ ระหว่างกลางแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ กับอนิมิสเจดีย์ ณ ที่นี้พระพุทธเจ้าทรงเสด็จจงดกลมตลอด ๗ วัน นับเป็นสัปดาห์ที่ ๑ แห่งการเสวยวิมุตติสุข ภายหลังจากตรัสรู้

๑๑. สัตตัมพเจดีย์ เจดีย์สถานทีนครเวสาลี นครหลวงแคว้นวัชชี ณ ที่นี้พระพุทธเจ้าทรงทำนิมิตโสภาสแก่พระอานนท์

๑๒. สารันทเจดีย์ เจดีย์สถานทีนครเวสาลี นครหลวงของแคว้นวัชชี ณ ที่นี้พระพุทธเจ้าทรงทำนิมิตโสภาสแก่พระอานนท์

๑๓. อนิมิสเจดีย์ สถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นจ้องดูต้นพระศรีมหาโพธิ์โดยมิได้กระพริบพระเนตรตลอด ๗ วัน อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ นับ เป็นสัปดาห์ที่ ๒ แห่งการเสวยวิมุตติสุขทั้งหมดรวม ๗ สัปดาห์ ภายหลังจากทรงตรัสรู้

๑๔. อัคคาพเจดีย์ อยู่ใกล้อาพวินคร หลังจากทรงทราบอาพวักขัให้สิ้นพยศและตั้งมั่นอยู่ในอริยธรรม ทรงแสดงธรรมเทศนาโปรดชาวเมืองอาพวักขัให้ตั้งอยู่ในกัลยาณธรรมแล้ว พระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษาที่ ๑๖ ภายหลังจากการตรัสรู้ ณ สถานที่แห่งนี้

๑๕. อานันทเจดีย์ เจดีย์สถานในเขตโกคนคร ระหว่างทางจากเมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ไปสู่เมืองปาวา แคว้นมัลละ ณ ที่นี้ พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ทรงประทับแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทชาวเมืองโกคนคร พระพุทธเจ้าตรัสมหาปาเทศ ๔ ฝ่ายพระสูตร (หลักอ้างอิงสำหรับเทียบเคียง ๔) จากนั้น พระบรมศาสดาเสด็จต่อไปยังปาวานครแล้วเสด็จไปยังสาถวโนทยาน ใกล้เมืองกุสินารา ทรงดับขันธปรินิพพาน

การศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น มีจุดมุ่งหมายในการนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดความหลุดพ้นจากทุกข์ แต่ทั้งนี้ต้องเข้าใจหลักคำสอน และแนวทางในการปฏิบัติที่จะนำไปสู่หนทางการหลุดพ้นด้วย

ด้วยเหตุนี้ การสร้างสรรค์งานด้านสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ส่วนหนึ่งเพื่อจรรโลงจิตใจ และแฝงด้วยปรัชญาธรรม ในพระสถูปเจดีย์ที่มีรูปแบบ และอิทธิพลของพระพุทธศาสนาแบบลังกาในกรุงศรีอยุธยาที่ได้สืบทอดกันมา จะมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามรูปแบบความคิดที่จะสร้างสรรค์ แต่โดยภาพรวมแล้ว พระสถูปเจดีย์ต้องประกอบด้วยส่วนหลักของพระเจดีย์ คือ ฐาน บัลลังก์ องค์สถูป และยอดหรือฉัตร

ส่วนประกอบที่เป็นฉัตรของเจดีย์ทรงลังกา หรือเจดีย์ทรงระฆังยังได้ทำเป็นกรวยเรียวแหลม ข้วนเป็นปล้องกลมๆ ซ้อนต่อกันขึ้นไป



ปล้องที่ซ้อนกันขึ้นไปนี้ เรียกว่า ปล้องโฉน และปล้องโฉนของพระสถูปเจดีย์ตามรูปทรงดังกล่าวนี้มีจำนวนที่ไม่เหมือนกัน และมีความหมายแฝงด้วยพุทธปรัชญาธรรมเพื่อเป็นเครื่องชี้แนะแนวทางการปฏิบัติของบุคคล ซึ่งสัญลักษณ์ที่อยู่ในพระสถูปเจดีย์ ดังนี้

จำนวนปล้องโฉน ๑๘ ปล้อง หมายถึง ทศบารมี และมรรคมงคล ๘

จำนวน ๒๔ ปล้อง หมายถึง พระพุทธเจ้าในอดีต ๒๔ พระองค์

จำนวน ๒๖ ปล้อง หมายถึง ทศภูมิ ๑๐ บารมี ๑๐ และโพธิปักขิยธรรม ๖ คือ สติปัฏฐาน ๑ สัมมปธาน ๑ อิทธิบาท ๑ อินทรีย์ หรือ พละ ๑ โพชฌงค์ ๑ และมรรคมงคล ๘

จำนวน ๒๘ ปล้อง หมายถึง ทศภูมิ ๑๐ ปรหมัตถบารมี ๘ พรหมวิหาร ๔ และโพธิปักขิยธรรม ๖

จำนวน ๓๑ ปล้อง หมายถึง ไตรภูมิ ได้แก่ กามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๖ และอรุณภูมิ ๔

เลยจากปล้องโฉนขึ้นไป จะเป็นยอดทรงกระบอกรี ๆ เรียกว่า ปลีต้น หมายถึง มรรคมงคล ๘ ประการ

ในตอนปลายของปลีต้นนี้มีลูกแก้วกลมคันติดอยู่ มีความหมายเป็นดวงปัญญาที่เกิดขึ้นหลังจากล่วงรู้สภาวะธรรมขั้นสูง

เหนือลูกแก้วขึ้นไปจะมียอดคล้ายกับปลีต้น เรียกว่า ปลียอด หมายถึง อริยมรรคอันประเสริฐที่จะทำให้พ้นทุกข์

ปลายสุดของยอดพระสถูปเจดีย์ มีการทำเป็นรูปทรงกลมอย่างดวงแก้ว เรียกชื่อว่า หยาดน้ำค้าง ซึ่งหมายถึง สุธมฺมา ความว่าง หรือความหลุดพ้น^{๘๖} นอกจากนี้แล้ว ส่วนต่าง ๆ ของพระสถูป ล้วนมีความหมายในทางพุทธธรรมทั้งสิ้น ได้แก่

๑. ฐานสี่เหลี่ยมชั้นล่างสุด เป็นพื้นฐานการใช้สติพิจารณาถึงสิ่งที่ทำให้เกิดกิเลส หรือสติปัฏฐาน ๔ คือ

- ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณาร่างกายเป็นอารมณ์
- ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณาเวทนาเป็นอารมณ์
- ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณาจิตเป็นอารมณ์

^{๘๖} จุลทรรณ พยาฆรานนท์, ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย, ในเอกสารประกอบการศึกษา ชุดไทยศึกษา, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๕๒.



๔) ฐัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณาธรรมเป็นอารมณ์
๒. ฐานสี่เหลี่ยมขั้นที่ ๒ หมายถึง วิธีทางที่นำไปสู่ความสำเร็จ ๔ ประการ คือ
ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา

๓. ฐานสี่เหลี่ยมขั้นที่ ๓ หมายถึง พลังของจิต ๔

๔. ฐานสี่เหลี่ยมขั้นบนสุด หมายถึง ปัญจอินทรี คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๕. ฐานทรงกลมที่รองรับองค์สถูป หมายถึง พละ ๕ หรือธรรมอันเป็นกำลัง
เกื้อหนุนให้ถึงอริยมรรคได้แก่ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา

๖. องค์พระสถูปรูปครึ่งวงกลม ที่มีต้นกำเนิดมาจากรูปไข่ เรียกว่า อัมตะ เป็น
ศูนย์ของพลังแห่งปัญญาที่จะนำไปสู่การตรัสรู้ ที่เรียกว่า โพชฌงค์ ๗ คือ สติ ฐัมมวิริยะ
วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา

๗. ธรรมิกา เดิมนี้เป็นแท่นบูชาในระยหลัง ๆ มา นี้ ธรรมิกาได้มีการพัฒนาขึ้น
เป็น ๘ เหลี่ยม และมีความหมายถึง มรรคมีองค์ ๘ ประการ ได้แก่

๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ

๒) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ

๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ

๔) สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ

๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ

๖) สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ

๗) สัมมาสติ ระลึกรชอบ

๘) สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ

๘. ส่วนคอรชง เหนือจากธรรมิกาขึ้นไป มีความหมายถึง ตถาคตพละญาณ ๑๐
หรือ ทศพละญาณ กล่าวคือ พระญาณซึ่งเป็นกำลังพระพุทเจ้า รวม ๑๐ อย่าง ได้แก่

๑) ฐานฐานญาณ ปรีชากำหนดรู้ฐานะและอฐานะ

๒) กรรมวิปากญาณ ปรีชากำหนดรู้ผลแห่งกรรม

๓) สัพพัตถคามินีปฏิบัติญาณ ปรีชากำหนดรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวง

๔) นานาธาตญาณ ปรีชากำหนดรู้ธาตุต่าง ๆ

๕) นานาธิมุตติกญาณ กำหนดรู้ธมุต (คือ อธิษายของสัตว์ต่าง ๆ)

๖) อินทริยปโรปริยัตตญาณ ปรีชากำหนดรู้ความหย่อนและยั้งของ

อินทริย



๓) ญาณาทิสังกิลเสฐาติญาณ ปรีชากำหนดรู้อาการมีเศร้า เป็นต้น

๔) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ปรีชากำหนดระลึกชาติหนหลัง

๕) จตุปปาตญาณ ปรีชากำหนดรู้จิตของสัตว์

๑๐) อาสวักขยญาณ ปรีชากำหนดรู้จักกระทำอาสวะให้สิ้น

๕. ฉัตร ๑๓ ชั้น หรือ ชั้นคันไม้ชีวิต ในภาษาไทย คือ ปล้องไฉน หมายถึง ทศพลญาณและอาเวณิกสมฤตยูปัสถานะทั้ง ๑๖

๑๐. ฐานเจียง ๒ ชั้น ได้แก่

๑) ฐาน ๔ เหลี่ยม หมายถึง อริยสัจ ๔

๒) ฐาน ๘ เหลี่ยม หมายถึง มรรคมิ้องค์ ๘

ทั้ง ๒ ฐานนี้ เรียกว่า กัมมัณณทล จัดเป็นฐานที่จะต้องทำเพื่อการนำไปสู่ความเป็นพุทธะ

๑๑. องค์ระฆังคว่ำ หมายถึง ความเป็นพุทธะ คือ ความเป็นผู้สามารถที่จะรู้แจ้งโลกว่า เป็นสัพพัญญู

ในส่วนองค์ระฆังนี้ เรียกว่า ธาตุมณณทล เพราะว่าเป็นที่บรรจุพระธาตุ หรือเป็นสิ่งที่แสดงความระลึกถึงพระพุทธเจ้า

๑๒. บัลลังก์และฉัตร เป็นเครื่องแสดงถึงพระเกียรติยศ ซึ่งตามความหมายเดิมพระสถูปเจดีย์แบบเถรวาท ถือว่าเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นกษัตริย์ของพระพุทธองค์ ฝ่ายมหายานได้นำมาใช้เป็นเครื่องแสดงการยอมรับ หรือความเคารพนับถือพระพุทธเจ้า

สำหรับยอดที่เป็นบัลลังก์ และปล้องไฉน เรียกว่า สมณมณณทล และจัดเป็นพระเกียรติยศสูงสุด ที่เหลือจากนี้ไป ถือว่าเป็นความว่างเปล่า และหลุดพ้นจากสังสารวัฏฏ์เข้าสู่พระนิพพาน^{๔๖}

๔.๒.๒ ประวัติพุทธสถานในประเทศไทย

สถาปัตยกรรมโบราณส่วนใหญ่ในประเทศไทยนั้น จะเป็นสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องในการศาสนา ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์เป็นสำคัญ เช่น สถูป เจดีย์ โบสถ์

^{๔๖} พระบรมสารีริกธาตุ, พิมพ์เป็นที่ระลึกร่วมฉลองพระราชพิธีกาญจนาภิเษกในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), หน้า ๕๕.

^{๔๗} พระมหาเกษม พยุง (หาสติโต), พระพุทธศาสนาในเมืองกำแพงเพชรโบราณ, หน้า ๑๐๘.



วิหาร ศาลาการเปรียญ หอไตร สี่มา และปราสาท หรือพระปรางค์ เป็นต้น สำหรับสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาในอินเดีย ในสมัยพุทธกาลผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาจะนับถือแต่พระไตรสรณาคมน์ ซึ่งได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว มีการถวายพระเพลิง พระพุทธสรีระที่เมืองกุสินารา เจ้าเมืองทั้ง ๘ ก็นำพระบรมธาตุไปประดิษฐานที่เมืองของตน ครั้งแรกมีสถูปเกิดขึ้น ๘ แห่ง และสร้างสิ่งบูชาอุปารหบุคคล คนไทยเรียกว่า เจดีย์ สำหรับเจดีย์ในอินเดียครั้งพุทธกาลมี ๔ ประการคือ

๑. ธาตุเจดีย์ คือพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่ได้จากการถวายพระเพลิงแล้วและแจกให้เจ้าเมืองที่เลื่อมใสพระพุทธศาสนาไปสักการบูชา

๒. บริโภคเจดีย์ คือสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้เป็นที่ระลึกพระองค์เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว ได้แก่สังเวชนียสถานคือสวนลุมพินีที่ประสูติ อุรุเวลาเสนานิคมที่ตรัสรู้

๓. ธรรมเจดีย์ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานนั้น พระองค์ได้มีพระพุทธรูปบรรพชาแต่พระสาวกไว้ว่า พระธรรมนั้นจะเป็นสิ่งที่แทนพระองค์ต่อไปดังนั้นในสมัยหลังต่อมาอาจจะมีผู้รู้พระบรมพุทธานุภาพ จึงได้แนะนำให้เขียนพระธรรมลงเป็นตัวอักษรประดิษฐานไว้เป็นที่บูชา จึงเกิดพระธรรมเจดีย์ขึ้น

๔. อุเทสิกเจดีย์ หมายถึง ของที่สร้างโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้าเป็นส่วนสำคัญ เช่นพระพิมพ์ พระพุทธรูป และพระสถูป

อย่างไรก็ตาม เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่ไปตั้งแต่ราชกาลพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้ส่งสมณทูตกระจายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาถึง ๙ สาย กระทั่งมาถึงประเทศไทย ประเพณีของชาวพุทธเท่านั้น สำหรับประเทศไทยเราบรรดาพุทธเจดีย์ที่เป็นพระสถูปก็ได้มีปรากฏร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีในศิลปกรรมทวารวดี ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ หรือ ๑๑ เป็นต้นมา โดยแสดงอิทธิพลของของลักษณะสถาปัตยกรรมอินเดียสมัยราชวงศ์คุปตะเป็นส่วนใหญ่หลังจากนั้นลักษณะของพุทธสถานก็ได้มีวิวัฒนาการไปอย่างมากมาด้วย

อิทธิพลจากศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในยุคหลังเช่นจาก ลังกา และจากพุกาม รวมทั้งได้ปรับปรุงให้เป็นไปตามความนิยมของตนเองด้วย ดังศึกษาได้จากพุทธสถานในสมัยต่าง ๆ เช่น ทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี อโยธยา อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

พระปรางค์ในสมัยอยุธยาตอนต้น

คติการสร้างปรางค์เป็นประธานหลักของวัด ได้รับความนิยมสูงสุดในช่วงอยุธยา



ตอนต้น เช่น ที่วัดพุทไธสวรรย์ วัดพระราม วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ จ.พระนครศรีอยุธยา และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก เป็นต้น แผนผังของวัดในสมัยนี้ประกอบไปด้วย ปรารังค์ซึ่งตั้งอยู่ตรงกลาง ล้อมรอบด้วยระเบียงคด วิหารตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกและอุโบสถ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ท้ายจรณะของวิหารทางทิศตะวันออกจะสร้างล้ำเข้าไปในระเบียงคด และมีบันไดเชื่อมติดต่อกัน ปรารังค์ในสมัยนี้ยังคงสืบทอดรูปแบบมาจากพระปรารังค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.ลพบุรี คือมีตรีมุขยื่นออกมาจากองค์ปรารังค์ บนหลังคาตรีมุขประดับด้วยเจดีย์ ยอด ผนังส่วนล่างของเรือนธาตุผายออกเล็กน้อยเพื่อให้อากาศถ่ายเท ฐานส่วนใหญ่เป็นฐานบัว ลูกฟัก ที่รองรับด้วยฐานชุกประกอบด้วยชั้นฐาน ๒-๓ ชั้น ซึ่งตั้งอยู่บนฐานไพที ส่วนยอด ปรารังค์ประกอบด้วยชั้นรัดประคด ที่แต่ละชั้นจำลองส่วนล่างขององค์ปรารังค์(เรือนธาตุ)มาประดับด้วยการย่อส่วน และมีกลีบบนประดับร่วมด้วยในแต่ละชั้น และชั้นเชิงบาตรมักมี ประติมากรรมลอยตัวประดับตกแต่งเช่น พญาครุฑหรือยักษ์ และส่วนใหญ่รูปทรงของยอด ปรารังค์เป็นทรงงานนิยม

พระปรารังค์ในสมัยอยุธยาตอนปลาย

ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๙๒-๒๑๙๙) ทรงสร้างวัดไชยวัฒนาราม นับเป็นวัดสุดท้ายของกรุงศรีอยุธยาที่มีการสร้างปรารังค์ประธานขนาดใหญ่ ตำแหน่งของ ปรารังค์วัดนี้ได้แสดงความสำคัญชัดเจนว่าเป็นศูนย์กลางของวัด ต่อมาคติการสร้างปรารังค์ เปลี่ยนไป แบบแผนของวัดในสมัยอยุธยาตอนปลาย ให้อุโบสถมีความสำคัญเพิ่มขึ้นในขณะที่ เจดีย์ ปรารังค์ ประธานลดลง ดังเช่น ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา ได้ทรงสร้างปรารังค์วัดบรม พุทธาราม ปรารังค์วัดพญาแมน และในสมัยพระเจ้าเสือทรงสร้างปรารังค์วัดโพธิ์ประทับช้าง จ.พิจิตร และปรารังค์วัดโลกยสุธา จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างวัด ปรารังค์ที่อยู่ในวัดเหล่านี้เป็นปรารังค์รุ่นหลังที่มีขนาดเล็ก รูปทรงถูกปรับเปลี่ยนให้มีลักษณะสูง โปรง ฐานของปรารังค์ปรับเปลี่ยนมาในระยะสุดท้ายเป็นชุกฐานสิงห์ ความสูงของฐานชุก รองรับเรือนธาตุผอมเพรียวกว่าเดิม ทำให้ซุ้มจรณะของเรือนธาตุแคบมากจนไม่สามารถ ประดิษฐานพระพุทธรูปได้

ปรารังค์ของไทยได้รับรูปแบบมาจากการเผยแพร่วัฒนธรรมพุทธศาสนาของอินเดีย โดยผ่านมาทางขอม ถึงแม้ว่าอารยธรรมขอมที่แผ่ขยายอำนาจเข้ามานั้นจะเป็นวัฒนธรรมของ ศาสนาหรือความเชื่อที่แตกต่างไป แต่อารยธรรมนั้นยังคงเป็นส่วนสำคัญอันก่อให้เกิดต้นแบบ หรือต้นเค้าของปรารังค์ไทย ที่ต่อมามีวิวัฒนาการสร้างสรรค์สืบเนื่องกันมาเป็นระยะเวลาอัน



ยาวนาน มีการคลี่คลายความหมายและรูปแบบ ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพ
สิ่งแวดล้อมและสังคม จนเกิดการหล่อหลอมรูปแบบออกมาเป็นเฉพาะตนในแต่ละยุคสมัย
สรุปได้ว่า จากพระปรางค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นพระปรางค์ที่ได้รับ
การสืบเนื่องต่อมาจากสมัยอยุธยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นผลเนื่องมาจาก
คนไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่ผูกพันกับอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ไม่ว่าจะเป็น
การสืบสายเลือดหรือความประทับใจในอารยธรรมความเจริญรุ่งเรืองในอดีต ตลอดจนความ
ต้องการสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นโดยเร็ว จึงเป็นเหตุแห่งการสืบทอด คติความเชื่อ และรูปแบบ
ในการสร้างสถาปัตยกรรมทางศาสนาต่อจากสมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อครั้งบ้านเมืองดี จะ
พบว่าพระปรางค์มีวิวัฒนาการรูปแบบมาเป็นลำดับ และมีการพัฒนาสร้างสรรค์สู่ความเป็น
เอกลักษณ์ของพระปรางค์ไทยโดยสมบูรณ์ทั้งทางด้านคติความเชื่อและสุนทรียภาพ.

๔.๒.๓ ลักษณะพุทธสถาน

สถาปัตยกรรมโบราณหรือพุทธสถานที่หลงเหลืออยู่ในประเทศไทย ส่วนใหญ่
ได้แก่ สถูป เจดีย์ โบสถ์ วิหาร พระปรางค์ ศาลาการเปรียญ หอไตร กุฏิ เป็นต้น สำหรับ
สถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาหรือพุทธสถานนั้น ในยุคแรก ๆ เช่นทวารวดี ศรีวิชัย และ
ลพบุรี ไม่ปรากฏร่องรอยของอาคารต่างๆ อย่างเด่นชัดจึงไม่สามารถกำหนดหน้าที่ของ
รากฐานอาคารได้ว่าเป็นอาคารประเภทใดบ้าง เหมือนกับที่สามารถกระทำได้ในสมัยหลัง ๆ
เช่นสุโขทัย ล้านนา อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะมีการแบ่งเขตเป็นพุทธาวาสกับสังฆาราม
ที่แน่นอน โดยมีพัฒนาการไปตามความนิยมในแต่ละยุคสมัยโดยขึ้นอยู่กับปัญหาการใช้สอย
สำหรับ สำหรับพุทธสถานสมัยสุโขทัยที่เป็นเขตพุทธาวาสนั้น จะสร้างพระสถูปเป็นประธาน
อยู่ด้านหน้าวิหารโดยมีลานประทักษิณคั่น เพื่อได้ใช้เป็นที่พักผ่อนพิศกรรมและบำเพ็ญการ
กุศล การสร้างวิหารนั้น โดยปกติจะหันด้านสกัดด้านใดด้านหนึ่งไปยังพระสถูป หรือที่คน
ไทยในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้นเรียกเจดีย์ และวางศูนย์กลางให้อยู่ในแนวเดียวกัน ส่วน
โบสถ์มีขนาดเล็กเพื่อพระสงฆ์จำนวน ๒๑ รูป ตามที่ปรากฏในวินัยมุข มาร่วมใช้ประกอบ
สังฆกรรม โดยเฉพาะไม่ปะปนกับฆราวาส โดยจะอยู่ห่างออกไปและหันหน้าออกไปคนละ
ทิศกับวิหาร โดยตั้งเป็นเอกเทศ การวางผังพุทธาวาสในสมัยหลังได้เปลี่ยนไป โดยโบสถ์จะมี
ขนาดใหญ่ขึ้น จะสร้างอยู่ใกล้กับวิหาร ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการทำกิจกรรมและพิธีกรรมได้
สะดวก นอกจากนี้พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยหลังก็มีใช้ธาตุเจดีย์ เพราะไม่มีพระบรม
สารีริกธาตุบรรจุอยู่ ด้วยพระบรมธาตุในประเทศไทยเป็นของที่หาได้ยาก จึงมีประดิษฐานอยู่



แต่ในพระสถูปโบราณ หรือเจดีย์องค์สำคัญ

ดังนั้นพระเจดีย์ในสมัยต่อมาจึงลดความสำคัญลงไป แต่วิหารเริ่มมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นเพราะพระราชาศมีส่วนร่วมในพิธีกรรมมากขึ้น และต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ โบสถ์กลับมีความสำคัญที่สุดมีการสร้างให้ใหญ่โตและมีการประดับ ตกแต่งด้วยลวดลายวิจิตร แต่ขนาดของโบสถ์และวิหารนั้น ไม่มีกำหนดแน่ชัดว่าโบสถ์จะมีขนาดใหญ่กว่าวิหาร หรือวิหารจะมีขนาดใหญ่กว่าโบสถ์ แต่อาคารที่มีขนาดใหญ่ขึ้นจะมีการตั้งเสารองรับน้ำหนักเป็นแถวอยู่ภายในและโคจรอบภายนอก อาคารโบราณจะไม่มีประตู扉เปิด ดังนั้นจึงสามารถเห็นเครื่องบนของหลังคา หลังคาอาคารจะมุงด้วยกระเบื้องเคลือบกระเบื้องดินเผา หรือแผ่นไม้ ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่วัสดุที่หาได้ง่ายและความนิยมในท้องถิ่นนั้น สำหรับการตกแต่งภายนอกนั้นผนังจะฉาบปูนเรียบ และประดับด้วยลวดบัวปูนปั้น หรือไม้จำหลักตามฐาน เสา ขอบหน้าต่าง ประตู หัวเสา และหน้าบันส่วนช่องฟ้า ใบระกา หางหงส์ ปกติแล้วสร้างด้วยไม้ แต่สมัยสุโขทัยจะใช้ช่องฟ้าที่ทำด้วยเครื่องปั้นดินเผาเคลือบซึ่งเรียกว่า เครื่องสังคโลก สำหรับลวดลายต่าง ๆ ในสมัยต่อมาได้เพิ่มความวิจิตรพิสดารยิ่งขึ้นด้วยการลงรักปิดทองประดับกระจกหรือประดับด้วยเศษถ้วยชาม ส่วนภายในอาคารจะตกแต่งด้วยภาพเขียนหรือที่เรียกว่าจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องพระพุทธประวัติและชาดก บนผนังทั้งสี่ด้าน เครื่องบนภายในโดยมากทาสีแดงชาด และปิดทองเป็นลวดลายต่าง ๆ ซึ่งวิวัฒนาการมาจากลายผ้า เช่น ลายก้านแย่ง ลายกรวยเชิง และลายดาว^{๔๙}

บริเวณสังฆารามซึ่งประกอบด้วย กุฏิ หอฉัน มักสร้างด้วยไม้ตามแบบลักษณะเรือนไทย ซึ่งมีหลังคาสูง มุงกระเบื้องดินเผา หรือแผ่นไม้ คิดปั้นลม ยกพื้น ใต้ถุนสูง มีระเบียบหรือชานติดกับตัวเรือนหรือกุฏิ ถ้าเป็นอาคารขนาดใหญ่จะมีกันสาดคลุมโดยรอบ ต่อมาจึงสร้างด้วยการก่ออิฐถือปูน

พุทธสถานหรือสถาปัตยกรรมที่เนื่องในพุทธศาสนาในประเทศไทย ในแต่ละยุคสมัยมีรูปแบบที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งแล้วแต่ความนิยมในลักษณะศิลปะและความคิดสร้างสรรค์ของช่าง ซึ่งสามารถสรุปลักษณะสถาปัตยกรรมได้โดยอาศัยเหตุผลจากหลักฐานที่ปรากฏอยู่โดยจำได้เป็นสมัยต่าง ๆ ตามแต่ละยุค

^{๔๙} กรมศิลปากร, วิวัฒนาการพุทธสถานไทย, หน้า ๒๘-๒๙.



ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๖

มีซากฐานอาคารเหล่านี้ เข้าใจว่าเป็นฐานสถาปัตยกรรมใหญ่ซึ่งสถาปนาได้มีฐานเป็น ๑๓ แบบ จัดได้ ๔ ประเภท เช่น

๑. ฐานรูปกลม
๒. ฐานรูปสี่เหลี่ยม
๓. ฐานรูปสี่เหลี่ยมย่อมุม
๔. ฐานรูปแปดเหลี่ยม

ตามฐานสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เหล่านี้พบร่องรอยว่าบางแห่งมีการแบ่งเป็นช่อง ๆ และประดับภาพเล่าเรื่องชาดกต่าง ๆ โดยรอบ ภาพทำด้วยดินเผาและปูนปั้นคือมีองค์สถาปัตยกรรมตั้งอยู่บนฐาน และประดับยอดสถาปัตยกรรมด้วยหรรษิกาและฉัตร ซึ่งมักจะพบชิ้นส่วนขององค์สถาปัตยกรรม ทั้งที่ทำด้วยแผ่นหิน แผ่นศิลาแลง พร้อมทั้งจารึกคาถา เชมมา โดยรอบองค์สถาปัตยกรรม จึงทำให้ทราบว่าเป็นส่วนของสถาปัตยกรรมที่เป็นพุทธสถาน

อย่างไรก็ตาม มีสิมาที่พบอันเป็นหลักที่กำหนดเขตของพระสงฆ์ เพื่อใช้เนื้อที่บริเวณนั้นประกอบพิธีทำอุโบสถ หรือปวารณา หรือสังฆกรรม ตามพระวินัยด้วย โดยพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สิมาที่พบสลักจากหินมีขนาดใหญ่สูงกว่า ๑๖๐ ซม. และสลักภาพพุทธประวัติบ้าง ภาพชาดกบ้าง ประดับไว้ดังเช่นที่บ้านกุดโจ่ง จังหวัดชัยภูมิ หรือที่ฟ้าแดด จังหวัดกาฬสินธุ์ แต่ไม่ปรากฏซากอาคารในบริเวณที่พบสิมา ยกเว้นที่บริเวณหนองอุสา มีสิมาปักโดยรอบ เป็นที่ประกอบพิธีทำสังฆกรรมในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๖ ด้วย^{๕๐}

ศิลปะหริภุญไชย พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๗

ศิลปะหริภุญไชยเป็นศิลปะที่ปรากฏในจังหวัดลำพูน ปัจจุบันเป็นส่วนใหญ่ด้วยจังหวัดลำพูนเดิมเป็นที่ตั้งของเมืองหริภุญไชย ซึ่งมีพระนางจามเทวีทรงเป็นปฐมกษัตริย์ พระนางทรงเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงสุโขทัย (ละโว้) หรือกรุงกัมพูชา

พุทธสถานที่สำคัญของหริภุญไชย ได้แก่ สถูปมหาพลที่วัดกู่กุดหรือวัดจามเทวีสุวรรณเจดีย์ ลำพูน สถูปสี่เหลี่ยมที่วัดพญาวัน จังหวัดน่าน

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.



ศิลปะศรีวิชัย พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘

พุทธสถานที่สำคัญในศิลปะศรีวิชัยนั้นสามารถ พบในภาคใต้ตั้งแต่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ถึงอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี โดยเฉพาะที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เช่น พระบรมธาตุไชยา วัดแก้ว และวัดหลง เมื่อภาคใต้ได้รับพระพุทธศาสนาจากลังกา ซึ่งเป็นพุทธศาสนาเถรวาท พระสถูปก็สร้างตามแบบศิลปะของลังกา คือเป็นสถูปทรงครึ่งวงกลม ตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมเตี้ย เมื่อลังกาได้พัฒนารูปแบบของฐานพระสถูปโดยการสร้างรูปช้างหมอบค้ำฐานสถูปอยู่โดยรอบ^{๕๑}

ศิลปะลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘

สถาปัตยกรรมลพบุรีส่วนใหญ่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่นที่จังหวัดนครราชสีมา ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ และเป็นเทวสถานที่สร้างบนพื้นดิน บางแห่งสร้างบนภูเขาที่เอื้ออำนวย ที่เป็นพุทธสถานมีน้อย ส่วนมากเป็นเทวสถานที่รับระเบียบการวางผังจากเทวาลัยและศิขรของศาสนาพราหมณ์ในอินเดียได้ เพียงในพุทธสถานมีการปรับเปลี่ยนรูปเคารพในปราสาทจากเทวรูปเป็นพระพุทธรูป

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นศิลปะลพบุรีที่น่าสนใจคือ ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี สร้างด้วยหินศิลาแลงขนาดใหญ่ที่นำมาเรียงซ้อนโดยใช้น้ำหนักของหินเป็นเครื่องถ่วงยึด ถ้าก่อสร้างด้วยศิลาแลงจะมีการฉาบปูนให้เรียบร้อยแล้วประดับลวดลายปูนปั้นเช่นปราสาทเมืองสิงห์^{๕๒}

ศิลปะสมัยสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐

ในสมัยสุโขทัย มีหลักฐานการจัดผังและระเบียบของอารามหรือวัดที่ค่อนข้างเด่นชัด โดยภายในเขตของอารามแบ่งเป็นเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาส โดยมีกำแพงแก้วกั้นภายในเขตพุทธาวาส จะให้ความสำคัญของสถูปซึ่งเรียกว่า พระมหาธาตุมาก จัดว่าเป็นศูนย์กลางของอารามหรือวัด ตามคติการสร้างวัดที่รับมาจากประเพณีเดิม หรือนิกายเดิมและรับมาจากลังกาในรัชสมัยของพระเจ้าลิไทย พระมหาธาตุซึ่งเรียกรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.



อันบรรจุพระบรมสารีริกธาตุว่า เจดีย์ นั้นจะสร้างอย่างใหญ่สมกับที่เป็นศูนย์กลางของวัด ลักษณะของโบสถ์วิหารในสมัยนี้ก่ออิฐถือปูนนิยมเจาะช่องหน้าต่างเป็นซี่เล็ก ๆ เรียงกันมีหลังคาเป็นเครื่องไม้มุงด้วยกระเบื้องดินเผา และประดับเครื่องบนของอาคาร เช่นช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ บราลี ฯลฯ มีรูปแบบที่แน่นอน แต่พระสถูปมีรูปแบบแตกต่าง ถึง ๔ แบบ

๑. พระปรางค์ เป็นรูปแบบที่สืบทอดมาจากปราสาทหินในศิลปะลพบุรี

๒. สถูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือรูปดอกบัวตูม เป็นเจดีย์ที่แสดงลักษณะของศิลปะสุโขทัยโดยเฉพาะ

๓. สถูปทรงระฆังกลมหรือทรงลังกา ทั้งแบบที่มีฐานสี่เหลี่ยมธรรมดาและฐานสี่เหลี่ยมที่มีช้างล้อม ซึ่งน่าจะเป็นศิลปะดั้งเดิมทั้งมีมาก่อนรัชสมัยพระเจ้าลิไท และที่มาสร้างในสมัยพระเจ้าลิไทเมื่อทรงรับนับถือพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์

๔. สถูปทรงมณฑป ซึ่งเป็นศิลปะผสมระหว่างศิลปะศรีวิชัยจากภาคใต้หรือศิลปะพุกามในประเทศพม่ากับศิลปะลังกา ซึ่งมีอาคารส่วนล่างเป็นมณฑปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ซึ่งทับซ้อน สันนิษฐานว่าเป็นอิทธิพลของพุกาม^{๕๓}

ศิลปะเชียงแสนและล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๓

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพบศิลปะแบบนี้ โดยเฉพาะพุทธรูปที่มีชายสังฆาฏิสั้นและยาวขนาดต่าง ๆ ที่อำเภอเชียงแสน เชียงราย อย่างไรก็ตามการสร้างตามระเบียบการวางผังของอารามหรือวัด เช่นเดียวกับทางสุโขทัย โดยในยุคแรกๆ จะให้ความสำคัญของสถูปหรือพระธาตุ โดยสร้างเป็นศูนย์กลางของวัด ด้านหน้าวิหารขนาดใหญ่ ส่วนอุโบสถมีขนาดเล็กและเตี้ย และตั้งอยู่อย่างเอกเทศ

สำหรับสถูปหรือ พระธาตุ ในภาคเหนือพบว่ามีรูปแบบที่สำคัญ คือ

๑. สถูปทรงมณฑป คือ ส่วนตัวพระธาตุเป็นอาคารสี่เหลี่ยมที่บนมีขนาดใหญ่แบบมณฑป

๒. สถูปทรงลังกาซึ่งพบมาก โดยตัวสถูปเป็นทรงกลมตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมสูง

๓. สถูปทรงสี่เหลี่ยมยอดแหลม ซึ่งมีลักษณะที่แหลมออกไป เช่นสถูปวัดเจ็ดยอด หรือวัดมหาโพธาราม

๔. สถูปแบบศิลปะพม่า ซึ่งมีฐานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ และองค์สถูปเตี้ยกว้างยอด

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.



แหลมนอกจากนี้อารามหรือวัดในภาคเหนือยังปรากฏหอใดเป็นอาคารไม้ขนาดเล็กที่สร้างบนฐานก่ออิฐถือปูนรูปสี่เหลี่ยมมีบันไดขึ้น อันเป็นลักษณะของภาคเหนือ

โบราณสถานสมัยเชียงแสนหรือล้านนาใช้ก่อสร้างด้วยอิฐขัดผิวและใช้ยางพืชเป็นตัวประสานผิวอิฐ ส่วนที่อิฐไม่ขัดผิวจะใช้ปูนสอและฉาบปูนหุ้มผิวอิฐ^{๔๔}

ศิลปะสุพรรณบุรี-อโยธยา หรืออุทอง พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙

พุทธสถานในศิลปะสุพรรณภูมิ อโยธยา หรืออุทอง อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะศิลปกรรมที่ผสมผสานระหว่างศิลปะทวารวดีตอนปลาย และศิลปะลพบุรีรวมทั้งรับรูปแบบจากลังกาเข้ามาผสมผสานด้วย

ลักษณะวิหารและโบสถ์ยังคงนิยมก่ออิฐถือปูนทรงสี่เหลี่ยมเจาะหน้าต่าง เป็นซีกลูกกรงเล็ก ๆ วิหารมีขนาดใหญ่ แต่โบสถ์มีขนาดเล็ก สีมานิยมสลักจากหินทรายสีแดงขนาดใหญ่และหนา มีการสลักลายประดับข้าง ส่วนเจดีย์มี ๕ แบบคือ

๑. เจดีย์ทรงลังกาฐานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ย่อมุมซ้อนกันไป ๒-๓ ชั้นจนถึงครรภธาตุหรือเรือนธาตุ แล้วเป็นองค์ระฆัง และปลียอดที่มุมทั้งสี่มีเจดีย์จำลอง ประดับเช่นที่วัดใหญ่ชัยมงคล

๒. เจดีย์ทรงกลมมีฐาน และเรือนธาตุทรงแปดเหลี่ยมประดิษฐานซุ้มพระที่เรือนธาตุ จากเรือนธาตุต่อขึ้นไปเป็นองค์ระฆังขนาดเล็ก

๓. เจดีย์ทรงกลมมีฐานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ซ้อนกัน ๒ ชั้น ต่อด้วยเรือนธาตุทรงแปดเหลี่ยมมีเสาอิงและแบ่งส่วนเรือนธาตุและด้านออกเป็นส่วนๆ ประดิษฐานที่เรือนธาตุ

๔. เจดีย์ทรงกลมตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมซ้อนเป็นชั้นๆ ฐานล่างรายล้อมด้วยรูปช้างและสิงห์

๕. เจดีย์ทรงกลม ตั้งอยู่บนฐานย่อมุมไม้สิบสองหรือฐานสี่เหลี่ยมธรรมดา ๒ ชั้น เรือนธาตุทรงสี่เหลี่ยมซึ่งประดิษฐานซุ้มพระ ซุ้มละด้าน เช่น เจดีย์วัดพระรูป จังหวัดสุพรรณบุรี^{๔๕}

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.



ศิลปะอยุธยา พ.ศ. ๑๙๕๓-๒๓๑๐

ในสมัยนี้ระเบียบและการวางแผนของวัดสืบทอดมาจากประเพณีเดิม คือการแบ่งเขตอารามเป็นพุทธาวาสและสังฆาราม กำหนดหน้าที่ของอาคารภายในอารามอย่างเด่นชัดแต่ความสำคัญของสถูปหรือพระเจดีย์ที่มีมาก่อนนั้นลดความสำคัญลง ทั้งนี้โดยมุ่งให้ความสำคัญกับวิหารที่ประกอบพิธีกรรมมากกว่าวิหาร ในยุคนี้จึงมีขนาดใหญ่ขึ้นและโบสถ์ยังคงมีความสำคัญน้อยกว่าอยู่นั่นเอง ในยุคแรก ๆ โบสถ์จึงมีขนาดเล็ก แต่ทั้งโบสถ์และวิหารยังคงนิยมเจาะหน้าต่างเป็นซี่เล็ก ๆ เหมือนครั้งสุโขทัย

ในระยะต่อมา โบสถ์เริ่มมีความสำคัญมากขึ้นและจะมีความสำคัญมากสุดในสมัยอยุธยาตอนปลาย หน้าต่างนิยมเจาะให้มีขนาดใหญ่มีบานหน้าต่างเปิดปิดได้ ด้านหน้าด้านหลังของโบสถ์วิหารทำพะไลยื่นออกมา และเมื่อรับรูปแบบศิลปกรรมจากตะวันตกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บานหน้าต่างนิยมเจาะแบบศิลปะกอธิค มีส่วนกลางแหลมสูง ซึ่งที่จริงลักษณะการเจาะหน้าต่างแบบมีปรากฏอยู่มาแล้วในศิลปะอินเดียโบราณ และศิลปะทวารวดีก็มีปรากฏในภาพสลักที่ฐานของวัดพระธรรมจักรที่ เรียกว่าลายกุหลุมมาก่อน ลักษณะหน้าต่างแบบกอธิคจึงไม่น่าจะเป็นของใหม่ในภูมิภาคแถบนี้ และสมัยอยุธยาตอนปลายลักษณะโบสถ์วิหารนิยมทำให้มีความอ่อนโค้งเรียกว่าแบบท้องสำเภา

ส่วนเจดีย์ก็ได้มีการรับรูปแบบของยุคก่อน ๆ มาดัดแปลงแก้ไขให้เป็นของตนเองได้อย่างดี ไม่ว่าจะเป็นปรางค์ เจดีย์ทรงระฆัง หรือทรงลังกา นิยมเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง

แต่ในส่วนภูมิภาค เช่นภาคเหนือส่วนใหญ่ยังคงรูปแบบประเพณีในท้องถิ่นที่นิยมสร้างโบสถ์วิหารด้วยไม้เป็นหลัก ทั้งที่แนวกำแพงแลงแลคอสอง หน้าอุดปีกนก และทวยหู่ช้าง ในภาคอีสานยังคงนิยมสร้างสิม ขนาดเล็กอาจจะเนื่องด้วยมีพระสงฆ์ที่จำพรรษาน้อย จึงพบว่าบางที่ต้องใช้สิมรวม คือพระสงฆ์จาก ๒-๓ หมู่บ้านรวมกันใช้สิมฟังปาติโมกข์เดียวกัน^{๕๖}

จากที่แสดงมา ได้แสดงวิวัฒนาการของประติมากรรมอันเป็นศิลปกรรมที่มีมาตั้งแต่ยุคแรกของพระพุทธศาสนาจนกระทั่งสมัยอยุธยา ซึ่งวิวัฒนาการนั้นมีรูปแบบที่ต่างกันบ้าง เหมือนกันบ้างตามแต่แบบของผู้ที่เป็นประมุขของชาติดั้งเมืองนั้น ๆ ว่าได้รับอิทธิพลหรืออารยธรรมจากที่ใดมาก ก็จะสร้างศิลปกรรมให้มีอิทธิพลจากที่นั้นให้มากที่สุด

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.



๔.๓ อิทธิพลที่มีต่อสถาปัตยกรรม

เนื่องจากประวัติศาสตร์อันยาวนานถึง ๔๑๓ ปี ศิลปะสถาปัตยกรรมอยุธยาจึงมีความผิดแผกแตกต่างกันออกไปตามกระแสวัฒนธรรมที่ผ่านเข้ามา ตลอดจนอิทธิพลรูปแบบศิลปะซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในแต่ละยุคสมัย คือ อยุธยาตอนต้น อยุธยาตอนกลาง และอยุธยาตอนปลาย สำหรับยุคสมัยอยุธยาตอนกลาง ยุคนี้กินระยะเวลาดั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เป็นต้นไป สมเด็จพระบรมราชาธิบดีที่ ๒ ทรงเป็นราชโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งประสูติและเจริญพระชันษาที่เมืองพิษณุโลก อันเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือของกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น ได้ทรงเห็นแบบอย่างขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมแบบสุโขทัยและทรงเกิดความนิยมอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย จึงแพร่หลายลงมาสู่อยุธยามากขึ้น สถาปัตยกรรมในยุคนี้นิยมก่อนสร้างเจดีย์ทรงกลมเป็นประธานของวัดตามแบบสุโขทัย เป็นต้นว่า พระมหาเจดีย์ ๑ องค์ ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๔.๓.๑ ความหมาย และลักษณะโดยทั่วไปของสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรม เป็นผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการก่อสร้างสิ่งก่อสร้าง อาคารที่อยู่อาศัยต่าง ๆ การวางผังเมือง การจัดผังบริเวณ การตกแต่งอาคาร การออกแบบก่อสร้าง ซึ่งเป็นงานศิลปะ ที่มีขนาดใหญ่ต้องใช้ผู้สร้างงานจำนวนมาก และเป็นงานศิลปะ ที่มีอายุยืนยาว สถาปัตยกรรม เป็นวิธีการจัดสรรบริเวณที่วางให้เกิดประโยชน์ใช้สอยตามความต้องการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ ศาสตร์ในสาขาต่าง ๆ เช่น วิศวกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา และศิลปะ ความงดงาม และคุณค่าของสถาปัตยกรรม ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังนี้ คือ

- ๑) การจัดสรรบริเวณที่วางให้สัมพันธ์กันของส่วนต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก
- ๒) การจัดรูปทรงทางสถาปัตยกรรมให้มีความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยและสิ่งแวดล้อม

- ๓) การเลือกใช้วัสดุให้เหมาะสมกลมกลืน^{๑๓}

สถาปัตยกรรม เป็นศิลปะของการก่อสร้างอาคารสำหรับการใช้สอย เพื่อพักอาศัย

^{๑๓} วรรัน พิชยไพบูลย์, ความเข้าใจศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า



หรือสาธารณประโยชน์งานก่อสร้างอาคารนี้ ต้องใช้ความรู้ทางสุนทรียศาสตร์ในด้านความงามและวิทยาศาสตร์ในด้านความมั่นคงแข็งแรง

อีกประการหนึ่ง สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและการปกครองที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ และการสร้างธาตุเจดีย์ต่าง ๆ ตามคติความเชื่อทางศาสนาและคติกลายมาเป็นคตินิยมเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง^{๔๘}

ลักษณะของสถาปัตยกรรม มีรูปแบบและประเพณี ที่เด่นเห็นได้ชัด คือเจดีย์ที่ก่อสร้างเป็นสถาปัตยกรรมแบบครึ่งวงกลม เจดีย์ชนิดนี้ปรากฏชัดเจนในภูมิภาคทางแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ทำให้รู้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา บางท้องถิ่นก็สร้างแตกต่างกันไป เป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลและสวรรค์ของพระพุทธเจ้า มีการประดับตกแต่งทั้งด้วยลวดลายและปฏิมากรรมหรือภาพเล่าเรื่องต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคตินิยมในสมัยนั้น เพื่อผลทางการแสดงออกถึงบรมเชษานุภาพของผู้สร้าง รวมทั้งแสดงออกถึงความป็นเอกภาพในทางการปกครอง และความมั่นคงในด้านการรวมตัวของกลุ่มชนต่าง ๆ เพราะบ้านเมืองสมัยนั้นแยกตัวเป็นอิสระ มักขัดแย้งกันตลอดเกิดศึกสงครามเป็นการถ่ายเทครุฑเรือนแย่งชิงประชาชน เพื่อเป็นกำลังในการผลิตอันเป็นปัจจัยสำคัญ^{๔๙} ซึ่งลำดับแห่งสถาปัตยกรรมนั้นมีพัฒนาการคือ

สถาปัตยกรรมสมัยทวารวดี

สถาปัตยกรรมทวารวดี มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ ได้แก่ สถูปพระปฐมเจดีย์องค์เดิม พระประโทนเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน วัดพระเมรุ วัดพระงาม และวัดธรรมศาลา เป็นต้น

สถาปัตยกรรมสมัยลพบุรี

สันนิษฐานว่า ขอมเคยมามีอำนาจในการปกครองบริเวณเมืองนครปฐม และน่าจะได้อพยพเจดีย์เป็นยอดปราสาทแบบเขมร ได้แก่ องค์พระปฐมเจดีย์ องค์พระประโทนเจดีย์ นอกจากนั้นยังพบก้อนศิลาจำนวนมากที่วัดสระกระเทียม สันนิษฐานว่าเป็นซากโบราณสถานของขอมมาแต่เดิม

^{๔๘} พระมหาสมชาย ธีรปภาโส, ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย, หน้า ๕๘.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.



สถาปัตยกรรมสมัยอุทอง

หลักฐานที่ยังคงเหลืออยู่ได้แก่ เจดีย์ขนาดใหญ่ ฐานรูปทรงสี่เหลี่ยม องค์เจดีย์รูปทรงระฆังกลม มีฐานบัวซ้อนกันหลายชั้น ที่วัดสิงห์ อำเภอนครชัยศรี สันนิษฐานว่า เป็นสมัยอยุธยา สุพรรณภูมิ (อุทอง) ส่วนใบเสมาก็เป็นรุ่นเดียวกัน เป็นศิลปะที่เคยรุ่งเรืองอยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐

๔.๓.๒ วัด และลักษณะแผนผังของวัด

จากหลักฐานพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ ที่ได้กล่าวถึงการสร้างการเปรียญในวัดต่างๆ นั้น ปัจจุบันไม่ปรากฏว่ามีซากโบราณสถานใด ที่พอจะสันนิษฐานว่าเป็นซากของการเปรียญได้ ทำให้น่าเชื่อว่าการเปรียญที่กล่าวถึงนี้อาจสร้างด้วยเครื่องไม้ทั้งหมด จึงทำให้สูญสลายไปตามกาลเวลา ไม่เหลือร่องรอยให้เห็น

จากการสำรวจและเก็บภาพถ่ายวัดและวังโบราณ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา^{๙๙} ได้พบว่ามีวัดบางวัดที่ไม่ได้มีกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารว่ามีการสร้างการเปรียญ แต่มีซากโบราณสถานปรากฏให้เห็นว่าน่าจะเป็นการเปรียญได้แก่วัดตะไกร และวัดเจ้าย่า วัดกุฎีดาว

วัดตะไกร ปัจจุบันเป็นวัดร้าง ไม่ทราบปีที่สร้างแน่นอน พิจารณาจากสิ่งก่อสร้างภายในวัดแล้ว สันนิษฐานว่าเป็นวัดที่สร้างระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จนถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. ๒๐๐๖-๒๑๓๐

ที่วัดนี้มีซากโบราณสถานเป็นศาลาเดี่ยว ๆ หลังหนึ่งก่ออิฐถือปูน ขนาดกว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๒.๘๐ เมตร ชาวบ้านเรียกว่า ศาลาดิน ในขณะที่ทำการสำรวจนั้นเหลือเพียงฐานราก ผู้ทำการสำรวจขณะนั้นสันนิษฐานว่าเป็นศาลาการเปรียญ

จากซากโบราณสถานภายในวัดนี้ พอจะกล่าวได้ว่า วัดตะไกรซึ่งสร้างระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนี้ เป็นวัดที่เก่าแก่ที่สุดที่พบซากของการเปรียญ เป็นศาลาก่ออิฐถือปูนแต่ไม่อาจศึกษารูปแบบของอาคารได้^{๑๐๐}

ลักษณะแผนผังในสมัยนี้ ระเบียบและการวางแผนผังของวัดสืบมาจากประเพณีเดิม คือการแบ่งเขตอารามเป็นพุทธาวาสและสังฆาราม กำหนดหน้าที่ของอาคารภายในอาราม

^{๙๙} กรมศิลปากร, พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากรรวบรวม และจัดพิมพ์, ๒๕๑๑), หน้า ๑๓๑.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕.



อย่างเด่นชัดแต่ความสำคัญของสถูปหรือพระเจดีย์ที่มีมาก่อนนั้นลดความสำคัญลง ทั้งนี้โดยมุ่งให้ความสำคัญกับวิหารที่ประกอบพิธีกรรมมากกว่าวิหารในยุคนี้จึงมีขนาดใหญ่ขึ้น และโบสถ์ยังคงความสำคัญน้อยกว่าอยู่นั่นเอง ในยุคแรก ๆ โบสถ์จึงมีขนาดเล็ก แต่ทั้งโบสถ์และวิหารยังคงนิยมเจาะหน้าต่างซี่เล็ก ๆ เหมือนสุโขทัย^{๑๐๒}

๔.๓.๓ สถูป

สถูปมีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากทวารวดี และมีอิทธิพลต่อฐานของสถูปในศิลปะยุคต่อมาคือ ศรีวิชัย และลพบุรี ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘ โดยทั่วไปลักษณะพุทธสถานหรือสถาปัตยกรรมในสมัยศรีวิชัยศิลปกรรมที่เกิดขึ้นทางภาคใต้ พุทธสถานที่เหลือร่องรอยไว้คือ สถูปที่วัดแก้ว วัดหลง และวัดมหาธาตุ อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี ประดับด้วยเสาอิงตัวอาคารให้มีลักษณะคล้ายศิลปะจากของอาณาจักรจัมปา ทางเหนือของกัมพูชา ส่วนที่พระบรมธาตุ อำเภอไชยา เป็นสถูปที่ได้รับบูรณะมาตลอดจึงมีลักษณะค่อนข้างสมบูรณ์ เป็นสถูปที่สร้างบนฐานสี่เหลี่ยมสูงเรียกว่าเรือนธาตุ สร้างสถูปรูปคล้ายระฆังบนเรือนธาตุมียอดเป็นฉัตรซ้อนกันขึ้นไป แต่เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชได้เผยแผ่พุทธศาสนาลังกามาพุทธศาสนาในประเทศไทยก็มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับ

การบรรจุพระพุทธรูปในพระสถูป พบว่ามีรายละเอียดแต่ครั้งที่พระเจ้าอชาตศัตรู แห่งกรุงราชคฤห์ ได้ทรงสร้างพระสถูปเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปว่า พระองค์โปรดให้ขุดดินในบริเวณที่ทรงเลือกไว้ว่าเป็นบริเวณที่แห้งไม่มีหิน ไม่มีน้ำพุ่งขึ้นมาให้เป็นอันตรายต่อพระบรมธาตุ โดยขุดเป็นหลุมลึก ๘๐ ศอก จากนั้นนำแผ่นโลหะปูข้างล่างแล้วสร้างเรือนขนาดเล็ก ทำด้วยทองแดงโปรดให้สร้างกล่อ่ง และพระสถูปทำด้วยไม้จันทน์เหลืองอย่างละ ๘ องค์ บรรจุพระบรมธาตุไว้ในกล่อ่งไม้จันทน์เหลืองซ้อนกัน ๘ ชั้นแล้วนำกล่อ่งไม้จันทน์เหลืองที่บรรจุพระบรมธาตุอยู่ในใส่ในพระสถูปแล้วบรรจุลงในกล่อ่งงา ๘ ชั้น บรรจุลงในพระสถูปงาอีก ๘ ชั้น บรรจุลงในกล่อ่งแก้ว ๘ ชั้น บรรจุลงในพระสถูปแก้ว ๘ ชั้น บรรจุลงในกล่อ่งทองคำ ๘ ชั้น บรรจุลงในกล่อ่งเงิน ๘ ชั้น บรรจุลงในกล่อ่งแก้วมณี ๘ ชั้น บรรจุลงในกล่อ่งแก้วแดง ๘ ชั้น บรรจุไว้ในกล่อ่งแก้วลาย ๘ ชั้น บรรจุแก้วผลึก ๘ ชั้น บรรจุลงในองค์พระสถูปชั้นนอก แล้วประดับด้วยเรือนแก้วทองคำ เงิน ทองแดง เป็นชั้น ๆ แล้วโปรยทรายแก้วให้ทั่วบริเวณ โปรยดอกไม้ น้ำดอกไม้มก ประดับด้วยภาพชาดกอดีต

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.



พระพุทธเจ้า ๕๐๐ พระชาติ พระอสีติมหาสาวก พระพุทธประวัติ สหชาติทั้ง ๗ ด้วยทองคำ ตั่งหมอน้ำทองคำ ๘ หม้อ หมอน้ำเงิน ๕๐๐ หม้อ ประดับธงทอง ธงเงิน ประทีปทอง ประทีปเงินที่เต็มไปด้วยน้ำมันหอมอย่างละ ๕๐๐ ดวง จารึกข้อความลงในบานทอง ความว่า ในข้างหน้าโน้นเมื่อใด ปิยทาสกุมารได้เสวยราชย์เป็นพระเจ้าอโศกธรรมราชา เมื่อนั้นพระองค์ จักกระทำพระบรมธาตุเหล่านี้ให้แพร่หลายจากนั้นก็ก่อล้อมด้วยก้อนศิลา แล้วจึงก่ออิฐครอบ เป็นรูปสี่เหลี่ยมแล้วปิดด้วยแผ่นศิลาด้านบน แล้วโปรยฝุ่นดินให้พื้นเสมอกัน จากนั้นสร้าง พระสถูปศิลาครอบไว้เบื้องบน

การก่อพระสถูปบรรจุพระบรมธาตุครั้งพุทธกาลได้ใช้วิธีนี้ ดังนั้นเมื่อพิจารณาที่บรรจุพระบรมธาตุแล้ว จึงพบว่าอยู่ใต้ดินซึ่งขุดเป็นหลุมแล้วสร้างสถูปครอบทับไว้ ดังนั้น เมื่อครั้งที่อังกฤษได้ทำการขุดค้นพบพระสถูปที่หมู่บ้านปิปรากหะ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศเนปาล พ.ศ. ๒๔๔๐ จึงได้พบพระบรมธาตุอยู่ใต้ดินในระดับ ได้ชั้นลานประทักษิณมิใช่อยู่ในองค์พระสถูป หรือที่ยอดพระสถูปอย่างที่พบในพระสถูปที่สร้างในสมัยหลัง ๆ อย่างเช่นสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายของไทยเป็นต้นมา^{๑๑๓}

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาดังบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระสถูปที่สำคัญของไทย เช่นที่วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นการขุดค้นของกรมศิลปากรหรือจากการค้นพบโดยบังเอิญของชาวบ้านในเขตอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงรายพบว่า ภาชนะที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น ฝังอยู่ในดินระดับได้ฐานพระปรางค์หรือได้ฐาน พระธาตุ ลงไป ซึ่งแสดงว่าเดิมในเมืองไทย ยังคงฝังพระบรมสารีริกธาตุตามประเพณีสืบทอดมาจากครั้งพุทธกาล แม้ปัจจุบันถ้าเราไปชมโบราณสถานในภาคเหนือ เราจะพบว่าประชาชนทางภาคเหนือยึดถือประเพณีเดิมอย่างมั่นคงมีเทศกาลไหว้พระธาตุ ห้ามสตรีเข้าไปในเขตพระธาตุ อยู่ทุกแห่ง เพราะการบรรจุพระธาตุยังอยู่ใต้ดินได้ฐานพระสถูปนั่นเอง

การเปลี่ยนที่บรรจุพระธาตุได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อราวสมัยอยุธยาตอนกลาง ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลที่วัดควรประดิษฐานพระสารีริกธาตุไว้ในส่วนที่สูงจากพื้นดิน เช่นบรรจุที่ องค์สถูป หรือองค์ระฆังแทน หรือต่อมาก็เปลี่ยนสูงขึ้นเป็นบรรจุไว้ที่บริเวณหรรมิกา หรือ ส่วนคอระฆังแทน ดังเช่นการพบพระธาตุที่คอระฆัง พระเจดีย์ศรีสุริโยทัย เมื่อเดือน พฤษภาคม ๒๕๓๓^{๑๑๔}

^{๑๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๑.

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.



๔.๓.๔ เจดีย์

คำว่า เจดีย์ มาจากคำว่า ใจดิยะ, เจดิยะ มีความหมายว่า สิ่งที่ควรเคารพบูชา แต่ว่าประเทศไทยได้นำมาใช้ในความหมายของสถูป^{๙๙}

การสร้างวัดอุทิศสถานในพระพุทธศาสนา ต่างก็ล้วนมีเจตนาที่จะสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องรับใช้พระพุทธรองค์ เหตุนั้น การสร้างสรรค์สิ่งซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อการรับใช้พระพุทธรศาสนาแล้ว พระสถูปเจดีย์ที่สร้างขึ้นมานั้น จึงไม่ได้เป็นแค่เพียงเครื่องเตือนใจให้พุทธศาสนิกชนได้รำลึกนึกถึงพระพุทธรองค์เท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการทำให้มีผู้เลื่อมใส และหันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่งด้วย^{๑๐๐}

เรื่องเจดีย์สรุปไว้สั้น ๆ คือ มีการก่อสร้างสถาปัตยกรรม ตามสมัยต่างๆ ดังนี้

สมัยที่ ๑ พุทธเจดีย์ ได้รับแบบอย่างมาจากแบบลพบุรีตอนปลายมีลักษณะ เป็นปรางค์แต่รูปทรงบอบบางกว่า เช่น วัดพุทไธสวรรย์ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และวัดพระราม

สมัยที่ ๒ พุทธเจดีย์เป็นแบบสุโขทัย ที่สร้างขึ้นตามลัทธิลังกาวงศ์ เช่น พระมหาสถูป ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ มีรูปลักษณะเป็นสถูปแบบลังกาวงศ์

วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นวัดที่อยู่ในพระราชวังหลวงและเป็นวัดพุทธาวาสที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา ซึ่งเปรียบได้กับวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง ในกรุงเทพมหานคร แต่เดิมสถานที่ตั้งวัดพระศรีสรรเพชญ์เป็นพระราชวัง ที่สมเด็จพระเจ้าอยู่ทองสร้างขึ้น ตั้งแต่ครั้งสร้างกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานีในปี พ.ศ. ๑๘๘๓ โดยโปรดให้สร้างปราสาทขึ้น ๓ องค์ คงจะเป็นปราสาทเครื่องไม้มีชื่อว่า พระที่นั่งไพฑูริย์มหาปราสาท พระที่นั่งไพฑูริย์มหาปราสาท และพระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาท

ปีพ.ศ.๑๘๘๑ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงอุทิศที่พระราชมนเฑียรไปทางเหนือริมฝั่งแม่น้ำคือคลองเมืองในปัจจุบัน

ในรัชกาลต่อมา จึงได้มีการสร้างวัดในเขตพระราชมนเฑียรเดิม เจดีย์ประธานของวัดเริ่มสร้างในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๐๔๒ มีการสร้างวิหารหลวง ปีต่อมา มีการสร้างระพุทธรูปขนาดใหญ่ หล่อด้วยสำริดเพื่อประดิษฐานไว้ภายใน พระพุทธรูปดังกล่าวอยู่ในพระอิริยาบถยืน ใช้ทองหุ้มทั้งองค์มีพระนามว่า พระศรีสรรเพชญ์ กล่าวกันว่า

^{๙๙} หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๖๔.

^{๑๐๐} หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, พุทธศิลป์ล้านโลศวรรเจ็ด, หน้า ๓.



คราวเสวยกรุงครั้งสุดท้าย พระพุทธรูปขนาดใหญ่องค์นี้ถูกศัตรูลอกเอาทองไปหมดสิ้น เหลือเพียงสภาพชำรุดทรุดโทรมมากของส่วนที่เป็นเนื้อสำริด

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้นำชิ้นส่วนพระศรีสรรเพชญ์ลงมากรุงเทพมหานคร เพื่อบูรณะในคราวสถาปนาวัดพระเชตุพนฯ แต่สภาพที่ทรุดโทรมทำให้ไม่อาจบูรณะได้ จึงโปรดให้สร้างเจดีย์องค์ใหญ่เพื่อบรรจุไว้ในเจดีย์องค์นั้น และพระราชทานชื่อเจดีย์นั้นว่า เจดีย์สรรเพชญ์ดาญาณ

เจดีย์เพิ่มมุม และเจดีย์ย่อมุม

การเพิ่มมุม การเพิ่มเนื้อที่แนวขนาดที่ด้านทั้งสี่ของผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส และเนื่องจากเนื้อที่ที่เพิ่มนั้นมีขนาดสั้นกว่าเนื้อที่เดิมของแต่ละด้าน จึงเกิดเป็นมุมขึ้น มุมที่เกิดจากการเพิ่มด้านนี้จะมีขนาดเล็กกว่ามุมประธานซึ่งเป็นมุมเดิมของผังสี่เหลี่ยม ส่วนการย่อมุมหมายถึงการแตกมุมใหญ่ของผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสออกเป็นมุมย่อย ๆ และมุมทุกมุมจะมีขนาดเท่ากัน

เจดีย์เพิ่มมุมปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในช่วงยุคที่สอง ของอยุธยาตัวอย่างของเจดีย์เพิ่มมุมที่สร้างในยุคนี้ได้แก่เจดีย์ศรีสุริโยทัย ภายในบริเวณวัดสวนหลวงสราธรรม ซึ่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้โปรดให้สร้างขึ้น เพื่อบรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระสุริโยทัย ที่ทิวศดในกาลางศึกระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๕๑ เจดีย์ศรีสุริโยทัยตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ ซึ่งทำเป็นฐานบัวลูกฟักและฐานเชิงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุม ตั้งเหนือลานประทักษิณเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมและออกเฉียงตามมุขทิศ ซึ่งยาวยื่นออกมาจากเรือนธาตุ บนหลังคามุขประดับเจดีย์ยอด เหนือเรือนธาตุเป็นชุกฐานบัวลูกแก้วอกไก่สามชั้น ชั้นบนสุดรองรับฐานบัวหงายต่อเนื่องขึ้นไปเป็นองค์ระฆังและบัลลังก์ซึ่งมีผังเพิ่มมุมตามการเพิ่มมุมที่เรือนธาตุ เหนือบัลลังก์มีเสาศารรองรับปล้องไฉนป्ली และเม็ดน้ำค้างในผังกลม^{๑๑๑}

๔.๓.๕ อุโบสถ วิหาร

ตามปกติวัดโดยทั่วไปนั้น มักจะมีโบสถ์คู่กันกับวิหารในเขตพุทธาวาสเสมอ โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งนี้ต่างมีรูปร่างและทรวดทรงที่คล้ายคลึงกัน แต่ใน

^{๑๑๑} สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์เพิ่มมุม เจดีย์ย่อมุม สมัยอยุธยา, กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๖.



ความเป็นจริงแล้วต่างก็มีคติความหมายและประโยชน์ใช้สอยแยกและแตกต่างกัน

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ วิหารยังคงความสำคัญควบคู่มากับพระสถูปเจดีย์หรือพระปรารักษ์เช่นเดิม ถือเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการประกอบศาสนพิธีและเริ่มใช้เป็นที่สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญๆ ของวัด ในดินแดนทางภาคกลางยังความนิยมสร้างพระปรารักษ์เป็นหลักของวัด มีระเบียบล้อมรอบ วิหารจะตั้งอยู่ด้านหน้ามีท้าวจะร่นาล้าเข้าไป และมีบันไดเชื่อมติดต่อกับระเบียบคดนั้น เช่น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดพระราม วัดมหาธาตุ จ. พระนครศรีอยุธยา

ประเภทวิหารต่างๆ ในประเทศไทย

๑. วิหารหลวง มีคู่มากับพระสถูปเจดีย์ หลักประธาน เพราะที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ วิหารชนิดนี้จะวางไว้หน้าพระสถูปเช่นวิหารหลวงวัดมหาธาตุ วิหารหลวงวัดราชบูรณะ จ. พระนครศรีอยุธยา

๒. วิหารทั่วไป โดยเฉพาะอยุธยาตอนปลาย พระประธานของวัดจะประดิษฐานไว้ในโบสถ์ วิหารจึงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทั่วๆ ไป

๓. วิหารทิศ สร้างขึ้นเป็นบริวารอันมีโบสถ์เป็นประธานของวัด ประกอบตามมุมทั้ง ๔ ของระเบียบที่กั้นล้อมบริเวณพุทธาวาสในพระอารามหลวง เริ่มมีตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย

๔. วิหารราย เป็นวิหารขนาดเล็ก สร้างขึ้นเรียงรายรอบโบสถ์ นอกเขตกำแพงแก้ว หรือนอกเขตพัทธสีมาหรือสร้างอยู่ริมศาลาที่เป็นเขตพุทธาวาส เช่นวิหารรายรอบ วัดพระศรีสรรเพชญ์

๕. วิหารคด เป็นวิหารที่สร้างล้อมองค์พระสถูปเจดีย์ เป็นวิหารที่เกิดครั้งแรกเป็นประโยชน์สำหรับภิกษุสงฆ์ใช้เป็นที่พักกรรมหรือประทักษิณาวัด

๖. วิหารกลบ ไม่มีการบัญญัติว่าขนาดเท่าใด ซึ่งบางแห่งจึงมีขนาดเล็กมากพอสำหรับ บรรจุพระพุทธรูปเท่านั้น นิยมเรียกวิหารชนิดนี้ว่าวิหารกลบ

๗. วิหารยอด ถือเป็นแบบพระราชนิยม คือวิหารยอดในวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นอาคารรูปทรงจตุรมุข เครื่องบนเป็นเครื่องยอดทรงมงกุฎ

๘. หารน้อย มีขนาดย่อม สร้างขึ้นโดดๆ มักสร้างบริเวณมุมใดมุมหนึ่งของวัด

๙. วิหารเขียน มีภาพเขียนฝาผนัง เป็นที่สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป^{๑๐๘}

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖-๘๘.



โบสถ์ หมายถึง สถานที่หรือโรงสำหรับพระสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรม เช่นการบวช การรับกฐิน การสวดปาติโมกข์ประจำทุกวัน ๑๕ คำ การกระทำบุญตักกรรมที่สงฆ์จะต้องเห็น พ้องเป็นเอกฉันท์ต่าง ๆ เช่นเรื่องกฐิน โบสถ์สมัยแรก ๆ มีขนาดเล็ก โบสถ์เริ่มมีความสำคัญ มากขึ้นตามลำดับ เห็นได้ชัดในสมัยอยุธยาตอนกลางในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ศรัทธาในพุทธศาสนาถึงกับเสด็จออกบวชชั่ว ระยะเวลาหนึ่ง จึงเกิดเป็นธรรมเนียมและประเพณีนิยมว่าลูกชายต้องบวชเรียน ทำให้พระสงฆ์มี เพิ่มมากขึ้น ถือว่าโบสถ์กลายเป็นอาคารสำคัญแทนวิหารอย่างเด่นชัดในอยุธยาตอนปลาย และสืบเนื่องมาจนถึงรัตนโกสินทร์และปัจจุบันตามลำดับ

สมัยอยุธยาและสุโขทัยหลังจากที่เพิ่มความสำคัญตามลำดับ กรมพระยานริศรานุ วัดติวงศ์ ทรงวินิจฉัยไว้ว่า “สันนิษฐานว่าแต่โบราณทำกัน ๓ อย่างคือ อย่าง ๑ รื้อโบสถ์เดิม สร้างใหม่ให้ใหญ่โต ตัวอย่างมีอยู่ที่วัดพุทไธสวรรย์ พระนครศรีอยุธยา สร้างโบสถ์เพิ่มขึ้น ใหม่ในพระเจดีย์วิหาร ตัวอย่างที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดกุฎีดาว^{๑๐๕}

ตัวอย่างที่มีปรากฏให้เห็นอยู่คือ อุโบสถหลังเก่าวัดบางพระ อยู่ในเขตอำเภอนคร ชัยศรี ภายในตกแต่งด้วยจิตรกรรมฝาผนังทั้งสี่ด้าน มีผู้สันนิษฐานว่า เป็นสมัยอยุธยา ตอนกลาง ตัวอุโบสถมีประตูทางเข้าด้านหน้า ๒ ข้าง ด้านหลัง ๑ ข้าง ผนังด้านข้างหน้าต่าง ด้านละ ๓ ช่อง พื้นผนังอุโบสถค่อนข้างสูง และค้ำแคบ จากข้อความดังกล่าวข้างต้น

โบสถ์และวิหารมีความแตกต่างกันอย่างมากในด้านคตินิยมการสร้าง และด้าน ประโยชน์การใช้สอย ในวัดหนึ่ง ๆ ถ้ามีทั้งโบสถ์และวิหารสร้างอยู่คู่กัน ทั้งนี้รูปแบบการ สร้างโบสถ์ก็เริ่มมาจากวิหารนั่นเอง มีข้อต่างก็คือ

๑. โบสถ์ใช้เป็นที่ประกอบสังฆกรรม มีขอบเขตแน่นอน ส่วนวิหารเป็นที่อยู่อาศัย ของภิกษุสงฆ์ไม่มีขอบเขต

๒. ภายในโบสถ์และวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เป็นประธานเหมือนกัน พระประธานภายในโบสถ์มักเป็นพระพุทธรูปประทับปางมารวิชัยองค์เดียว และเห็นเด่นชัด ส่วนวิหารประดิษฐานไว้หลายองค์

๓. วัดหนึ่ง ๆ จะมีโบสถ์เพียงแห่งเดียว

๔. โบสถ์และวิหารที่สร้างนิยมหันหน้าไปทางทิศตะวันออก

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐-๑๐๑.



ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบสถ์และวิหารในประเทศไทยนั้น มักจะสร้างอยู่คู่กันในขนาดรูปร่างและทรวดทรงที่คล้ายคลึงกัน บางสมัยโบสถ์ก็คือวิหารเก่าที่นำมากำหนดขอบเขตคือ สีมานั่นเอง และเปลี่ยนการใช้สอยตามการบัญญัติไว้ในพระวินัย^{๑๑๑}

๔.๓.๖ สีมา

สีมา ตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ หมายถึง เขตกำหนดความพร้อมเพรียงของสงฆ์ หรือเขตชุมนุมของสงฆ์ หรือเขตที่สงฆ์ตกลงไว้สำหรับภิกษุทั้งหลายที่อยู่ภายในเขตนั้น จะต้องทำสังฆกรรมร่วมกัน สีมามาแบ่งเป็น ๒ อย่างคือ พัทธสีมา แปลว่า แดนที่ผูก เขตที่สงฆ์กำหนดขึ้นเอง อพัทธสีมา เขตที่ราชการกำหนดไว้ หรือเขตที่เกิดตามธรรมชาติเป็นเครื่องกำหนด และสงฆ์ถือเอาตามเขตที่กำหนดนั้นไม่ได้ทำหรือผูกขึ้นใหม่

ในยุคพุทธกาลนั้น สีมามีได้ปักอยู่รอบโรงอุโบสถหรือโบสถ์ดังเช่นที่ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในแหล่งโบราณสถานต่าง ๆ ในราชอาณาจักรไทยครั้งนี้ สีมาน่าจะปักแสดงเขตอาวาสหรืออารามมาก่อน ต่อมาภายหลังมีผู้เสนอให้ปักเขตกำหนดเป็นเขตรอบอุโบสถแทน แต่ไม่มีหลักฐานมาเปลี่ยนเมื่อไร^{๑๑๒}

การกำหนดเขตของสงฆ์นี้ เนื่องจากพระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดให้ภิกษุต้องทำอุโบสถ ปวารณา และสังฆกรรมร่วมกัน โดยเฉพาะการสวดปาฏิโมกข์ เขตนี้เรียกว่า สีมา ข้อกำหนดที่สำคัญของสีมาที่สมบูรณ์ คือ ต้องมีขนาดใหญ่พอที่พระสงฆ์ ๒๑ รูปเข้ามานั่งหัตถบาทได้ และต้องไม่ให้ไขเขตที่กว้างเกิน ๓ โยชน์ มีนิมิต ที่พระพุทธเจ้ากำหนดไว้ ๘ อย่าง คือ สีลา ป่าไม้ ทางหรือถนน จอมปลวก แม่น้ำ น้ำ

รูปแบบสีมา มีการเปลี่ยนแปลงไปตามความนิยมที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยซึ่งเมื่อทำการศึกษาค้นคว้าก็จะพบว่า สีมาในแต่ละสมัยมีรูปแบบของตนเองโดยเฉพาะและในแต่ละยุคสมัย คล้าย ๆ กันทั่วราชอาณาจักร ที่ศิลปะในยุคนั้น ๆ มีอิทธิพลไปถึง ในสมัยอยุธยา มีรูปแบบคือ

ตั้งแต่พระรามาธิบดีที่ ๑ ได้สร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๕๓ และกรุงศรีอยุธยาได้หรือราชธานีอยู่ถึง ๔๑๗ ปี กรุงศรีอยุธยามีอิทธิพลมากทั้งด้านการเมือง เพราะสามารถรวบรวมอำนาจและอาณาเขตได้อย่างกว้างขวาง ใบสีมาอันเป็นศิลปะแบบหนึ่ง

^{๑๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓.

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๐.



ก็มีการพัฒนาปรับปรุงขึ้นจากรูปแบบเดิม ที่แพร่หลายอยู่ทั้งในแบบมีลวดลายตกแต่งของ
สุพรรณภูมิและแบบเรียบ ๆ แบ่งได้ ๒ แบบ

๑. แบบแผ่นศิลาเรียบปาดขอบเรียบแบบสีมานั่งแท่น ตรงกลางสกัดเป็นแนวสัน
แถบยาวตลอดและมีลายประจำยามเป็นโกนอยู่ตรงกลาง

๒. แบบแผ่นศิลาที่ทำโดยการสลักลวดลายเด่นชัดตรงกลางของส่วนบน และท้อง
สีมาลายประจำยามตรงกลางสลักเป็นทับทรวงอยู่เด่นชัด บางทีที่ท้องสีมาสลักลายเทวดาหรือ
ลายครุฑยุคนาค^{๑๑๒}

ใบเสมาในสมัยอยุธยาตอนกลางนี้ คงใช้หินชนวนเช่นเดียวกับอยุธยาตอนต้น
แต่มีขนาดเล็กกว่า ทรวดทรงเสมากีระหงกว่าเล็กน้อย ใบเสมารุ่นนี้คงใช้เส้นเรียบ ๆ ง่าย ๆ ไม่
มีลวดลายแต่อย่างใด จะมีการเริ่มใช้ลวดลายก็ตั้งแต่สมัยพระเจ้าปราสาททองเป็นต้นมา^{๑๑๓}

๔.๓.๓ การเปรียญ

วิวัฒนาการของศาลาการเปรียญ จากราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุ
มาศ กล่าวถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้มีการสร้างการเปรียญในวัดแล้ว รัชกาลสมเด็จพระ
เจ้าปราสาททอง ที่วัดไชยวัฒนาราม^{๑๑๔}

สันนิษฐานว่า การเปรียญมาจากคำว่า บาเรียน ซึ่งเป็นชื่อเรียกชั้นต่าง ๆ ของหลัก
สูตร การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ในสมัยอยุธยา โดยแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ

บาเรียนตรี ต้องแปลพระสูตรจบ

บาเรียนโท ต้องแปลพระวินัยจบ

บาเรียนเอก ต้องแปลพระสูตรพระวินัย พรอภิธรรมจบ^{๑๑๕}

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑.

^{๑๑๓} น. ณ ปากน้ำ, ศิลปกับโบราณคดีในสยาม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๐),
หน้า ๒๒๕.

^{๑๑๔} พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับฉบับพระจักรพรรดิพงศ์
(ขาด),

(พระนครฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๗), หน้า ๓๓๑-๓๓๒.

^{๑๑๕} สำนักนายกรัฐมนตรี คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๔-พ.ศ. ๒๔๓๕, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์ ๒๕๒๕), หน้า ๔๘๒.



จากการศึกษาวัดตั้งแต่สมัยอยุธยา จนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การเปรียญยังคงเรียกการเปรียญอยู่ ไม่ปรากฏว่ามีคำสาละนนำหน้าการเปรียญ อาจเป็นเพราะคำว่าศาลาการเปรียญเป็นความนิยมของประชาชนทั่วไป แต่มีข้อสันนิษฐานไว้จากภาพถ่ายและวังโบราณ ที่ซึ่งน่าจะเป็นการเปรียญได้น่าจะเป็นที่ วัดตะไกร วัดเจ้าย่า และวัดกุฎีดาว

๔.๓.๘ หอไตร

หอไตรเป็นเรือนไม้ทั้งหลัง แคนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือเกือบเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส กั้นฝาหีบทั้ง ๔ ด้าน ไม่มีช่องหน้าต่าง หรือเจาะช่องหน้าต่างด้านละ ๑-๒ ช่อง หรือมากกว่านั้น ด้านหน้ามีประตูทางเข้า ๑ ประตู มักไม่มีบันไดขึ้น เวลาใช้นำบันไดมาพาด หลังคามักเป็นทรงไทย ชั้นเดียวหรือลดชั้น มุงกระเบื้อง หน้าบันมีช่อฟ้าใบระกาประกอบ สร้างกลางสระน้ำหรือบนพื้นราบ หอไตรบนพื้นราบบางแห่งสร้างเป็นอาคาร ๒ ชั้น^{๙๖}

หอไตรครั้งตึกครั้งไม้ ชั้นบนเป็นอาคารไม้เหมือนกับหอไตรที่เป็นเครื่องไม้ทั้งหลัง ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน มีทางเข้าด้านหน้าด้านข้าง เจาะช่องหน้าต่าง สร้างบนพื้นราบนิยมสร้างทางภาคเหนือของประเทศไทย คือ หอไตรวัดแสนสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หอไตรก่ออิฐถือปูนทั้งหลัง มีหลายรูปแบบเช่น หอไตรที่สร้างเป็นอาคารทรงมณฑปหลังคาเครื่องยอด อยู่ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หอไตรที่สร้างเป็นปราสาทยอดปราศรัย หอไตรที่วัดราชประดิษฐ์สถิติมหาสิมาราม

๔.๔ อิทธิพลที่มีต่อประติมากรรม

๔.๔.๑ ความหมาย และลักษณะทั่วไปของประติมากรรม

ประติมากรรม หมายถึง ศิลปะในการปั้น หล่อ หรือ แกะสลัก จัดเป็นศิลปกรรมประเภทหนึ่ง หรือวิธีการอื่นใดที่ก่อให้เกิดงานศิลปะ ซึ่งมีทั้งความกว้าง ขาว และลึกหรือหนาในงานศิลปะนั้น^{๙๗}

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

^{๙๗} วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, ประติมากรรมไทย, หนังสือชุดความรู้ไทย, (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำรุกรสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๓.



ปฏิมากรรม หมายถึง รูปปั้นซึ่งเกี่ยวข้องกับทางศาสนาโดยเฉพาะเช่น รูปปั้นพระพุทธรูป เป็นต้น^{๙๙}

ประติมากรรมไทยส่วนใหญ่ มีจุดประสงค์ในการสร้างขึ้น ด้วยศรัทธาอันแน่นแฟ้นในพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จาก พระพุทธรูป ในสมัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการปั้น หล่อ หรือแกะสลัก อีกส่วนหนึ่งสำหรับใช้เป็นเครื่องประกอบ ตกแต่งปราสาทราชวังและเครื่องใช้ต่าง ๆ

สำหรับพระมหากษัตริย์ประติมากรรมไทยแบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะใหญ่ๆ คือ

๑. ลักษณะนูนต่ำ คือผลงานที่มองเห็นได้ด้านเดียว แสดงความตื้นลึกของภาพ โดยมีความสูงต่ำ เพียงเล็กน้อย เช่น ลวดลายปูนปั้นบนสถาปัตยกรรม และลายแกะสลักต่าง ๆ

๒. ลักษณะนูนสูง สามารถมองเห็นได้ ๓ ด้าน คือด้านหน้าและด้านข้างอีก ๒ ด้าน โดยมีความตื้นลึกที่แตกต่างกันมาก จนเห็นได้ชัดเจน เช่น ลายปูนปั้นบนหน้าบัน

๓. ลักษณะลอยตัว สามารถมองเห็นได้รอบด้าน เช่น พระพุทธรูป เทวรูปต่าง ๆ รวมถึงเครื่องปั้นดินเผาด้วย

คติการสร้างรูปเคารพหรือประติมากรรมในพระพุทธศาสนา ได้มีการค้นพบศิลปกรรมรุ่นเก่าจำนวนมากในประเทศอินเดีย ที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ คตินิยมในการสร้างรูปเคารพ ซึ่งกำเนิดในอินเดีย ได้เคยปรากฏขึ้นมาตั้งแต่ก่อนที่จะมีศาสนาใด ๆ รวมทั้งพุทธศาสนาก็เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย ทั้งนี้เพราะจากการศึกษาทางโบราณคดีในประเทศอินเดียของนักโบราณคดีชาวอังกฤษที่สำคัญ พลเอก เซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม และเซอร์ จอห์น มาร์แชลล์ ได้ค้นพบแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่ที่สุดของอินเดีย บริเวณเมืองฮาร์ปปาในแคว้นปัญจาบ และ อาร์.ดี. บานอร์จิ ค้นพบเมืองโมเฮนโจดาโร ในแคว้นสินธ์ มีศิลปะโบราณวัตถุรวมอยู่ด้วยเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะตราประทับนั้นเห็นว่ามีจำนวนมาก ภาพที่ปรากฏบนตราประทับเหล่านั้น ได้ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับคติความเชื่อได้อย่างดี นอกจากนี้ยังได้พบประติมากรรมลอยตัวที่มีลักษณะต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ทำด้วยดินเผา หินสลักและโลหะ เช่นรูปบุคคลชายหญิง รูปสัตว์ และอื่น ๆ จากลักษณะทางศิลปกรรมซึ่งพบจากแหล่งอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ^{๑๐๐}

^{๙๙} จีรพันธ์ สมประสงค์, ประวัติศิลปะ, หน้า ๘.

^{๑๐๐} สมชาติ มณีโชติ, จิตรกรรมไทย, หน้า ๔.



พระพุทธรูป หรือ “พระพุทธรูปนิมา” ตามภาษาบาลี หมายถึง พระรูปที่ใช้แทนองค์พระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นพระศาสดาในพระพุทธศาสนา มูลเหตุที่เกิดการสร้างพระพุทธรูปขึ้นนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ ผู้ทรงนิพนธ์หนังสือเรื่อง “ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์” ประทานความเห็นว่าการสร้างพระพุทธรูปนั้น ปรากฏอยู่ในตำนานพระแก่นจันทน์ ซึ่งได้กล่าวถึงพุทธประวัติ ตอนที่พระพุทธองค์ได้เสด็จขึ้นไปเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และทรงค้างอยู่ที่ดาวดึงส์สวรรค์นั้น ๑ พรรษา พระเจ้าปเสนทิแห่งกรุงโกศลเมื่อมิได้เห็นพระพุทธรูปมาช้านาน ก็มีความรำลึกถึง จึงทรงรับสั่งให้ช่างทำพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทน์แดงขึ้น ประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่ พระพุทธรูปเคยประทับ ครั้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์มาถึงที่ประทับ พระแก่นจันทน์ลุกขึ้นปฏิสนธากับพระพุทธรูปด้วยปาฏิหาริย์ แต่พระพุทธองค์ ตรัสสั่งให้พระแก่นจันทน์กลับไปยังที่ประทับ เพื่อรักษาไว้เป็นตัวอย่างพระพุทธรูป ซึ่งสาธุชนจะได้ใช้เป็นแบบอย่างสร้างพระพุทธรูป เมื่อพระพุทธองค์ทรงล่องลับไปแล้ว ความที่กล่าวไว้ในตำนานประสงฆ์ที่จะอ้างว่า พระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นั้นเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปซึ่งสร้างกันต่อมาภายหลัง หรืออีกนัยหนึ่งคือ อ้างว่า พระพุทธรูปมีขึ้นโดยพระบรมพุทธานุญาต และเหมือนพระพุทธรูป เพราะตัวอย่างสร้างขึ้นตั้งแต่ในครั้งพุทธกาล อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวนี้เป็นเพียงตำนานที่น่าจะเขียนขึ้นภายหลังเมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปกันแพร่หลายแล้ว^{๒๐}

จากหลักฐานทางศิลปกรรม การสร้างรูปเคารพของพระพุทธรูปที่เป็นรูปมนุษย์ ปรากฏเป็นครั้งแรกในศิลปะอินเดีย สมัยคันธารราช ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๗ หลังจากพระพุทธองค์เสด็จสู่ปรินิพพานแล้วประมาณ ๑๐๐ ปี โดยปรากฏหลักฐานว่า ในอินเดียโบราณสมัยก่อนหน้านั้น ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓-๕ ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ยังไม่มีการสร้างรูปเคารพของพระพุทธรูปในรูปที่เป็นมนุษย์ แต่จะใช้รูปที่เป็นสัญลักษณ์แทน โดยเฉพาะพุทธประวัติที่ปรากฏอยู่ตามศาสนสถาน เช่น ที่สถูปสาญจีและตามเจดีย์สถานต่างๆ หากเป็นรูปตอนประสูติจะแสดงด้วยรูปพระนางสิริมหามายาทรงยืนเหนี่ยวกิ่งไม้ รูปตอนตรัสรู้แสดงด้วยต้นโพธิ์ และบัลลังก์ และรูปตอนปฐมเทศนาแสดงด้วยธรรมจักรกับกวางหมอบ แสดงให้เห็นว่า ยังไม่มีประเพณีการสร้างพระพุทธรูป หรืออาจยังเป็นข้อห้ามอยู่

หลักฐานการสร้างพระพุทธรูปที่เก่าแก่ ที่สุดในอินเดียปรากฏขึ้นราว ๆ พุทธศต

^{๒๐} สารานุกรมสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๒๕.



วรรษที่ ๗ โดยเกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้ากนิษกะ แห่งราชวงศ์กุษาณะ ที่แคว้นคันธารราฐ ราวๆ พ.ศ. ๖๖๓ - ๗๐๕ ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์แห่ง อาณาจักรมาซิโดเนียทางตอนเหนือของประเทศกรีซ ได้สร้างจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ ครอบคลุม คาบสมุทรบอลข่าน อียิปต์ ตุรกี และเปอร์เซีย จนมาถึงดินแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือของ อินเดีย ที่แคว้นคันธารราฐ ในพุทธศตวรรษที่ ๓ คติการสร้างรูปเคารพเป็นพระพุทธรูปจึง น่าจะได้แรงบันดาลใจจากอิทธิพลของชาวกรีก ที่แพร่หลายตั้งแต่ในครั้งนั้น และนำเอาคติ ความเชื่อต่างๆเข้ามาผสมผสานกับความเชื่อเดิมของชาวพื้นเมือง ส่งผลให้นำความนิยมใน การสร้างรูปเคารพเทพเจ้าของชาวกรีกมาสร้างเป็นพระพุทธรูปขึ้น ดังนั้น พระพุทธรูป สมัย คันธารราฐ ซึ่งเป็นสมัยแรกสุดที่มีการสร้างพระพุทธรูป จึงมีลักษณะเป็นแบบชาวกรีก ค่อนข้างมาก ทั้งรูปร่าง หน้าตา และลักษณะการครองจีวร

๔.๔.๒ ความเป็นมาของพระพุทธรูป

เสถียร โพธิ์นันทะ ให้แนวคิดไว้ว่าภายหลังชาวพุทธอินเดียได้พบเห็นพระพุทธรูปเข้าก็เกิดความปสาทะจึงได้หันมานิยมสร้างพระพุทธรูปตามคติของพวกกรีกขึ้น แต่ได้ ดัดแปลงให้เป็นแบบอย่างศิลปกรรมแห่งชนชาติตน แม้พวกพราหมณ์พลอยเกิดสร้างเทวรูป พระอิศวร พระนารายณ์ขึ้นกราบไหว้บูชากัน คติจึงเกยสร้างรูปเคารพ จึงเป็นอันจืดจางไป จากชาวอินเดียโดยพฤตินัย

ในสมัยพระเจ้ามิลินทะจึงนับว่าเป็นยุคแรกแห่งการสร้างพระพุทธรูป ลักษณะ พุทธปฏิมากรรมของช่างกรีก ก็สร้างให้เหมือนมนุษย์ลักษณะที่เห็นว่างาม ดวงพระพักตร์ คล้ายคลึงกับเทวรูปจนบางครั้งทำเป็นพระมัสสุบนพระโอษฐ์ก็มี เบื้องบนพระเศียรทำเป็น พระเกตุมาลา เพื่อให้เห็นแตกต่างกับรูปพระสาวก ผ่ากาสาวพัสตร์ทำเป็นรอยกลีบยื่นเห็นชัด เจอจุผ้าจริง ๆ และมักจะมีประภาณฉัตรรอบพระเศียร พระพุทธรูปภูมิดังกล่าวนี้น ช่างกรีกคิด สร้างเป็นปางต่าง ๆ โดยอาศัยพระพุทธรูปที่ทรงบำเพ็ญเป็นปัทมฐาน เช่น ปางตรัสรู้ก็ทำ เป็นรูปขัดสมาธิ วางพระหัตถ์ซ้อนกันภายใต้ร่มไม้โพธิพฤกษ์ ปางแสดงธรรมจักร ทำเป็นรูป ดูจงจักร เป็นต้น พุทธศิลปะแบบคันธาระทั้งหมดนี้เพราะเกิดขึ้นแถวแคว้นคันธารรัฐ นั้นเอง^{๒๐}

^{๒๐} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๒), หน้า ๓๔๓.



จากแนวคิดนี้แสดงว่าพระพุทธรูปปฏิมากรนั้น เป็นรูปเคารพที่สร้างขึ้นมาเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้บูชา ลักษณะพระพุทธรูปอนุโลมตาม มหาปฐักษณในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา และคัมภีร์อื่นที่กล่าวไว้เป็น ตำรา เพื่อระลึกนึกถึงพระคุณของพระพุทธรเจ้าหรือพระคุณทั้งสาม คือ พระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ แทนองค์จริง ของพระพุทธรเจ้า แต่รูปลักษณะของพระพุทธรูปจะมีปริศนาธรรมหลาย อย่างที่บ่งบอกให้เห็นถึงแก่นแท้แห่งสัจธรรมความจริงไว้อย่างน่าทึ่ง การสร้างพระพุทธรูปได้อาศัยเป็นรูปเคารพสำหรับชาวพุทธ จริงๆ เริ่มเมื่อหลังจากที่พระพุทธรองค์ได้ปรินิพพาน ได้ประมาณ ๖๐๐ ปี เป็นความคิดริเริ่มจากชาวพุทธกรีก ที่รับเอาวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีอุปนิสัย ชอบสร้างรูปเคารพ เมื่อรับเอาพุทธศาสนาเข้ามาคิดว่าพุทธศาสนา ต้องมีรูปเคารพด้วย จากหลักฐานที่ค้นพบในประเทศอินเดีย ปรากฏว่า พระพุทธรูปที่ค้นพบรุ่นแรกของโลกมีลักษณะคล้ายฝรั่งห่มจีวรเป็น ปริณทลเรียบร้อย หลังจากนั้นชาวพุทธอินเดียก็รับช่วงมา และได้ สร้างพระพุทธรูปเป็น ที่เคารพจนถึงปัจจุบันนี้ แต่เมื่อพระพุทธรศาสนา ได้ขยายไปในหลายประเทศทางเอเชีย พระพุทธรูปก็จะมีลักษณะที่แตกต่างออกไป

มีชาวพุทธจำนวนมากที่เข้าใจในความหมายที่แท้จริงของพระพุทธรูป ที่ไม่ตรงตามความเป็นจริง บางท่านอาจจะมีความลุ่มหลง งามาย ยึดมั่นถือมั่น หลงใหล นับถือกราบไหว้ในลักษณะบวงสรวงถือเป็นวัตถุที่ศักดิ์สิทธิ์ไป โดยที่หลงลืมเนื้อแท้ทางธรรมะที่เป็นส่วนความจริง ที่พระองค์ได้ตรัสดำหนิพระวักกลี ที่มีความหลงใหลเลื่อมใสในรูปโฉม ของพระพุทธรเจ้า ต้องการชมพระโฉมของพระพุทธรเจ้าตลอดเวลา พระพุทธรองค์จึงตรัสว่า"ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต" เพราะฉะนั้น พระพุทธรเจ้าที่แท้จริงก็คือธรรมะนั้นเอง "ถึงแม้เธอจะจับจีวรของเรา เดินตามไปทุกหนทุกแห่ง เธอก็ไม่ได้ชื่อว่าได้เห็นเรา ต่อเมื่อไรเธอได้เห็น ธรรมะที่แท้จริง เมื่อนั้นแหละเธอจึงจะได้เห็นพระตถาคตที่แท้จริง"

ในการสร้างพระพุทธรูป ต้องอาศัยความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และชำนาญในศาสตร์หลายอย่าง ซึ่งต้องประกอบด้วยพุทธลักษณะ และคุณค่าต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. พุทธลักษณะ คือพุทธลักษณะของพระพุทธรเจ้าที่ประกอบไปด้วย

- ๑) พระบริสุทธิคุณ เป็นลักษณะที่บริสุทธิ์
- ๒) พระปัญญาคุณ เป็นลักษณะผู้ตรัสรู้ด้วยตนเอง
- ๓) พระมหากรุณาธิคุณ เป็นลักษณะผู้มีเมตตา สามารถที่จะนำสัตว์

ให้พ้นจากสังสารวัฏ

๒. สังฆลักษณะ คือ ลักษณะของพระสงฆ์ในนิกายต่าง ๆ ในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่



เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา และเป็นการแสดงความเกี่ยวเนื่องของพระสงฆ์ และพระพุทธรูป

๓. กษัตริย์ลักษณะ คือ ลักษณะของผู้เป็นประมุข หรือเป็นผู้นำ ซึ่งจะต้องมีความกล้าหาญ อดทน สง่าและผ่าเผย

๔. นวเพศลักษณะ คือ ลักษณะที่ไม่มีเพศ ทั้งเพศหญิงและเพศชาย เพื่อเป็นผู้ตัดกิเลสแก่ผู้ที่มาพบเห็น หรือมาเคารพสักการะ

๕. เหนือเวไนยสัตว์ คือ ลักษณะของผู้ที่พ้นจากกิเลสตัณหา และเป็นผู้ที่อยู่เหนือเหล่าเวไนยสัตว์

๖. ชาติลักษณะ เป็นลักษณะที่มีอยู่ประจำของผู้สร้าง และผู้กราบไหว้ จะต้องแสดงอุดมคติทางความงามของชาตินั้น ๆ อย่างเด่นชัด

๗. ศิลปลักษณะ คือ ลักษณะที่จะต้องทำให้งดงามมดจิตใจคน เป็นการประสานสัมพันธ์ของรูปร่าง ทรวดทรง สัดส่วน เส้น สี ผิว และการตกแต่งให้มีความพอดีกับรสนิยม

๘. อัญลักษณะ คือ ลักษณะแห่งอัญมณี โดยพระพุทธปฏิมาไม่ว่าจะเป็นการสร้างขึ้นจากหิน ดิน ทราบ ไม้ หรือโลหะ ก็จะต้องทำการขัดตกแต่ง เคลือบผิวให้แลดูมีคุณค่า และน่าหวงแหน

๙. ปรัชญาลักษณะ คือ ลักษณะของความประสงค์ที่ต้องการจะให้ผู้พบเห็นเกิดความนึกคิดอย่างไร โดยปกติแล้วจะต้องสร้างออกมาในลักษณะการแสดงอิริยาบถ หรือปาง เช่น ปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางเทศนา เป็นต้น

๑๐. มหาปฐพีลักษณะ ถือเป็นลักษณะของผู้ยิ่งใหญ่ตามคติความเชื่อของชนชาติในเอเชีย เช่น มีหูยาว มีขมขนระหว่างคิ้ว มีเอว ฝ่าเท้าเต็ม เป็นต้น^{๑๒๒}

ลักษณะพระพุทธรูป

พระเกษมแลม หมายความว่า พระพุทธเจ้ามีปัญญาเฉียบแหลม สามารถตรัสรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง เห็นความทุกข์ที่เกิดขึ้น และครอบงำมวล มนุษยชาติให้ตกอยู่ภายใต้วังวนแห่งปัญหาทั้งหลาย พระองค์ตรัสรู้ รู้แจ้งทุกข์ คือความเจ็บปวด ความทรมานที่เราไม่ต้องการเล็งถึง ความเจ็บปวดที่มาจากความยึดมั่น ทำให้เจ็บใจ แม้เจ็บกายถ้าไม่ยึดมั่น ก็เป็นเพียง

^{๑๒๒} อภัย นาคคง, “พระพุทธปฏิมา”, วารสาร พ.ศ.ล., ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๑๕๗ (กันยายน – ตุลาคม ๒๕๓๘), หน้า ๕๖.



ธรรมชาติคือเวทนาตามธรรมชาติ ยังไม่ได้หมายถึงความ ทุกข์ในอริยสัจ เปรียบเหมือนลูกสรสองดอก ดอกหนึ่งคือ เจ็บปวดโดยอุบัติเหตุ แต่พอรับเอาความเจ็บปวดมาเป็นของมันจึงเป็นลูกสรดอกที่สอง คือความทุกข์ที่ใจ จึงเป็นสิ่งที่ต้องกำหนดรู้ให้เห็น ตามความเป็นจริง ความทุกข์เกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเราพลอสติ ขาดปัญญา สมุทัย เรื่องมูลเหตุของความทุกข์ ซึ่งได้แก่ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น และอยากไม่ให้มี อยากไม่ให้เป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมเรียกว่า ความอยาก เป็นสิ่งที่ควรละ นิโรธ แปลว่า ดับไม่เหลือเป็นอกุปปิธรรม คือไม่กลับกำเริบได้อีก ก็ดับที่เหตุของความอยากเสียได้แล้ว ความทุกข์มันก็ดับไปตาม เพราะความทุกข์ย่อมมาจากความอยาก มรรค คือทางในการตัดกิเลส หรือเกิดขึ้นเมื่อทำการตัดกิเลสพอโลภะ โทสะ หรือโมหะ เกิดขึ้น เราก็มีสติ มีสัมปชัญญะ มีปัญญา กวาดออกไปนั้นแหละตัวมรรค เป็นความเฉลียวฉลาดอย่างหาประมาณ มิได้ของพระองค์ ที่ได้ตรัสรู้แนวทางที่จะปฏิบัติให้หลุดนอกรวงจรของสังสารวัฏได้

พระเกษมม้วนกลมคล้ายรูปก้นหอย เป็นการบ่งบอกให้เห็นถึงปัญหาทั้งหมดที่พระองค์ได้ขมวดเอาไว้หมดไม่มีโอกาสได้เกิดขึ้นมาอีกเลย

พระเนตรมองต่ำ ความหมายก็คือการที่พระองค์มองพระองค์เอง ปัญหาทุกอย่างอยู่ที่ตัวเราเอง ปรับปรุงตัวเอง แก้ไขตัวเอง มองด้าน ในตัวเอง จะสังเกตเห็นได้ว่าไม่เคยมีพระพุทธรูปที่ไหนที่มีลักษณะสายตามองตรงไปข้างหน้าอย่างน่ากลัว จะมีก็แต่ลี้มพระเนตรครึ่งหนึ่งหรือหลับพระเนตรอย่างสนิท การมองตัวเองจะรู้ตัวเอง มองผู้อื่นจะไม่สามารถรู้ได้เลย

พระกรรม (หู) ยาว มีความหมายคือความหนักแน่น ไม่อ่อนไหวไปตามจนกว่าจะพิจารณาให้เห็นจริง

พระหัตถ์ปล้อยวาง พระพุทธรูปปาง สมาธิพระหัตถ์ทั้งสองจะวางบนหน้าตัก เป็นลักษณะที่บ่งบอก ให้เห็นถึงความไม่ยึดมั่น ถือมั่น คือปล้อยวาง เพราะทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าอะไรทั้งหมดพระองค์ตรัสว่าไม่ควรยึดมั่นถือมั่น

นิ้วพระหัตถ์ หรือ พระบาทเสมอกัน โดยภาษาธรรมหมายถึงความรักความเมตตาที่พระองค์ได้มอบให้กับทุกๆ คนนั้นเสมอกัน

การสร้างพระพุทธรูปไม่ใช่การสร้างรูปเหมือนของพระพุทธเจ้า แต่เป็นสร้างเพื่อเป็นสัญลักษณ์ แทนพระพุทธองค์

ดังนั้น ลักษณะของพระพุทธรูปในแต่ละสกุลช่าง และแต่ละสมัยจึงแตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าพระพุทธรูปจะมีรูปแบบที่แตกต่างกัน แต่ในการสร้าง



พระพุทธรูปนั้นจะมีสัญลักษณ์สำคัญที่บ่งบอกว่ารูปนั้นเป็นพระพุทธรองค์ เรียกว่า มหาบุรุษ ลักษณะ หรือลักษณะของมหาบุรุษรวม ๓๒ ประการ เช่น มีขนระหว่างคิ้ว เรียกว่า อุณาโลม มีส่วนบนของศีรษะนูนสูงขึ้นคล้ายสวมมงกุฎเรียกว่า อุณหิส หรือ อุษณิษะ หรือพระเกตุมาลา นอกจากนี้ ยังมีพระรัศมีที่เปล่งออกมาจากพระเศียรของพระพุทธรูป ทำเป็นตุ้มกลมคล้ายดอกบัวตูม หรือชูสูงขึ้นคล้ายเปลวไฟ วัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปในระยะแรกของอินเดียเช่น ในสมัยคันธารราฐ ได้แก่ ศิลา โดยนำมาสลักเป็นภาพเล่าเรื่อง ทั้งงานประติมากรรมนูนสูง นูนต่ำ และลอย ตัว ในระยะต่อมาจึงมีการสร้างพระพุทธรูปโดยการหล่อด้วยสำริด โดยเฉพาะในอินเดีย ภาคใต้ เช่น ในสมัยอมราวดี

๔.๔.๓ ประวัติพระพุทธรูปปฏิมาในพระพุทธศาสนา

ในสมัยทวารวดี พบว่า มีการใช้วัสดุหลายอย่าง ได้แก่ ดินเผา ปูนปั้น ศิลา ทองสำริด จนกระทั่งถึงสมัยสุโขทัย ล้านนา อโยธยา และรัตนโกสินทร์ จึงมีวัสดุชนิดอื่นเพิ่มขึ้นมา ได้แก่ ทองคำ นาก ไม้ หินสีต่างๆ หรือสลักจากศิลาแลงเป็นโคลน แล้วปั้นปูนทับ รวมทั้งการก่ออิฐถือปูน หากเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ โดยทั่วไปแล้ว

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่สมัยทวารวดีจนถึงสมัยอยุธยา การสร้างพระพุทธรูปแสดงปางต่างๆยังมีปางอยู่ไม่มากนัก ที่นิยมมาก ที่สุดคือ ปางมารวิชัย รองลงมาได้แก่ ปางสมาธิ และปางอื่นๆ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงรวบรวมและเรียบเรียงตำราทาง พระพุทธศาสนา ขึ้นคือ พระนิพนธ์พุทธประวัติ เรื่อง “ปฐมสมโพธิกถา” แล้วทรงประดิษฐ์แบบอย่างพระพุทธรูปปางต่างๆขึ้นตามพุทธประวัติดังกล่าว เพื่อให้ช่างสร้างเป็นพระพุทธรูปรวม ๔๐ ปาง ซึ่งถือเป็นการกำหนดปางต่างๆของพระพุทธรูปมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา หลังจากนั้นมาจนถึงรัชกาลปัจจุบันได้มีการกำหนดปางพระพุทธรูปเพิ่มเติมขึ้นหลายตำราเช่น “พระพุทธรูปปางต่างๆ” ของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ มีจำนวน ๕๕ ปาง ใน “ภาพพุทธประวัติวัดทองนพคุณ” เป็น ประติมากรรมนูนสูงสร้างด้วยทองเหลืองทาสี ปิดทอง มีจำนวน ๕๐ ปาง ใน “ประวัติพระพุทธรูปปางต่างๆ” ของกรมการศาสนา แต่งโดยพิฑูร มลิวัลย์ มีจำนวน ๗๒ ปาง และ ใน “ตำนานพระพุทธรูปปางต่างๆ” แต่งโดย พระพิมลธรรม มีจำนวน ๖๖ ปาง จากตำรา เล่มหลังนี้ ได้ปรากฏงานสร้างพระพุทธรูป รวม ๖๖ ปาง ที่พระระเบียงรอบองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม



พระพุทธรูป ๔๐ ปาง ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงกำหนดไว้ และถือเป็นต้นแบบให้มีการ สร้างเพิ่มเติมต่อมา ประกอบด้วยปางต่างๆ ดังนี้

๑. ปางทุกกรกิริยา ๒. ปางรับมรุธปายาส ๓. ปางลอยถาด ๔. ปางทรงรับหย้าคา ๕. ปางมารวิชัย ๖. ปางสมาธิ ๗. ปางถวายเนตร ๘. ปางจกรมแก้ว ๙. ปางประสานบาตร ๑๐. ปางฉันสมอ ๑๑. ปาง ลีลา ๑๒. ปางประทานเอหิภิกขุอุปสมบท ๑๓. ปางปลงกรรมฐาน ๑๔. ปางห้ามสมุทร ๑๕. ปางอุ้มบาตร ๑๖. ปางภุคตกิจ ๑๗. ปางพระเกตุราตุ ๑๘. ปางเสด็จลงเรือขนาน ๑๙. ปางห้ามญาติ ๒๐. ปางพระป่าเลไลยก์ ๒๑. ปางห้ามพระแก่นจันทน์ ๒๒. ปางนาคาวโลก ๒๓. ปางปลงพระชนม์ ๒๔. ปางรับอุทก ๒๕. ปางพระสร่งน้ำ ๒๖. ปางยืน ๒๗. ปางคันธารราช ๒๘. ปางพระรำพึง ๒๙. ปางสมาธิเพชร ๓๐. ปางแสดงชราธรรม ๓๑. ปางประดิษฐานพระพุทธบาท ๓๒. ปางสำแดงโอฬารกนิมิต ๓๓. ปางรับผลมะม่วง ๓๔. ปางขับพระวักกลี ๓๕. ปางไสยา ๓๖. ปางฉันมรุธปายาส ๓๗. ปางห้ามมาร ๓๘. ปางสนเี่ยม ๓๙. ปาง ทรงตั้งพระอัครสาวก ๔๐. ปางเปิดโลก

การแสดงปางที่กำหนดขึ้นนั้นทุกๆปางล้วนแต่มีความหมายเพื่อเล่าถึงพุทธประวัติในตอนนั้น จึงขอยกตัวอย่างลักษณะปางที่สำคัญของพระพุทธรูป พร้อมทั้งความหมายที่เกี่ยวข้องดังนี้ คือ

๑. ปางมารวิชัย พระอิริยาบถนั่งพระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวา วางคว่ำบนพระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้เพื่อเรียกแม่พระธรณี หมายถึง พุทธประวัติตอนตรัสรู้ มีพญามารมาผจญ พระพุทธองค์ทรงเรียก แม่พระธรณีมาเป็นพยาน แม่พระธรณีได้บีบมวยผมหลั่งน้ำที่พระพุทธองค์เคยทรงบำเพ็ญบารมีออกมาไหลท่วมเหล่ามารทั้งหลายพ่ายแพ้ไปพระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นปางที่พบ มากที่สุดในศิลปะกรรมไทย โดยเฉพาะในสมัยสุโขทัย ล้านนา อุทอง ออยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ พุทธประวัติตอนมารผจญยังเป็นที่นิยมในงานจิตรกรรมฝาผนัง เขียนที่ผนังสกัดด้านหน้าพระอุโบสถ ในสมัย ออยุธยาตอนปลาย จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๒. ปางสมาธิ พระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้ง ๒ วางหงายซ้อนกันบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระหัตถ์ซ้าย หมายถึง พุทธประวัติตอนตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญเพียรด้วยปางสมาธิ เมื่อมีมารมาผจญ พระพุทธองค์ทรงแสดงปางมารวิชัยเพื่อปราบมาร เสร็จแล้วจึงเปลี่ยนมาแสดงปางสมาธิอีกครั้งหนึ่ง จนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๓. ปางปฐมเทศนา พระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวายกขึ้น จีบนิ้วพระหัตถ์พระอังคุ (นิ้วโป้ง) และพระคชนี้ (นิ้วชี้) เป็น วงกลม อันหมายถึงธรรมจักร คือ การแสดง



ธรรม ในศิลปะอินเดียนิยมให้พระหัตถ์ซ้ายประคองพระหัตถ์ขวา แต่ในศิลปะไทยนิยมให้วางพระหัตถ์ซ้ายบนพระเพลา มักมีธรรมจักรกับกวางหมอบ และปัญจวัคคีย์อยู่ด้วยเสมอ หมายถึง พุทธประวัติตอนปฐมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระธรรมที่ทรงแสดงเรียกว่า ธรรมจักกัปปวัตนสูตร

๔. ปางทรงแสดงธรรม (วิตรรกมูทรา) พระอิริยาบถยืนหรือนั่ง พระหัตถ์ขวายกขึ้น จีบนิ้วพระหัตถ์พระอังคุฎ และพระคชสีเป็นวงกลม อันหมายถึงธรรมจักร คือ การแสดงธรรม หากเป็นพระพุทธรูปยืน นิยมแสดงธรรมด้วยพระหัตถ์ขวา พระหัตถ์ซ้ายทรงยึดชายจีวร ส่วนพระพุทธรูปนั่งพระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา เป็นการแสดงมูทรา โดยทั่วไปใช้ประกอบตอนใดตอนหนึ่งในพุทธประวัติที่เกี่ยวกับการแสดงธรรม

๕. ปางประทานพร พระอิริยาบถยืนหรือนั่ง แสดงปางด้วยพระหัตถ์ขวายกขึ้น และหันฝ่าพระหัตถ์ออก ปลายนิ้วพระหัตถ์ชี้ลง ใช้ในความหมายของการให้พร และการอนุญาต ซึ่งปรากฏในพุทธประวัติหลายตอน

๖. ปางประทานอภัย พระอิริยาบถยืน หรือนั่ง แสดงปางด้วยพระหัตถ์ข้างใดข้างหนึ่งยกขึ้น หันหัตถ์ออก ปลายนิ้ว พระหัตถ์ตั้งขึ้น มีการแสดงปางประทานอภัย รวม ๓ แบบ ได้แก่ แบบแสดงด้วยพระหัตถ์ขวา หมายถึง ห้ามญาติ เป็นตอนที่พระพุทธองค์ทรงห้ามพระประยูรญาติวิวาทเรื่องการแย่งน้ำ แบบแสดงด้วยพระหัตถ์ซ้าย หมายถึง ห้าม พระแก่นจันทน์ ในพุทธประวัติตอนเสด็จโปรดพระพุทธรมาดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้มีการสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทน์แทนพระพุทธองค์ และเมื่อพระพุทธองค์เสด็จกลับ ลงมาแล้ว พระแก่นจันทน์ถูกหนีจากบัลลังก์ พระพุทธเจ้าจึงทรงยกพระหัตถ์ห้ามไว้ และแบบแสดงด้วยทั้ง ๒ พระหัตถ์ หมายถึง ห้ามสมุทร เป็นพุทธประวัติตอนทรงแสดง ปาฏิหาริย์ปราบเหล่าภูติ โดยทรงห้ามน้ำฝน ที่ตกหนักบริเวณนั้น มิให้ท่วมปริมณฑลที่พระพุทธองค์ประทับอยู่^{๑๒๓}

สมัยทวารวดี

เป็นประติมากรรมที่เกิดขึ้นทางภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ซึ่งได้มีการขุดพบประติมากรรมเป็นจำนวนมาก ลักษณะของพระพุทธรูปปฏิมากรรมสมัยนี้ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะอินเดียในสมัยคุปตะและอมราวดีพระพุทธรูปปฏิมากรรมในสมัยทวารวดีมีลักษณะที่เห็นได้เด่นชัด คือ มีจีวรเรียบบางแนบติดพระองค์ และมีส่วนที่

^{๑๒๓} สมชาติ มณีโชติ, จิตรกรรมไทย, หน้า ๕-๖.



แตกต่างกันบ้าง เช่น พระพักตร์ทำเป็นเส้น พระขนงติดต่อกัน และมีลักษณะค่อนข้างไปทางมอญ ซึ่งในสมัยนี้มีวัฒนธรรมมอญ เช่น ภาษา เป็นต้น

สมัยศรีวิชัย

ประติมากรรมสมัยนี้เกิดขึ้นทางภาคใต้ของประเทศไทย ค้นพบมากที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อันเป็นดินแดนที่อาณาจักรศรีวิชัยได้แผ่ขยายเข้ามาปกครองในขณะที่มีอำนาจรุ่งเรือง ลักษณะประติมากรรมสมัยศรีวิชัยได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดีย จนได้รับการยกย่องว่า เป็นแบบฉบับของศิลปะประจำชาติของอินเดีย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นศาสนาพุทธมหายาน ซึ่งนิยมสร้างพระโพธิสัตว์ และเป็นที่ยอมรับกันว่ามีรูปลักษณะอ่อนช้อย งดงาม คือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรซึ่งทำด้วยสำริด ปัจจุบันได้ตั้งอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรุงเทพมหานคร พระพุทธรูปอีกองค์หนึ่งที่มีความเด่นเป็นที่รู้จักกันทั่วไปอีกเช่นกัน คือ พระพุทธรูปปางมารวิชัย ปางนาคปรก เป็นต้น ลักษณะเด่นของประติมากรรมสมัยนี้ คือ พระพักตร์แบน พระนลาฏเรียบ พระหนุไม่ป้าน และพระวรกายอวบอ้วน นอกจากนี้ยังมีสายลี้กมาฏิสันอยู่เหนือพระถัน และอย่างยาวถึงพระนาภี

ประติมากรรมสมัยลพบุรี

ประติมากรรมสมัยนี้ ค้นพบในดินแดนภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะที่เมืองลพบุรีได้ขุดพบพระพุทธรูปที่สร้างสรรค์ขึ้นด้วย ฝีมือสกุลช่างลพบุรี ลักษณะของพระพุทธรูปแสดงออกให้เห็นทางอำนาจและความบึกบึน เข้มแข็ง ลักษณะเด่น คือ พระพักตร์ เป็นรูปสี่เหลี่ยม สงบและเคร่งขรึม พระโอษฐ์เบะและหนา พระเกตุมาลา มักทำเป็นกลีบบัวซ้อนกัน และมีรัศมีเป็นรูปบัวตูม วัสดุที่สร้างพระพุทธรูปปฏิมากรในสมัยนี้มีทั้งเป็นศิลาและสำริด

ประติมากรรมสมัยเชียงแสน

ในสมัยนี้แต่โบราณเรียกว่า อาณาจักรล้านนา ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศไทย ได้มีการสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่ทำด้วยสำริด ลักษณะเด่นของพระพุทธรูปปฏิมากรสมัยนี้ คือ พระพักตร์กลม พระวรกายอวบอ้วน พระอุระนูน พระรัศมีเป็นต่อมกลมคล้ายดอกบัวตูม เป็นต้น

ในสมัยเชียงแสนมีประติมากรรมปูนปั้นงดงามมาก เช่น ประติมากรรมปูนปั้นนูน



สูง เป็นภาพเทพนม ที่ประดับฝาผนังปูนต่ำเป็นลวดลายประดับท้องคัสตูป ซึ่งมีความงดงาม และเป็นการเลือกใช้วัสดุได้อย่างเหมาะสม

ประติมากรรมสมัยสุโขทัย

ประติมากรรมในสมัยสุโขทัยนี้มีลักษณะอุดมคติ กล่าวคือ มีรูปทรงงดงามตาม อุดมคติและความนิยมจนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา โดยไม่ยึดหลักที่ถูกต้องของรูปร่างมนุษย์ เป็นแบบ ลักษณะเด่น คือ พระวรกายอ่อนช้อย งดงาม อย่างสตรีเพศ พระพักตร์รูปไข่ พระ ขนงโค้งดั่งคันธนู พระนาสิกงุ้ม เหมือนงอยปากนกแก้ว เป็นต้น พระพุทธรูปปฏิมากรในสมัย นี้ได้รับการยกย่องให้เป็นแบบอย่างของศิลปะประจำชาติ และอาจกล่าวได้ว่า เป็นพุทธ ปฏิมากรที่งดงามที่สุดในบรรดาพระพุทธรูปปฏิมากรที่มีอยู่ในประเทศไทย

ประติมากรรมสมัยอยุธยา

ประติมากรรมสมัยอยุธยา เป็นพระพุทธรูปปฏิมากรที่สร้างขึ้นในสมัยที่กรุงศรี อโยธยาดังขึ้นเป็นราชธานีจนกระทั่งเสียกรุงแก่ข้าศึก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ มีอายุมากกว่า ๔๐๐ ปี พระพุทธรูปสมัยนี้มีมือข้างต่างกันเป็น ๒ รุ่น คือ พระพุทธรูปรุ่นแรก ทำเป็นลักษณะผสม ระหว่างแบบพระพุทธรูปสมัยทวารวดี กับพระพุทธรูปสมัยลพบุรี พระพุทธรูปรุ่นนี้ เรียกว่า ฝีมือช่างสมัยอู่ทอง ส่วนรุ่นหลังทำตามความคิดช่างซึ่งเป็นแบบอยุธยาโดยตรงลักษณะเด่น คือ พระพักตร์เป็นทรงสี่เหลี่ยมพระหนุแบนเป็นรูปคางคน พระนาสิกเป็นสันคม พระขนง ชัดเจนเป็นเส้นกระด้าง เส้นพระสกละเอียด พระรัศมีมีทั้งทำเป็นป้อมกลมและทำเป็นเปลว ผ้า กรองทำชายสังฆาฏียาว

๔.๔.๔ พระพุทธรูปในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ

ลักษณะประติมากรรมในยุคพระบรมไตรโลกนาถ ได้นำแบบแผนประติมากรรม สุโขทัยมาดัดแปลงสร้างพระพุทธรูปขึ้น ทำให้พระพุทธรูปในยุคนี้มีลักษณะผสมระหว่าง ศิลปะทวารวดี ลพบุรี และสุโขทัย เช่น รูปพระโพธิสัตว์ ๕๐๐ ชาติ ซึ่งสร้างในสมัยสมเด็จพระ บรมไตรโลกนาถมีลักษณะเป็นศิลปะผสม และพระพุทธรูปที่สร้างในแผ่นดินของสมเด็จพระ ธรรมราชาธิบดีที่ ๒ ทำวงพระพักตร์และพระรัศมีมีแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย แต่ผ้าสังฆาฏี ใหญ่กว่าสมัยสุโขทัยและชายผ้าสังฆาฏิตัดเป็นเส้นตรงหรือมี ๒ แฉก แต่ไม่เป็นจีระขาบ



ประติมากรรมในยุคนี้นิยมสร้างปางมารวิชัยที่ฐานชุกชีประดับลวดลายต่าง ๆ และบางแบบนิยมทำรูปปั้นพุทธสาวกไว้ ๒ ข้างของพระองค์พระพุทธรูป^{๑๒๔}

๔.๕ อิทธิพลที่มีต่อจิตรกรรม

๔.๕.๑ ความหมายของจิตรกรรม

จิตรกรรม หมายถึง ศิลปะในการวาดภาพ ระบายสี^{๑๒๕}

จากความหมายของคำว่า จิตรกรรม ตามที่รับรู้และนำมาขยายความกันในปัจจุบัน นิยามในลักษณะดังกล่าว จึงย่อมเป็นการสร้างหรือกำหนดกรอบของมโนทัศน์ของคำว่า จิตรกรรมไปพร้อมกันด้วยในตัว ซึ่งความหมายภายใต้กรอบมโนทัศน์เช่นนี้ย่อมต้องเน้น หรือเจตนาบางแง่มุมของความหมายให้โดดเด่นขึ้นมาเป็นพิเศษ ในขณะที่ความหมายอื่นๆ ที่มีอยู่ย่อมถูกมองข้ามหรือลดความสำคัญลงไป

การรับรู้ความหมายของคำว่าจิตรกรรมตามความหมายในปัจจุบัน ภายใต้กรอบของมโนทัศน์ที่ถูกกำหนดขึ้นดังกล่าว จึงเป็นการรับรู้และให้ความหมายที่เน้นความสำคัญแก่กระบวนการเชิงเทคนิคในการสร้างงานจิตรกรรม ลักษณะของตัวผลงานจิตรกรรม อันเป็นข้อเท็จจริง ที่ดำรงอยู่ภายนอกตัวของมนุษย์ เมื่อเริ่มต้นด้วยบทนิยามในลักษณะเช่นนี้จึงย่อมทำให้ความหมายของมนุษย์ที่พึงมีในฐานะเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของความหมายในคำว่า จิตรกรรม? เช่น เป็นที่มาของงานจิตรกรรม และมีความสัมพันธ์กับตัวผลงานจิตรกรรมนั้น ๆ ย่อมมีความสำคัญน้อยกว่าตัวผลงานจิตรกรรมและกระบวนการเชิงเทคนิคในการสร้างงานจิตรกรรม

เมื่อพิจารณาคำที่เกี่ยวข้องเนื่องกันคือคำว่า จิตรกรรมไทยประเพณี ก็มีการกำหนดความหมายหลัก ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดเดียวกัน คือมุ่งอธิบายและให้ความสำคัญกับกระบวนการทางเทคนิคของจิตรกรรมแบบประเพณีชนิดต่างๆ การจำแนกประเภทของงานจิตรกรรมไทย เรื่องราวที่นำมาเขียนภาพ และพัฒนาการเชิงรูปแบบของจิตรกรรมตามยุคสมัย และสกุลช่างต่างๆ ซึ่งก็เป็นการกำหนดนิยามและการอธิบายที่ให้

^{๑๒๔} คณีย ไชยโยธา, พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม ๑, หน้า๓๗๗.

^{๑๒๕} น.ณ ปากน้ำ และแสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, จิตรกรรมสมัยอยุธยาจากสมุดข่อย,(กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๒๘), หน้า ๘๘.



ความสำคัญแก่กระบวนการทางเทคนิคและตัวของผลงานจิตรกรรมอันเป็น ข้อเท็จจริง ที่ดำรง
อยู่ภายนอกตัวของมนุษย์เป็นสำคัญเช่นเดียวกัน

เราจึงเห็นได้ว่าแม้แต่การกำหนดความหมายของคำว่า จิตรกรรมไทยประเพณี ซึ่ง
ล้วนเป็นจิตรกรรมที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาโดยตรง แต่กลับมีแนวคิดในการกำหนด
ความหมายคำว่า จิตรกรรม ที่มีจุดเน้นย้ำและให้ความสำคัญต่างจากทัศนะของพุทธศาสนา
เป็นอย่างมาก เพราะในขณะที่การกำหนดนิยามคำว่า จิตรกรรมและจิตรกรรมไทยประเพณี
ตามความเข้าใจกันในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการทางเทคนิค รูปแบบศิลปะ
และตัวของผลงานจิตรกรรมอันเป็นข้อเท็จจริงที่ดำรงอยู่ภายนอกตัวของมนุษย์เป็นสำคัญ

แต่ความหมายของคำว่า จิตรกรรม ตามแนวทางพุทธศาสนากลับให้ความสำคัญ
กับมนุษย์เป็นส่วนสำคัญที่สุดส่วนกระบวนการสร้างงานจิตรกรรม และตัวผลงานนั้นมีความ
สำคัญรองลงมา

ความหมายคำว่า จิตรกรรม ตามพุทธศาสนาเช่นนั้นจะเห็นได้ว่า นิยามหรือ
ความหมายที่สมบูรณ์ของคำว่า จิตรกรรม นั้นเราไม่สามารถแยกตัวของมนุษย์ในฐานะที่เป็น
ผู้สร้างงานจิตรกรรมออกไปจากตัวของผลงานจิตรกรรมได้เลย เพราะตามทัศนะของพุทธ
ศาสนา ผลงานจิตรกรรมและมนุษย์ที่สร้างงานจิตรกรรมก็ล้วนดำรงอยู่ในฐานะเป็นส่วนหนึ่ง
ที่สำคัญในความหมายของคำว่า จิตรกรรม และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันโดยตรงอย่างไม่
อาจแยกออกจากกันได้

ดังนั้น ตามความหมายดังกล่าวผลงานจิตรกรรมจึงถือได้ว่าเป็นการนำความเป็น
จริงเชิง นามธรรม อันเป็นภาวะที่อยู่ภายในจิตออกมาแสดงหรือถ่ายทอดให้เป็น รูปธรรม คือ
เป็น รูป ที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสในระดับปรากฏการณ์โดยผ่านผลงานจิตรกรรม
โดยรูปของจิตรกรรมก็มีความสอดคล้องกับความเป็นจริงเชิงนามธรรม อันเป็นภาวะที่อยู่
ภายในจิตด้วย

เราจึงเห็นได้ว่าพุทธศาสนาให้ความสำคัญเชิงคุณค่าของจิตรกรรมในความหมายที่
เป็นคุณค่าที่เน้นหรือให้ความสำคัญมาที่มนุษย์ (จิตของมนุษย์) ในฐานะเป็นผู้เสพผลงาน
เหล่านั้น และได้พัฒนาคุณธรรม ในจิตของตนให้เจริญยิ่งขึ้น

การให้คุณค่ากับจิตรกรรมในลักษณะดังกล่าว สอดคล้องกับการให้ความสำคัญ
ของคำว่า จิตรกรรม ตามทัศนะของพุทธศาสนา ซึ่งได้เน้นย้ำและให้ความสำคัญมาที่มนุษย์
(จิตของมนุษย์) ในฐานะเป็นที่มาแห่งการสร้างสรรค์จิตรกรรมทั้งปวง มากกว่าที่จะมุ่งอธิบาย



ตัวผลงานจิตรกรรม, กระบวนการทางเทคนิคและการจำแนกประเภทของงานจิตรกรรม ซึ่งล้วนเป็นข้อเท็จจริงที่ดำรงอยู่ภายนอกตัวของมนุษย์

ไม่เพียงแต่จิตของจิตรกรเท่านั้นที่ได้นึกคิด และต้องเที่ยวไปตามเนื้อเรื่องของภาพจิตรกรรมที่ตนเขียนขึ้น แต่จิตของผู้ชมงานจิตรกรรมก็ได้นึกคิดและต้องเที่ยวไปตามเนื้อเรื่องของจิตรกรรมเหล่านั้นด้วย และในฐานะที่เรื่องราวในจิตรกรรมไทยเป็นเรื่องราวในพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นการชมเรื่องราวในภาพจิตรกรรมจึงได้เป็นสิ่งที่น่าพาให้เกิดกุศลธรรมขึ้นในจิตของผู้ชมงานจิตรกรรมด้วย

งานจิตรกรรม^{๑๒๖}

เป็นการเขียนภาพพระพุทธรูปลงบนฝาผนังพระอุโบสถ พระวิหาร ส่วนใหญ่เป็นการเขียนลงบนผนังปูน แต่จากหลักฐานบางแห่ง ปรากฏว่า มีการเขียนลงบนผนังที่เป็นไม้หรือเขียนลงบนผ้า แล้วนำไปประดับที่ผนังพระวิหารก็มี แต่เหลือหลักฐานอยู่น้อย มาก นอกจากนี้ มีงานจิตรกรรมประเภทหนึ่ง ที่เรียกว่า “พระบฏ” คือการเขียนภาพพระพุทธรูปเจ้าลงบนผ้า แล้วนำไปแขวนเพื่อบูชา ปรากฏหลักฐานเก่าแก่ที่สุดในศิลปะล้านนาที่เหลืออยู่ และยังปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น งานจิตรกรรมส่วนใหญ่เป็นภาพเล่าเรื่องทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พุทธประวัติ ชาดก ซึ่งสามารถแสดงเรื่องราวได้มากกว่างานประติมากรรม

การแกะสลักพระพุทธรูปเป็นลายเส้นลงบนแผ่นหิน ที่ถือได้ว่าเป็นงานชิ้นสำคัญยิ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ การแกะสลักพระพุทธรูปที่หน้าผาของเขาชีจรรย์ ในอำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ครบ ๕๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ ในการแกะสลักได้ใช้วิทยาการ สมัยใหม่ คือการใช้แสงเลเซอร์ ยิ่งไปสกัดหินบนหน้าผาให้เป็นรอยลึกลงไป แล้วปิดแผ่นกระเบื้องโมเสกสีทองลงไปนรอย เพื่อให้ลวดลายเห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น ปรากฏเป็นพระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัยที่มีขนาดใหญ่มหึมาบนหน้าผาของเขาภูนั้น ถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก โดยมีความสูงขององค์พระพุทธรูป ๑๐๕ เมตร แต่ถ้าวางฐานบัวด้วย จะมีความสูง ๑๕๐ เมตร ได้รับพระราชทานนามว่า พระพุทธมหาวชิรอุตตโมภาสศาสดา จิตรกรรม

^{๑๒๖} สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๒๕.



สมัยอยุธยา เป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ภาพจิตรกรรมมักเป็นภาพพุทธประวัติ ทศชาดกและไตรภูมิ^{๒๖๗}

ในสมัยอยุธยาตอนต้นรับอิทธิพลศิลปะแบบลพบุรี (ขอม) สุนัขทัก และศิลปะ ลังกา นิยมใช้สีขาว แดง ดำ และปิดทอง บนภาพ ในสมัยอยุธยาตอนกลางรับอิทธิพลศิลปะ แบบสุโขทัย ใช้สีระบายภาพมากขึ้นอีกครั้ง ช่วงของอยุธยาได้พัฒนาความสามารถโดยการนำ สีต่างๆ เช่น เขียว ฟ้า หรือม่วงมาใช้ ภาพวาดสีสดใสดุจชีวิตชีวา โดยมีลักษณะภาพบุคคลและ ลวดลายเป็นแบบอยุธยา แต่เขียนภาพทิวทัศน์ตามแบบจีน^{๒๖๘}

ในสมัยอยุธยาตอนกลางมีภาพพระอศิตพุทธเจ้า ส่วนผนังด้านทิศตะวันตก ภาพเขียนจะชำรุดมากไม่สามารถศึกษารายละเอียดได้มากนัก ผนังด้านทิศเหนือและทิศใต้ในแต่ละผนังจะเขียนเป็นแถวสี่แถวมีความสูงต่างกัน ทำให้รู้สึกถึงความใกล้ไกลของพระอศิตพุทธ เจ้า ในช่วงความสูงจะมีระดับแตกต่างกัน ซึ่งเป็นสภาพโดยทั่วไปจะลบเลือนเป็นส่วนใหญ่^{๒๖๙}

ผลงานจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาเก่าที่ค้นพบเหลืออยู่เพียง ๒ แห่ง ที่อำเภอ นครชัยศรี ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถที่วัดบางพระ ฝาผนังด้านหน้าพระประธาน เขียนภาพพุทธประวัติตอนผจญมาร มีรูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ในปางมารวิชัย เบื้องล่างมี รูปแม่ธรณีกำลังบีบมวยผม ด้านข้างซ้ายขวามีกองทัพมารปรากฏอยู่ ฝาผนังด้านหลังพระ ประธานเขียนเรื่องไตรภูมิ มีรูปวิมานบนยอดเขา ภาพส่วนใหญ่เสียหายมาก ฝาผนังด้านข้าง ทั้ง ๒ ด้าน พื้นที่ตอนล่างระหว่างช่องหน้าต่างในแต่ละช่อง เขียนภาพเกี่ยวกับชาดกในทศชาติ เหนือกรอบหน้าต่างขึ้นไป แบ่งพื้นที่ทั้งหมดออกเป็น ๓ แถว แถบบนสุดเป็นรูปบุคคลนั่ง พนมมือ นั่งอยู่ห่างกันพองาม หันหน้าไปทางผนังด้านหน้าพระประธานทั้งสามแถว แถวที่ ๒ เป็นรูปเทวดานั่งพนมมือ สลับกับคันด้วยพัดยศ และรูปยักษ์วางสลับไปโดยตลอด แถวล่างสุด เป็นรูปพระสาวกนั่งพนมมือ หันหน้าเข้าหาอศิตพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับนั่งอยู่ตรงกลาง อีก ด้านหนึ่งก็มีพระสาวกหันหน้าเข้าหาเช่นเดียวกัน ถัดออกไปเป็นรูปพัดยศ หรือพุ่มวางสลับไว้ ตลอดแถว

ภาพโดยรวมใช้สีแดง ดำ ขาว และเขียวใบไม้แก่เล็กน้อย พื้นฝาผนังส่วนใหญ่มีสี

^{๒๖๗} สมชาติ มณีโชติ, จิตรกรรมไทย, หน้า ๒๑.

^{๒๖๘} ดนัย ไชยโยธา, พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม ๑, ๓๓๘.

^{๒๖๙} ประทีป ชุมพล, จิตรกรรมฝาผนังภาคกลาง : ศึกษากรณีความสัมพันธ์กับวรรณคดีและ อิทธิพลที่มีต่อความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม, หน้า ๑๕.



ค่อนข้างอ่อน เช่น สีชมพู พระพุทธรูปปางมารวิชัย มีพระหัตถ์ยาวมาก พระหัตถ์ขวาแตะพื้นธรณี ซึ่งเป็นคติรุ่นเก่า จีวรสีแดงคล้ำ เป็นศิลปะสมัยอยุธยา แต่บางแห่งเป็นสมัยรัตนโกสินทร์

จิตรกรรมภาพในอุโบสถวัดศรีมหาโพธิ์ อยู่ในเขตอำเภอนครชัยศรี เขียนรูปดาวบนเพดานโบสถ์ด้วยเส้นรงค์ (สีเหลือง) บนพื้นสีแดง งดงามมาก เป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลายช่วงต้น

จิตรกรรมอื่น ๆ ได้แก่ จิตรกรรมตกแต่งด้วยลวดลายไทยปิดทอง รดน้ำ บนหีบพระธรรม หรือหีบใส่เสื้อผ้าขุนนางในสมัยก่อน คติการเขียนภาพสัตว์หิมพานต์ หันหน้าเข้าหากันกรอบภาพและลวดลายเป็นฝีมือช่างพื้นบ้านสมัยอยุธยา

จิตรกรรมสมุดข่อยเป็นภาพเขียนสีพหุรงค์ (หลายสี) ภาพพุทธประวัติสมัยอยุธยาตอนปลาย

๔.๕.๒ ความมุ่งหมายในการสร้างภาพจิตรกรรมไทย

แต่เดิมมาการเขียนภาพจิตรกรรมไทยบนฝาผนัง มีวัตถุประสงค์เพื่อจะตกแต่งผนังให้สวยงามแต่อย่างไรก็ตาม ลักษณะของภาพจิตรกรรมมีความสัมพันธ์อยู่กับลักษณะของตัวอาคารที่สร้างขึ้นด้วยในประเทศไทยภาพจิตรกรรมฝาผนัง ส่วนใหญ่จะเขียนอยู่ในโบสถ์หรือวิหาร ซึ่งเป็นการเขียนเรื่องเกี่ยวกับศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่นภาพพุทธประวัติ ภาพถ่ายเล่าเรื่องชาดก ทั้งนี้เพื่อจะน้อมชักจูงให้ผู้ดูที่เกิดความเลื่อมใสในพุทธศาสนาอยู่แล้ว เมื่อได้ชมภาพเหล่านั้นเป็นนามธรรมแล้ว ก็ยิ่งซาบซึ้งเมื่อได้ชมภาพเขียนที่เป็นรูปธรรมที่เคยรับฟังเรื่องราวมาจากคำเทศนา มา ก็ยิ่งทำให้คำสั่งสอนเกี่ยวกับเรื่องราวในพระศาสนาติดหูติดตา และประทับอยู่ในดวงใจและเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้น และอีกประการหนึ่งภายในโบสถ์วิหารนั้น เมื่อได้เข้าไปภายในแล้วจะทำให้มีความรู้สึกเหมือนปลีกตนไปเสียจากโลกภายนอก เพราะเหตุนี้ภาพจิตรกรรมจึงมีส่วนให้ความรู้สึกที่สงบและลึกลับอยู่ด้วย จิตรกรผู้วาดภาพจิตรกรรมแต่ก่อนมีศรัทธาปสาทะ อย่างแรงกล้าในการเขียนภาพ ความมุ่งหมายประการสำคัญของจิตรกรคือ การรับใช้พุทธศาสนาในทางศิลปะ ซึ่งการทำเช่นนี้ก็คือนุญกุศลอีกประการหนึ่ง ด้วยเหตุดังกล่าว ภาพที่เขียนจึงดูละมุนละไม เต็มไปด้วยชีวิตชีวา เต็มไปด้วยพลัง จึงทำให้ภาพจิตรกรรมไทยมีความงดงามมาก^{๓๓๐}

^{๓๓๐} สมชาติ มณีโชติ, จิตรกรรมไทย, หน้า ๒๖.



จิตรกรรมไทยเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลแบบสหวิทยาการ ถือได้ว่าเป็นชุมแห่งความรู้โดยเฉพาะการศึกษาหาความรู้เรื่องราวจากอดีต เป็นความภาคภูมิใจและเป็นเครื่องแสดงถึงเรื่องราวในอดีตของบรรพบุรุษที่เหมาะสมกับภาพจิตรกรรมไทย อนึ่งจากความมุ่งหมายในการสร้างภาพจิตรกรรมไทย ได้ก่อให้เกิดคุณค่าทางศิลปกรรมซึ่งเป็นประโยชน์โดยตรงแล้ว จิตรกรรมไทยยังมีประโยชน์ในทางอ้อมอีกด้วย การศึกษาจิตรกรรมในด้านนี้ย่อมเป็นผลพลอยได้ที่ทำให้ทราบถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และอื่น ๆ การศึกษาดังกล่าว ย่อมมีผลต่องานวิชาการของประเทศชาติในการพิสูจน์หาความจริง ที่จะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจในฐานะที่เป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมเก่าแก่มาก่อน เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจในนี้ จะได้กล่าวถึงประโยชน์ทางอ้อมของภาพจิตรกรรมไทย คือ

๑) ประโยชน์ทางประวัติศาสตร์ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่มีปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังโดยทั่วไป เป็นการบันทึกเรื่องราวในอดีตไว้ในแง่มุมต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ผู้ดูต้องดูอย่างพิจารณาและใช้วิจารณ์ญาณ ติความจึงจะเกิดสาระขึ้นได้

๒) ประโยชน์ในเรื่องของการแสดงเชื้อชาติ โดยปกติศิลปินจะถ่ายทอดลักษณะท้องถิ่นนิยมหรือชาตินิยมของคนที่อยู่ในสังคมนั้น ๆ ลงไปในภาพด้วยโดยธรรมชาติจากภาพบุคคลที่วัดพระสิงห์ เชียงใหม่ จะเห็นได้ว่าภาพบุคคลมีรูปร่างท่าทางหน้าตา เครื่องแต่งกาย ตลอดจนที่บ่งบอกว่าเป็นชาเมืองเหนือ

๓) ประโยชน์ทางศิลปะ การศึกษาภาพผนังในเชิงศิลปะนั้น เป็นการหาคุณค่าและรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติซึ่งสามารถที่จะแยกศึกษาได้หลายกรณี เช่น การใช้สี การจัดภาพ เทคนิควิธีการทำงาน^{๑๑๑}

และยังมีอีกหลายประโยชน์เช่น ประโยชน์เชิงสถาปัตยกรรม ประโยชน์เชิงสังคมวิทยา ประโยชน์เชิงการอ่านอารมณ์ของศิลปิน ประโยชน์เชิงโบราณคดี ประโยชน์เรื่องราวทางประเพณี ประโยชน์เชิงวัฒนธรรม ด้านคตินิยม ด้านนิเวศวิทยา เป็นตำราทางพระพุทธศาสนา เพราะจิตรกรรมฝาผนังของไทยนั้นนิยมเขียนแต่เรื่องราวที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาแล้ว วิธีการนี้ถือเป็นเรื่องราวที่บันทึกทางศาสนา ยืนยันว่าทุกยุคที่ผ่านมาศาสนาพุทธไม่เคยสูญไปจากชาติไทย และเวลาเดียวกันก็เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา

^{๑๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.



ตามที่กล่าวมาแล้ว

๔.๕.๓ รูปแบบของจิตรกรรมไทยที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

จิตรกรรมสมัยอยุธยา คือจิตรกรรมไทยประเพณีที่มีอายุเริ่มตั้งแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๓ จนถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ ลักษณะงานมีรูปแบบองค์ประกอบ เทคนิค และวัฒนธรรม ตามแบบจิตรกรรมไทยประเพณีภาคกลางที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย จีน เขมร และอิทธิพลของศิลปะไทยยุคก่อนกรุงศรีอยุธยา ในระยะแรกใช้สีในวรรณะเอกรงค์ ต่อมาเมื่อมีการติดต่อกับต่างประเทศ ทำให้มีสีต่างๆ เพิ่มขึ้น นิยมเขียนเรื่องอดีตพุทธ พุทธประวัติ ทศชาติชาดก เทพชุมนุมและภาพลวดลายต่างๆ ปิดทองที่ภาพสำคัญและทำลายดอกไม้ร่วงที่พื้นหลังภาพ

สถานที่ตั้งจิตรกรรมส่วนใหญ่พบที่อุโบสถ ปราสาท วิหาร ศาลาการเปรียญ หอไตร กุฏิ ผู้พระธรรม สมุคห้อย และพระบฏจิตรกรรมทุกกลุ่มนิยมเขียนภาพอดีตพุทธ พุทธประวัติ และชาดก แต่ภาพอดีตพุทธให้มีขนาดเล็กลง และยังนิยมเขียนภาพทศชาติและไตรภูมิอีกด้วย นอกจากนี้ยังมี เทคนิคการใช้สีเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะการลงสีพื้นให้สามารถเขียนได้สดใส โดยที่ผิวรองพื้นไม่ดูเนื้อสีที่เขียนให้จางลง^{๑๑๒} เรื่องเนื้อหาเกี่ยวกับจิตรกรรมไทยนั้น ส่วนใหญ่นิยมถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา แต่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาก็ได้มีการแจกแจงเนื้อเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาออกอย่างละเอียด แต่ที่ได้พบในจิตรกรรมไทยโดยทั่ว ๆ ไปนั้นเป็นภาพแสดงถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ เรื่องอนุพุทธ เรื่องชาดก และเรื่องไตรภูมิ ช่างเขียนได้มีวิธีการถ่ายทอดรูปแบบการแก้ปัญหาอย่างชาญฉลาด คุณภาพเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนประโยคบอกเล่า ที่จะทำให้พุทธศาสนิกชน หรือผู้ที่สนใจในพุทธศาสนาได้เรียนรู้ได้^{๑๑๓}

ลักษณะจิตรกรรมไทยที่แสดงเรื่องอดีตพุทธ

ลักษณะจิตรกรรมไทยที่แสดงเรื่องอดีตพุทธโดยทั่วไป นิยมเขียนเป็นรูปพระพุทธ

^{๑๑๒} วรณิกา ณ สงขลา, จิตรกรรมสมัยอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๓๕) หน้า ๓๔.

^{๑๑๓} สมชาติ มณีโชติ, จิตรกรรมไทย, หน้า ๑๒๖.



รูปประทับนั่งปางสมาธิบนฐานปทุมอาสน์หรือปัทมาสน์ ภายใต้อันเชิญเศวตฉัตร และบางครั้งได้ปรากฏภาพอดีตพุทธประทับนั่งใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ การสร้างภาพอดีตพุทธโดยวาดภาพพระพุทธรูปประทับนั่งเรียงเป็นแถวนี้ อาจจะมีพระพุทธรูปตั้งแต่ ๔-๕ องค์ ถึง ๒๘ องค์ ตามคติเรื่องอดีตพุทธตามที่ได้กล่าวผ่านมาแล้วหรืออาจจะทำเป็นภาพฉัตร หรือช่อดอกไม้มันระหว่างพระอดีตพุทธเสมอ ๆ

จิตรกรรมไทยเรื่องอดีตพุทธที่เก่าที่สุดพบในประเทศไทย อาจจะปรากฏมาแล้วที่ถ้ำศิลา จังหวัดยะลา คูหาในปราสาทภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จิตรกรรมเล่าเรื่องอดีตพุทธที่เจดีย์วัดเจ็ดแถว วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บนผนังกรุปราสาทวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อนึ่งภาพเขียนที่แสดงเป็นภาพพระพุทธรูปประทับนั่งเป็นแถว โดยไม่มีโพธิบัลลังก์ไม่มีพระสาวกหรืออุปัฏฐาก ก็อาจจะหมายถึงพระปัจเจกพุทธเจ้าส่วนที่เป็นพื้นที่ว่างสองข้างที่ไม่มีพระสาวกหรืออุปัฏฐากได้เขียนเป็นภาพพวงมาลัย หรือช่อดอกไม้หรือลวดลายคล้ายดอกไม้ ลักษณะดังกล่าวนี้อาจจะเป็นสัญลักษณ์แทนเขาคันธมาทนต์ ในสถานที่นั้นมีดอกไม้วิเศษนานาพรรณถูกลมพัดเข้ามา เป็นเครื่องบูชาพระปัจเจกพุทธ เมื่อดอกไม้เหี่ยวก็จะมีลมพัดหอบไป และพัดเปลี่ยนมาใหม่อย่างไรรู้เท่า ภาพพระพุทธรูปซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็อาจจะหมายถึงอดีตพุทธ ซึ่งมีมาก่อนอดีตพุทธ ๒๔ หรือ ๒๘ องค์

ลักษณะจิตรกรรมไทยที่แสดงเรื่องอนุพุทธประวัติ

สำหรับเรื่องนี้ตามที่ปรากฏในจิตรกรรม ส่วนใหญ่ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเรื่องราวพุทธประวัติเป็นประการสำคัญ ในบรรดาภาพพุทธประวัติที่มีอยู่หลายแห่งที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระสาวกปะปนอยู่ด้วย ถึงแม้เรื่องราวของพระสาวกจะมีปรากฏอยู่ร่วมเสมอ ๆ กับพุทธประวัติ แต่เรื่องของพระสาวกที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายและนิยมนำมาเขียนในภาพจิตรกรรมไทยคือ ภาพตอนพระบรมศาสดาแสดงธรรมจกัปปวัตนสูตร แก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันลักษณะที่สำคัญของภาพนี้ การวาดภาพพระสงฆ์ห้าองค์ซึ่งหมายถึงปัญจวัคคีย์นั่งพนมมืออยู่ตอนล่างของบัลลังก์ที่มีพระบรมศาสดาประทับอยู่ตอนบน โดยมีเหล่าทวยเทพมานั่งฟังธรรมด้วย ส่วนองค์ประกอบอื่น ๆ ของภาพตอนนี้ นิยมถ่ายทอดเป็นภาพทิวทัศน์มีต้นไม้ ภูเขาหิน ซึ่งมีความหมายถึงป่านั่นเอง

จิตรกรรมไทย นอกจากที่จะแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับอนุพุทธประวัติแล้ว ยังมีภาพที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเถรีประวัติ และอุบาสกอุบาสิกาประวัติก็มี แต่มีจำนวนไม่มากนัก ส่วน



ภาพที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับอุบาสกและอุบาสิกา บางภาพก็ยังเกี่ยวข้องกับภาพพุทธประวัติ หมายความว่าในภาพพุทธประวัติ ก็ได้แสดงให้เห็นพฤติกรรมของอุบาสกและอุบาสิกา ที่กำลังปฏิบัติพระพุทธรูปอย่างชัดเจน เช่นภาพตอนนางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสต่อพระพุทธรูป

จิตรกรรมไทยที่แสดงเรื่องชาดก

เรื่องราวจากคัมภีร์ชาดกหรือรตถกถา เป็นโครงเรื่องที่ได้รับความนิยมในการนำมาถ่ายทอด เป็นผลงานศิลปกรรมอย่างแพร่หลาย ทั้งที่เป็นจิตรกรรมและประติมากรรม ในศิลปะอินเดียแบบโบราณ ก็ได้ปรากฏภาพสลักเล่าเรื่องชาดก ประดับตกแต่งโบราณสถานอยู่หลายแห่ง เช่นที่สถูปการุฬ สถูปสาญจิ สถูปที่พุทธคยา ศิลปกรรมที่แสดงเรื่องชาดกที่พบในประเทศไทย ก็ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายเช่นกัน โดยเฉพาะในภาพจิตรกรรมไทย ได้นำโครงเรื่องจากคัมภีร์ชาดกมาเป็นโครงเรื่องของภาพอยู่โดยทั่วไป ในบรรดาชาดกซึ่งมีทั้งหมด ๕๔๗ เรื่องนั้น มีชาดกเพียง ๑๐ เรื่องสุดท้าย ที่ช่างเขียนนิยมนำมาถ่ายทอดเป็นภาพจิตรกรรมไทยมากที่สุด ทั้งนี้เพราะชาดก ๑๐ เรื่องสุดท้ายที่ช่างเขียนนิยมนำมาถ่ายทอดเป็นภาพจิตรกรรมไทยมากที่สุดชื่อว่า ทศชาติชาดก เป็นชาดกเรื่องสั้นเป็นต้นแบบของชาดกอย่างอื่น ลักษณะองค์ประกอบของภาพชาดกที่นิยมเขียน คือ ทศชาติชาดก ที่ประกอบไปด้วยเรื่องเตมียชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภูริทัตชาดก จันทกุมารชาดก นารทชาดก วิรุฬห์บัณฑิตชาดก และเวสสันดรชาดก ในแต่ละเรื่องช่างเขียนได้เลือกแสดงภาพ หรือเหตุการณ์ที่เป็นจุดสำคัญของแต่ละเรื่อง โดยมีเค้าโครง เช่น

๑) เตมียชาดก เหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏในภาพเขียน คือ รูปภาพพระราชกุมารหนุ่ม ทรงยกธารชดถอยขึ้นเหนือพระเศียร ด้วยพระหัตถ์แต่เพียงข้างเดียวต่อหน้านายสารถีที่กำลังขุดหลุมอยู่

๒) มหาชนกชาดก ลักษณะที่เด่นของภาพคือ เหตุการณ์ตอนเรือสำเภาใหญ่แตก ทำลายกลางห้วงมหาสมุทร บรรดาผู้คนที่มาใกล้สำเภาพากันลอยคอว่ายน้ำหนีความตาย บ้างก็ตกเป็นเหยื่อปลาและสัตว์ร้ายคงมีกุมารหนุ่มรอดพ้นความตายไปได้ ด้วยมีเทพธิดาอุ้มร่างกุมารนี้พาลอยไปในอากาศ ซึ่งเป็นตอนที่สำคัญของเรื่อง

๓) สุวรรณสามชาดก ลักษณะองค์ประกอบที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย และเข้าใจได้ง่ายกว่าภาพอื่น ๆ คือแสดงรูปนักพรตหนุ่มน้อย ซึ่งหมายถึงพระสุวรรณสาม ต้องสรของปิลักษณ์ล้มลงลักษณะภาพตอนนี้เป็นตอนที่สำคัญของเรื่องสุวรรณสามชาดก



๔) เนมิราชชาดก ลักษณะสำคัญคือ แคนสวรรค์ต่อเนื่องกับแคนอันน่าสะพรึงกลัว คือ แคนนรก ในท่ามกลางระหว่างแคนที่มีลักษณะต่างกันเช่นนี้ รูปเจ้าชายซึ่งหมายถึงพระเนมิราช ทรงราชรถโดยมีพระมาตุลีเป็นผู้นำขมนรกและสวรรค์

๕) มโหสถชาดก เหตุการณ์ที่สำคัญคือ ภาพตอนแผนการของกษัตริย์จุลนี หรือ พระพรหมทัต ผู้ครองอาณาจักรใกล้เคียงกรุงมิตลา ได้ทรงกรีธาทัพมารุกรานและล้อมกรุงมิตลาไว้ มโหสถก็ใช้ความฉลาดแก้ไขได้ โดยทำการขุดอุโมงค์เข้าไปโผล่ในพระราชวังพระเจ้าพรหมทัต มโหสถก็ลอบไปปลุกพระนางตุลดา พระราชมารดา และพระนางนั้นทรมานเหลือกับพระราชบิดาพระเจ้าจุลนีเป็นตัวประกัน ซึ่งทำให้สามารถช่วยกษัตริย์วิเวหะ พ้นจากแผนการที่จะถูกปลงพระชนม์ มโหสถนำทุกพระองค์หนีลอดอุโมงค์กลับมาสู่มิตลานครได้โดยปลอดภัย

๖) ภูมิทัตชาดก ลักษณะที่สำคัญคือ พราหมณ์กำลังจับงูตัวขนาดใหญ่ในป่า ซึ่งหมายถึงพราหมณ์อาลัมพายนจับนาคกูริทัตนั่นเอง

๗) จันทกุมารชาดก ลักษณะที่สำคัญคือ คนจำนวนมากพากันมายังสถานที่บูชาขัณฑ์ที่กำหนดไว้ กับภาพท้าวสักกะมาปรากฏพระองค์ พร้อมด้วยค้อนเหล็กถูกเป็นไฟ ชูให้หมู่คนตื่นกลัวและทำลายพิธีบูชาขัณฑ์ ผู้คนทั้งปวงแตกหนีกันอลหม่าน

๘) นารทชาดก ภาพที่สำคัญคือ พระโพธิสัตว์แต่งกายด้วยหนังละมั่งประดับอาภรณ์ทำด้วยเงิน ใช้ไม้ทองคำหอบห้อยสาแหรกและภาชนะทองคำลงมาพบกษัตริย์ในสาแหรกนั้นบรรจุก่อนทองคำทำเป็นลูกฟัก ซึ่งพระโพธิสัตว์จะนำมามองให้แก่เจ้าหญิงรุชา

๙) วิรุบบัณทิตชาดก ลักษณะภาพที่สำคัญคือตอนวิรุบบัณทิตเกาะหางม้า ซึ่งกำลังเหาะไปในอากาศโดยมีปณณกะยักษ์จับบนหลัง และรูปภาพตอนปณณกะยักษ์จับวิรุบบัณทิตโยนลงในบ่อเหว หมายจะฆ่าให้ตาย

๑๐) เวสสันดรชาดก มหาชาตินี้เป็นเรื่องใหญ่และมีเนื้อหาสาระยาวกว่าชาดกเรื่องอื่น ๆ ส่วนมากเขียนไว้ ๑๑ กัณฑ์ ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วนประเวศน์ ชุชก จุลพน มหาพน กุมาร มัทรี สักบรรพมหาราช ฉกษัตริย์ นครกัณฑ์^{๑๑๔}

๔.๕.๔ อิทธิพลวรรณคดีจากจิตรกรรม ที่มีต่อความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรม ประเพณีแบ่งย่อยได้เป็น ๓ สาระประเภท คือ

^{๑๑๔} อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๕-๑๕๘.



๑) จาริตประเพณี เป็นประเพณีที่นิยมและประพฤติกันสืบมา หากใครฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว

๒) ขนบประเพณี เป็นประเพณีที่สังคมวางเป็นแบบแผนไว้แล้วปฏิบัติสืบต่อกันมาตามลำดับ

๓) ธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาสามัญ ใครจะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติไม่ถือว่าเป็นผิดศีลผิดธรรม เป็นเพียงว่ามีคนนิยมประพฤติปฏิบัติ เพราะเห็นดีเห็นสมควรจึงได้ปฏิบัติตามกันมา^{๑๑๕}

ชาติไทยแต่โบราณมามีประเพณียึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมา คนไทยมีความเคารพบรรพบุรุษเจือปนอยู่ เช่นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษ หรือการไหว้ผีเรือน หรือผีปู่ย่าตายายเมื่อมีการแต่งงาน ประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้คนไทยได้รับการสั่งสอนให้รู้จักบุญคุณคน ประเพณีไทยแบ่งเป็นแบบใหญ่ ๆ คือ

๑) ประเพณีภายในครอบครัว มีการเกิดการโกนจุก การบวช การแต่งงาน ทำบุญบ้าน การทำศพ เป็นต้น

๒) ประเพณีตามเทศกาล เป็นประเพณีที่ประชาชนทั่วไปนิยมปฏิบัติร่วมกันในแต่ละท้องถิ่นของไทย ทำบุญวันปีใหม่ วันตรุษ วันสงกรานต์ วันสารท การทอดกฐิน การชักพระ การแข่งเรือ การรดน้ำดำหัว งานบั้งไฟ แห่เทียนพรรษา แห่ผ้าขึ้นธาตุ ตานก๋วยสลาก เป็นต้น

๓) ประเพณีท้องถิ่น การทำร่ม ทอผ้าฝ้าย ทำเครื่องเงิน ทอผ้าไหม ฝ้ายมัดหมี่ การแต่งกายตามแต่ละท้องถิ่น การเล่นในงานนักขัตฤกษ์ ประเพณีการรับประทานอาหาร

๔) รัฐพิธีและพระราชพิธี เช่นรัฐพิธีเนื่องในวันระลึกถึงสิ่งหรือวันสำคัญต่าง ๆ พิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระราชพิธีเกี่ยวกับมหากษัตริย์ เช่น พระราชพิธีราชาภิเษก พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นต้น

ในบรรดาภาพจิตรกรรมไทย นอกจากนิมิตถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาชาดกและไตรภูมิแล้ว ยังไม่ปรากฏภาพจิตรกรรมไทย ที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีอีกด้วย สำหรับในที่นี้จะได้กล่าวถึงจิตรกรรมที่เกี่ยวกับประเพณี^{๑๑๖}

ในที่นี้จะยกตัวอย่างพระราชพิธีที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง คือพระราชพิธีสิบสองเดือนที่สมบูรณ์และต่อเนื่องมากที่สุด

^{๑๑๕} คณย์ ไชยโยธา, พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม ๑, หน้า ๔๐๔.

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๖.



๑) พระราชพิธีสถากักร เป็นพระราชพิธีกระทำในเดือนเจ็ด ลักษณะที่สำคัญของพิธีคือ การถวายอาหารและปัจจัยแก่พระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ

๒) พระราชพิธีบวชนาคหลวง เป็นพระราชพิธีที่ทำในเดือนแปด โดยกระทำก่อนพระราชพิธีเข้าพรรษา พระราชพิธีตรียัมปวาย คือ พิธีไล่ชิงช้า ซึ่งทำกันในเดือนยี่ เป็นพิธีขึ้นปีใหม่ของพราหมณ์ลักษณะของการไล่เหมือนเสาชิงช้าที่หน้าวัดสุทัศน์

๓) พระราชพิธีลอยกระทง ในเดือนสิบสอง ลักษณะงานเหมือนการลอยกระทงทั่วไปดังปัจจุบัน

๔) พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีนี้ทำในเดือนหก เป็นพระราชพิธีต่อเนื่อง นาคแรกนาขวัญ โดยมีพราหมณ์ผู้ทำพิธีเดินนำหน้านางเทพี คู่หาบเงิน คู่หาบทอง ไปสู่พระราชพิธี

๕) พระราชพิธีทอดพระกฐิน เป็นพิธีที่ทำในเอนสิบสอง กษัตริย์ไทยแต่โบราณมีการเสด็จถวายผ้าพระกฐินทั้งทางสถลมารค และทางชลมารค^{๑๓๗}

ส่วนวัฒนธรรมความเชื่อของไทยในสมัยอยุธยา นั้น ได้รับอิทธิพลมาจากการปกครองของกัมพูชา เพราะอยู่ใกล้กันมากจึงมีค่านิยมทางวัฒนธรรมหลายอย่างของกัมพูชา นำมาดัดแปลงให้เข้ากับพื้นฐานวัฒนธรรมเดิมของไทยจนมีลักษณะเฉพาะของตน

พระราชพิธีตรีสัจจานกาลเป็นพิธีพราหมณ์ เกิดจากความเชื่อเรื่องคำสัตย์สาบาน และความเชื่อเรื่องเทพเจ้า การล้างโลก การสร้างโลก ตามคติทางศาสนาพราหมณ์ ประกอบกับความจำเป็นด้านการปกครองบ้านเมือง เนื่องจากสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นครั้งแรก ต้องการความซื่อสัตย์สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของบรรดาข้าราชการทั้งหลายให้ต้องมีพระราชพิธีค้ำน้ำสาบานตน

การถือน้ำครั้งกรุงเก่ากระทำที่วัดศรีสรรเพชญ์ แล้วย้ายไปที่วิหารพระมงคลบพิตรเมื่อถือน้ำแล้ว นำดอกไม้รูปเทียนเข้าไปกราบถวายบังคมทูลพระรูปพระเจ้าอยู่หัว แล้วพากันเข้าไปถวายบังคมพระเจ้าแผ่นดินพร้อมกัน

พิธีเริ่มโดยพระมหาราชครูเชิญพระขันหยก มีรูปพระนารายณ์ทรงศตั้งอยู่กลางขัน แล้วกรมแสงหอกดาบเชิญพระแสงศพรพหมาสตร์ ประลัษวาท และอัคนิวาต ถอดฝักส่งให้พระครูอ่านโอองการแข่งน้ำและชูป (แหง) พระแสงศรองค์ละ ๓ ครั้ง เมื่อกล่าวถึงพระนารายณ์

^{๑๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๑-๑๗๕.



ทรงพระแสงศรปลั้ววาท เมื่อกล่าวถึงพระอิศวร ทรงพระแสงศรอัคนีวาท เมื่อกล่าวถึงพระพรหม ทรงพระแสงศรพรหมมาศตร์

เมื่ออ่านโอองการแข่งน้ำจบแล้ว พระอาลักษณ์อ่านคำประกาศสาบานตน แล้วกรมพระแสงหอกดาบเชิญพระแสงตามลำดับ พระมหाराชครูชูปพระแสงในหม้อและขันสาคร แล้วเจกน้ำให้ข้าราชการบริพารดื่ม

จากพระราชพิธีรัฐพิธีและวิถีชีวิตของชาวไทยที่ได้แสดงมาต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้วิจัยเห็นว่าได้กลายเป็นขนบธรรมเนียม และประเพณีอันดีงามของคู่บ้านคู่เมืองของไทยตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน และได้ถือปฏิบัติกันสืบมา แม้โลกปัจจุบันจะมีสังคมยุคอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น แต่ประเพณีต่าง ๆ ที่ทำกันนั้น ก็เป็นเหตุผลทางด้านจิตวิทยา และสังคมไทย ที่แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยของเรานั้นมีวิถีชีวิตอันเกี่ยวเนื่องอยู่กับอะไรมาที่สุด และวิถีชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องอยู่กับการเกษตร และเป็นชีวิตที่เจริญรุ่งเรืองมาจากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ และเนื่องจากประเพณีวัฒนธรรมอันนี้เอง จะทำให้สังคมผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมการเกษตรกับอุตสาหกรรมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔.๖ อิทธิพลที่มีต่อภาษาและวรรณคดี

๔.๖.๑ อิทธิพลที่มีต่อภาษา

สำหรับยุคอยุธยา นิยมใช้คำบาลีและสันสกฤตในภาษาหนังสือ และรับเอาคำในภาษาเขมรมาใช้มากขึ้น โดยเฉพาะคำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายชั้นสูง เช่น เสด็จ เสวย บรรทม ตรัสรู้ เป็นต้น^{๓๔}

ในสมัยนี้ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ สาเหตุจากคนไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ใกล้ชิดอาณาจักรขอม ได้ฟื้นฟูวัฒนธรรม เช่นฟื้นฟูพุทธศาสนา ประดิษฐ์อักษรไทย เมื่อกรุงศรีอยุธยาแยกตัวออกมาเป็นอาณาจักรใหม่ แต่ยังคงได้รับอิทธิพลการใช้อักษรจากสุโขทัยอยู่สืบมาปรากฏหลักฐานในจดตามฉิ ขานแพนบกขึ้นต้นว่า “ศักราช ๖๔๕ ปี มะแมสก พญาร่วงเจ้าได้เมืองศรีสัตนาถัย จึงแต่งหนังสือไทยและแม่อักษรทั้งหลาย”^{๓๕}

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๐.

^{๓๕} ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนพุทธศตวรรษ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, ๒๕๒๑), หน้า ๗๒.



นอกจากนี้ไทยยังได้อิทธิพลจากภาษาเขมรอยู่มาก และใช้อักษรขอม ใช้เป็นภาษาสูง อักษรสูง จึงนำภาษาเขมรมาใช้เป็นคำราชาศัพท์ และอักษรขอมใช้เขียนข้อความที่เป็นคติธรรม เรื่องเกี่ยวกับศาสนาอันมีพระธรรม กาถาอาคมเป็นต้น ส่วนใหญ่อักษรไทยนิยมใช้เขียนข้อความที่เป็นคติโลก เช่น วรรณกรรมเป็นต้น^{๔๐}

ดังนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายชิ้น แสดงให้เห็นว่าตัวเขียนสมัยอยุธยา มีพัฒนาการมาโดยลำดับ ลักษณะของรูปตัวอักษรอยุธยาเท่าที่พบเก่าที่สุด ได้แก่จารึกแผ่นดินบุกจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ.๑๕๑๒ - ๑๕๓๑) รูปร่างลักษณะของตัวอักษรจะคล้ายกับรูปอักษรสุโขทัยมาก

นับแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมารูปอักษรไทยอยุธยาได้มีการเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ จนถึงจุดอิมตัวในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔

สำเนียงพูดของชาวอยุธยาที่ปรากฏในภาษาพูดปัจจุบัน หากพูดหรืออ่านออกเสียงอย่างเป็นทางการจะใช้สำเนียงไทยมาตรฐานเหมือนกับที่ใช้พูดกันในเมืองฯ แต่ถ้าเป็นการพูดคุยกับคนในท้องถิ่นเดียวกัน คนอยุธยาในแต่ละถิ่นจะมีสำเนียงเฉพาะของตนเอง ในภาษาถิ่นระดับเสียงย่อยของแต่ละวรรณยุค แต่จะหน่วยจะแตกต่างกันนักภาษาศาสตร์จึงแยกภาษาถิ่นย่อยในอยุธยาออกเป็นสามกลุ่มได้แก่

ภาษาถิ่นย่อยอยุธยาตะวันตก จะเป็นสำเนียงของชาวอำเภอผักไห่ และอำเภอบางซ้าย

ภาษาถิ่นย่อยอยุธยาตะวันออก เป็นสำเนียงของชาวอำเภอมหาราช อำเภอบางปะหัน อำเภอบางไทร ส่วนกลุ่มที่สอง เป็นสำเนียงของชาวอำเภอบางบาล อำเภอนครหลวง และอำเภอพระนครศรีอยุธยา

ภาษาถิ่นย่อยอยุธยาตะวันออก เป็นสำเนียงของชาวอำเภอภาชี อำเภออุทัย และอำเภอบางปะอิน

ส่วนอำเภอที่เหลือจะใช้ภาษาถิ่นมีลักษณะเป็นลูกผสมกับสำเนียงจังหวัดใกล้เคียงกัน จนไม่สามารถจัดเข้ากลุ่มภาษาถิ่นย่อยของอยุธยาทั้งสามกลุ่ม

^{๔๐} ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โอเคียนส์โตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๓๕.



๔.๖.๒ อิทธิพลที่มีต่อวรรณคดี

กวีหรือนักประพันธ์ที่นับถือพุทธศาสนา เกิดความเลื่อมใสศรัทธาอย่างแรงกล้าในพุทธศาสนา ได้ถ่ายทอดความรู้สึกและอารมณ์ออกมาเป็นตัวหนังสือ โดยจารึกไว้ในรูปของวรรณกรรมต่าง ๆ ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองคือ กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะกล่อมเกลาคใจของบุคคลให้ดีขึ้น ให้งดงามและประณีตขึ้น หากดูเพียงผิวเผินจะเห็นว่าพุทธศาสนากับวรรณคดีเป็นเรื่องที่แตกต่างกัน แต่หากที่กวีได้มองเห็นจุดประสงค์อันลึกซึ้งของพุทธศาสนาและวรรณคดีที่มีจุดหมายปลายทางเดียวกัน คือต้องการกล่อมเกลาคใจคนให้ดีขึ้น วรรณคดีไทยเป็นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น

อาจกล่าวได้ว่า วรรณคดีไทยเกือบทุกเรื่องมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทั้งนี้เพราะศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจของคนไทยมาตั้งแต่อดีตกาลบรรพบุรุษของไทยได้ยึดมั่นในพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น^{๔๔}

ดังนั้น อิทธิพลของวรรณกรรมหรือวรรณคดีไทยในสมัยอยุธยา จึงกล่าวได้เกือบทั้งหมดว่า เป็นสิ่งที่เกี่ยวกับวรรณคดีพุทธศาสนาทั้งสิ้น ผู้วิจัยจึงอยากให้ทราบว่า ผลของการที่พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองของอยุธยา จึงทำให้อยุธยาทั้งหมดมีความเชื่อนับธรรมนิยมประเพณีเกี่ยวกับพุทธศาสนาถึงกาลัทธิเถรวาททั้งสิ้น

ผลงานที่เขียนจึงกลายเป็นผลงานเกี่ยวกับพระไตรปิฎกและพุทธศาสนาเกิน ๘๘ เปอร์เซ็นต์ ต่อจากนี้ผลงานที่ผู้วิจัยแสดงจึงเกี่ยวกับพุทธศาสนาทั้งหมด

ตัวอย่างวรรณคดีในสมัยอยุธยาที่ลือชื่อ และปรากฏในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมี ๒ เรื่อง คือ ลิลิตยวนพ่าย และมหาชาติคำหลวง

ลิลิตยวนพ่าย

ลิลิตยวนพ่าย คำว่า ยวน ก็คือ ไทยล้านนาหรือเชียงใหม่ พ่ายก็คือแพ้ วรรณคดีเรื่องนี้เป็นวรรณคดีสวดวีรกรรม เป็นการขอพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ทำการได้ชัยชนะต่อพระเจ้าติโลกราชเจ้าเมืองเชียงใหม่

ผู้แต่ง ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่คงเป็นผู้รู้เรื่องวรรณคดีสันสกฤตและพงศาวดารอย่างลึกซึ้งจึงแต่งได้ดีมาก

^{๔๔} ประสิทธิ์ ศรีสมุทร, วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา, กองผลิตเอกสารและตำรา มหาวิทยาลัยทักษิณ, (นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔), หน้า ๒-๓.



ทำนองแต่ง แต่งเป็นลิลิตต้นกล่าวคือเป็นรายฉัน และโครงต้นบาทกฤษร
วัตถุประสงค์ เพื่อยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์

สาระสำคัญ เนื้อหาเบื้องต้น เป็นการไหว้ครู จากนั้นเป็นการพรรณนาพระเกียรติ
คุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ การกล่าวถึงว่า พระองค์มีพระราชสมภพระหว่างที่พระ
ราชมารดาไปส่งเสด็จพระราชบิดา คือ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ที่ยกทัพไปรบเขมร มี
การประชุมทัพที่ทุ่งพระอุทัย แล้วสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ประสูติที่นี่ การรบกับเขมร
ครั้งนั้นปรากฏว่าได้ชัยชนะ เรื่องราวดำเนินมาเรื่อยจนเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒
เสด็จสวรรคต สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ได้ขึ้นครองราชย์ วันหนึ่ง พระยาอุษณภูมิเจ้า
เมืองเขลียงหรือพิษณุโลกคิดทรยศไปเข้ากับพระเจ้าติโลกราชเจ้าเมืองเชียงใหม่ พระองค์จึงยก
ทัพไปปราบปรามจนราบคาบ แล้วเสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลก ระหว่างนั้นพระองค์
ได้ทรงหาเวลาเพื่อทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ได้ส่งพระราชโอรสไป
นิมนต์พระลังกามาแล้วพระองค์ได้ออกผนวชบวชเป็นภิกษุด้วยครั้งหนึ่ง ต่อมาพระเจ้าติโล
กราชเจ้าเมืองเชียงใหม่ทรงพระวิกลจริตหวาดระแวงว่าหนานบุญเรืองพระราชโอรสจะคิดกบฏ
จึงรับสั่งให้จับไปฆ่าเสียยังรับสั่งให้หมื่นดงนครที่พระองค์ให้ไปครองเมืองเชียงขึ้น กลับมา
เชียงใหม่แล้วให้จับประหารเสียด้วย นางเมืองภริยาของหมื่นดงนครมาขอความช่วยเหลือจาก
กรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงยกทัพไปช่วย แต่พันโนราชแห่งเชียงขึ้นรีบไป
บอกให้ทางเชียงใหม่รู้ตัวเสียก่อน เชียงใหม่จึงยกทัพมายึดเมืองเชียงขึ้นไว้ได้ เมื่อกองทัพของ
กรุงศรีอยุธยาไปถึงจึงต่อสู้กัน แต่ท้ายสุดชัยชนะตกเป็นของกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถได้รับชัยชนะเรื่องราวตอนท้าย

คุณค่าของลิลิตยวนพ่าย

๑. ในด้านอิทธิพลต่อวรรณคดีรุ่นหลัง ลิลิตยวนพ่ายมีอิทธิพลต่อนักกวีรุ่นหลัง
อย่างแน่นอน จะเห็นได้จากลิลิตตะเลงพ่าย ที่ประพันธ์โดยสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
๒. ในด้านอักษรศาสตร์ ลิลิตยวนพ่ายนับเป็นวรรณคดีของพระเกียรติเล่มแรก ที่
เป็นกวี มีสำนวนโวหารไพเราะอย่างยิ่ง แต่ก็ยากที่จะเข้าใจเหมือนกัน เพราะเต็มไปด้วยศัพท์
คำยากที่ต้องแปล
๓. ในด้านวิถีชีวิต ได้แสดงถึงชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสมัยอยุธยาว่านิยมยก
ย่องพระมหากษัตริย์ของตนและจงรักภักดียิ่งนัก ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของชาติ
๔. ในด้านประวัติศาสตร์ ทำให้ได้มองเห็น ได้รู้เรื่องราวเหตุการณ์ความเป็นไปใน



สมัยนั้น ได้รู้ถึงการทำสงครามระหว่างพระมหากษัตริย์ต่างเมืองกัน การรบซึ่งใช้ช้างและม้าเป็นพาหนะ และมีอาวุธด้วย ได้แลเห็นว่าชาติจะเป็นชาติมาได้ ต้องมีบาดแผลไม่น้อยเลย ชีวิตของชาติ ชีวิตของคนก็เช่นกัน

๔.๖.๓ ลักษณะประเภทของวรรณคดีไทย

วรรณคดีมีการจำแนกได้หลายลักษณะ ดังนี้

๑. จำแนกตามลักษณะของคำประพันธ์ ได้ ๒ ประเภท คือ

๑.๑ ร้อยแก้ว ได้แก่ วรรณคดีที่แต่งเป็นร้อยแก้ว

๑.๒ ร้อยกรอง ได้แก่ วรรณคดีที่แต่งเป็นร้อยกรอง

๒. จำแนกตามลักษณะการบันทึก ได้ ๒ ประเภท คือ

๒.๑ วรรณคดีที่ไม่ได้จารึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นวรรณคดีที่เล่าต่อกันมาอย่างที่เราเรียกว่า "วรรณคดีมุขปาฐะ"

๒.๒ วรรณคดีที่จารึกเป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ วรรณคดีที่มีการจารึกเป็นหลักฐานแน่นอน

๓. จำแนกตามวัตถุประสงค์ได้ ๒ ประเภท คือ

๓.๑ วรรณคดีแท้ หรือวรรณคดีบริสุทธิ์ เป็นวรรณคดี ที่มุ่งให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลินเป็นใหญ่เป็นวรรณคดีที่เกิดจากอารมณ์สะท้อนใจของผู้แต่ง

๓.๒ วรรณคดีประยุกต์ เป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายนอกเหนือไปจากความเพลิดเพลิน แต่งขึ้นเพื่อมุ่งประโยชน์อย่างอื่น เช่น บันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น

๔. จำแนกตามลักษณะเนื้อเรื่องได้ ๕ ประเภท คือ

๔.๑ วรรณคดีการละครหรือนาฏการ

๔.๒ วรรณคดีเกี่ยวกับศาสนาและคำสอน

๔.๓ วรรณคดีเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีหรือพิธีการ

๔.๔ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ หรือ วรรณคดีทางประวัติศาสตร์

๔.๕ วรรณคดีเกี่ยวกับอารมณ์ ได้แก่ วรรณคดีนิราสเรื่องต่าง ๆ



วรรณคดีมีลักษณะทั่วไปดังนี้

๑. เนื้อหาเหมาะกับรูปแบบของคำประพันธ์ กล่าวคือกวีจะแต่งเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ตาม ควรจะให้เหมาะสม กับเนื้อหา เช่น การเทศน์อุทิศหรือขึ้นชมบ้านเมือง ควรใช้คำประพันธ์ประเภทกลอนหรือคำฉันท์ เป็นต้น

๒. ภาษาไพเราะและประณีต ซึ่งวรรณคดีไทยจะมุ่งความงามของอรรถรสเป็นสำคัญ มิใช่มุ่งแสดงชีวิตโดยตรงอย่างเดียว ฉะนั้น การใช้ภาษาหรือถ้อยคำจึงต้องประณีต กินใจ โดยเฉพาะคำประพันธ์มักนิยมเล่นสัมผัสหรืออุปมาอุปไมยเพื่อ ทำให้เกิดจินตนาการและความไพเราะ

๓. ให้คุณค่าทั้งทางสุนทรียภาพและสารประโยชน์ทั้งทางส่วนบุคคลและสังคม

๔. ให้ความบันเทิงใจ ก่อให้เกิดความสะเทือนอารมณ์และให้จินตนาการ

จากที่แสดงมา ลักษณะของวรรณคดีไทยนั้น เป็นการคัดสรรค ซึ่งงานที่ประณีตไพเราะและมีความซาบซึ้ง มีอรรถรสครบทั้งยังเป็นการแทรกไว้ซึ่งประโยชน์ด้านต่าง ๆ เอาไว้ให้ได้ศึกษาอีกด้วย

วรรณกรรมสมัยอยุธยา

ในช่วงเวลา ๔๑๗ ปี ของกรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานการสร้างวรรณกรรมอย่างชัดเจนเพียงเจ็ดรัชสมัยเท่านั้น คือ รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

การพิจารณาแบ่งสมัยของวรรณกรรมสมัยอยุธยา อาจแบ่งออกได้สามช่วงระยะเวลาด้วยกันคือ

สมัยอยุธยาตอนต้น เริ่มตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) พ.ศ.๑๘๕๓ จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พ.ศ.๒๐๗๒ รวมเวลา ๑๗๕ ปี วรรณกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ได้แก่

ลิลิตโองการแช่งน้ำ เดิมเรียกว่า ประกาศแช่งน้ำ เป็นโองการที่พราหมณ์ใช้อ่านหรือสวดในพระราชพิธีศรีสังฆปานกาล หรือพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา วรรณกรรมเรื่องนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผู้ใดแต่ง

ลิลิตยวนพ่าย สันนิษฐานว่า แต่งในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ประมาณปี พ.ศ.๒๐๓๔ – ๒๐๗๒ มีการบรรยายการสงครามระหว่างอาณาจักรอยุธยากับเชียงใหม่ หรืออาณาจักรล้านนาไทย และได้กล่าวถึงพระราช



ประวัติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อันมีความงดงามทางภาษาและฉันทลักษณ์มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์

มหาชาติคำหลวง เป็นวรรณกรรมที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดเกล้าฯ ให้ประมุนักปราชญ์ราชบัณฑิต แปลแต่งจากคฤาฬาน์ เมื่อปี พ.ศ.๒๐๒๕ โดยใช้วิธีนำภาษามคธเดิมมาดัดหนึ่งบท แล้วแปลแต่งเป็นคำคำประพันธ์ภาษาไทย หนึ่งวรรคสลับกันไป นับเป็นหนังสือคำหลวงฉบับแรกของไทย มีความมุ่งหมายเพื่อให้ฤหัสถ์สวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟังในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประเพณีการสวดมหาชาติคำหลวงยังคงทำเป็นประจำสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ โดยกำหนดให้ราชบัณฑิตเป็นผู้สวดที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามในช่วงวันเข้าพรรษา

ลิลิตพระลอ เป็นวรรณกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้น ร่วมสมัยกับลิลิตยวนพ่าย และมหาชาติคำหลวง ได้รับยกย่องให้เป็นยอดของลิลิตสุภาพ มีศิลปะในการเรียบเรียงถ้อยคำอันประณีตไพเราะให้รสทางวรรณกรรมคืออย่างเพียบพร้อม ลิลิตพระลอเป็นนิยายประจำถิ่นไทยภาคเหนือ เป็นเรื่องรักระหว่างชายหนึ่งหญิงสอง และจบลงด้วยความตายของคนทั้งสามแตกต่างออกไปจากวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ

กำสรวลศรีปราชญ์ หรือกำสรวลโคลงฉันท์ หรือนิราศนครศรีธรรมราช ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความไพเราะเป็นเยี่ยม เนื้อเรื่องตอนต้นพรรณนาถึงกรุงศรีอยุธยาชมความงามของปราสาทราชวัง วัดวาอาราม แล้วจึงกล่าวถึงการเดินทางควบคู่ไปกับการพรรณนาถึงนางที่รักทำนองเดียวกับนิราศอื่นๆ

โคลงทวาทศมาส ใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงฉันท์วิริยมาลี จำนวน ๒๕๘ บท มีร่ายนาเรื่องหนึ่งบท และจบลงด้วยร่ายฉันท์สั้น ๆ อีกหนึ่งบท เนื้อความพรรณนาถึงความในใจที่ต้องจากนางที่รัก โดยพรรณนาเป็นเดือน ๆ เริ่มตั้งแต่เดือนห้าไปจนจบครบสิบสองเดือน

สมุทรโฆษคำฉันท์ ได้รับการยกย่องให้เป็นยอดวรรณคดีประเภทคำฉันท์ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันท์ปนกาพย์ จบลงด้วยโคลงสี่สุภาพอีกสี่บท วรรณกรรมเรื่องนี้สะท้อนความเชื่อในเรื่องบาปกรรมทางพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับลักษณะช้างที่ดี นอกจากนี้ยังมีเรื่อง เสือโคคำฉันท์ อนิรุทธคำฉันท์ ราชพิลาปคำฉันท์หรือนิราศเสียดาก็เชื่อว่าได้เกิดในสมัยอยุธยาตอนต้น

สมัยอยุธยาตอนกลาง

เริ่มตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ปี พ.ศ.๒๑๖๓ จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระ



พระนารายณ์มหาราช พ.ศ.๒๒๓๑ รวมเวลา ๖๘ ปี ในสมัยนี้มีกวีหลายคนสร้างวรรณกรรมไว้หลายเรื่อง

กาพย์มหาชาติ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงโปรดให้ประหม่นักปราชญ์แต่งมหาชาติคำหลวงอีกครั้งหนึ่ง ระหว่างปี พ.ศ.๒๑๔๕ - ๒๑๗๐ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยกลอดเรื่องสำหรับใช้เทศน์ให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง

โคลงพาสอนน้อง เป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพ จำนวน ๓๒ บท เนื้อเรื่องสอนชนบธรรมเนียมที่ข้าราชการพึงปฏิบัติต่อเจ้านาย

โคลงทศรถสอนพระราม เป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพจำนวน ๑๒ บท กล่าวถึงหลักปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ต่อประชาราษฎร์

โคลงราชสวัสดิ์ เป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพจำนวน ๖๓ บท เนื้อเรื่องเกี่ยวกับธรรมเนียมปฏิบัติราชการของข้าราชการที่ดี

จินดามณี พระโหราธิบดี ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นผู้แต่ง นับเป็นแบบเรียนภาษาไทยเล่มแรกของไทย แต่งเป็นร้อยแก้วปนร้อยกรอง ได้ใช้เป็นแบบเรียนภาษาไทยตลอดมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พงสาวดารกรุงศรีอยุธยา พระโหราธิบดีเป็นผู้แต่ง โดยที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดให้รวบรวมเหตุการณ์บ้านเมืองขึ้นใน ปี พ.ศ.๒๒๒๓ โดยเขียนเป็นร้อยแก้วแบบปุมโหร กล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่ พ.ศ.๑๘๖๗ จนถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปเมืองหงสาวดี หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ไปพบต้นฉบับที่เพชรบุรีจึงให้ชื่อว่า พงสาวดารฉบับหลวงประเสริฐ โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระศรีมโหสถ ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นผู้แต่ง แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพจำนวน ๑๘ บท เนื้อหาสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บรรยายการได้ช้างเผือกจากกาญจนบุรี การอัญเชิญพระพุทธรูปจากเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ.๒๐๒๕

กาพย์ห่อโคลง พระศรีมโหสถเป็นผู้แต่ง ถือว่าเป็นกาพย์ห่อโคลงเรื่องแรก เนื้อเรื่องกล่าวถึงวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอยุธยา

โคลงอักษรสาม บางทีเรียกว่า โคลงอักษรสามหมู่ โคลงตรีเพชรประดับ หรือ โคลงตรีพิชประดับ พระศรีมโหสถแต่ง มีโคลง ๒๕ บท มุ่งจะเล่นอักษรพยัญชนะมากกว่าสระ ไพเราะทางวรรณคดีเนื้อเรื่องไม่ติดต่อกัน



สมัยอยุธยาตอนปลาย

เริ่มตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ปี พ.ศ.๒๒๖๕จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ปีพ.ศ.๒๓๑๐ โคลงหล่อพระพุทธรูปไสยาสน์ เป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศกรมพระราชวังบวรในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ เนื้อเรื่องเป็นบันทึกเหตุการณ์ในการหล่อพระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าโมกข์ด้วยโคลงสี่สุภาพจำนวน ๖๘ บท

ปฐมนิพนธ์คำฉันท์ พระมหานาคสำนักวัดท่าทรายเป็นผู้แต่ง เป็นวรรณกรรมคำฉันท์เรื่องเดียวที่เขียนในช่วงอยุธยาตอนปลาย เนื้อเรื่องกล่าวถึงตำนานและพรรณนางนงสมโภชพระพุทธรูปท่าพระบุรี

กาพย์เห่เรือ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์นิพนธ์ เพื่อใช้เห่เรือของพระองค์ เนื้อเรื่องมี ๔ ตอน คือชมกระบวนเรือ ชมปลา ชมนก และชมไม้ นิพนธ์ไว้ตั้งแต่ครั้งตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ไปนมัสการพระพุทธรูปท่าพระบุรี นอกจากกาพย์เห่เรือแล้ว ยังมีบทเห่กาพย์เห่สังวาสและเห่กรวญทั้ง ๓ เรื่องมีเนื้อหาด้ายคลึงกัน

กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์นิพนธ์ เนื้อเรื่องกล่าวถึงการเสด็จทางชลมารค จากท่าเจ้าสนุกในจนถึงพระพุทธรูปท่า ได้พรรณนาชีวิตสัตว์ ไม้ดอก ไม้ผลตามสภาพที่เป็นจริง

กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์นิพนธ์ บางทีเรียกกาพย์ห่อโคลงนิราศหรือกาพย์นิราศพระบาท เนื้อเรื่องกล่าวชมความงามของนาง และรำพันถึงนางที่ต้องจากกัน

นันทโทปนันทสูตรคำหลวง เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ ได้ทรงนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๕ ลักษณะการแต่งคล้ายคลึงกับมหาชาติคำหลวง

พระมาลัยคำหลวง เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์นิพนธ์ เมื่อปี พ.ศ.๒๒๘๐ ทำนองแต่งเช่นเดียวกับกาพย์มหาชาติ คือแต่งด้วยร้อยสุภาพ บางแห่งมีลักษณะคล้ายกาพย์ยานีปนอยู่บ้าง แต่เดิมพระมาลัยใช้สวดในงานมงคลสมรส ต่อมาเปลี่ยนไปใช้สวดเฉพาะงานศพ

ดาหลังและอิเหนา หรืออิเหนาใหญ่ และอิเหนาเล็ก เจ้าฟ้าหญิงกุลทล นิพนธ์เรื่องแรกและเจ้าฟ้ามงกุฎนิพนธ์เรื่องหลัง ทั้งสองเรื่องได้เค้าเรื่องมาจากหญิงเขลยชาวปัตตาเวีย ที่เข้ามาเป็นข้าหลวงได้เล่าถวายแต่ต้นฉบับสูญหายไปหมดแล้ว

นอกจากวรรณกรรมดังกล่าวแล้ว ยังมีบทละครเรื่องอื่น ๆ ที่มีต้นฉบับเหลือตกทอดมาถึงปัจจุบันอีก ๑๕ เรื่อง แต่ไม่มีเรื่องใดครบบริบูรณ์ เรื่องดังกล่าวได้แก่ รามเกียรติ์ การ



เกษ คาวิ ไชยทัต พิกุลทอง พิมพ์สวรรค์ มโนหรร่า โม่งป่า พิมพ์วิรงค์ มณีพิไชย สังข์ศิลป์ชัย สุวรรณหงส์ สุวรรณศิลป์ สังข์ทอง (๒ ฉบับ) ส่วนอีกสี่เรื่องไม่ว่าจะเป็นบทละครสำนวน กรุงเก่า หรือ ไม่ได้แก่เรื่องไกรทอง โคนบุตร ไชยเชษฐ พระรถ และศิลป์สุริยวงศ์

๔.๖.๔ ป่อเกิดของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

ความเชื่อและความศรัทธาเลื่อมใสในศาสนา ทำให้เกิดวรรณกรรมหลายเรื่อง หลายประเภทเช่น

๑. บทสวดมนต์ บทสวดบทอ้อนวอนและบทสวดดี ได้แก่ บทประณามพจน์ หรือ บทไหว้ครู ซึ่งกวีมักไหว้บูชาพระรัตนตรัย และเทพเจ้าต่าง ๆ บทสวดสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ลิลิตโองการแข่งน้ำ สมัยพระรามาธิบดีที่ ๑ แก่งกรุงศรีอยุธยา นันทคุชฎีสังเวกปลอมช้าง

๒. คัมภีร์ศาสนา คัมภีร์ของพระพุทธศาสนาคือพระไตรปิฎก ซึ่งมี ๓ หมวดคือ พระสุตตันตปิฎก ว่าด้วยพุทธวจนะต่าง ๆ พระวินัยปิฎก ว่าด้วยเรื่องระเบียบข้อบังคับของ พระภิกษุสงฆ์

๓. ประวิสาสดาและสาวก พุทธประวัติ และวรรณคดีชาดก ซึ่งเชื่อกันว่าเป็น เรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมี หรือคุณงามความดีต่าง ๆ วรรณคดีศาสนาพราหมณ์ เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์เช่นรามเกียรติ์

๔. แสดงความรู้เรื่องของศาสนา วรรณคดีกล่าวถึงความรู้เรื่องของพระพุทธศาสนา เช่น ศิลจารึกพ่อขุนรามคำแหง ดำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์และปณโณวาทคำฉันท์

๕. คำสอนของศาสนา กวีผู้แต่งมีจุดประสงค์ที่จะสั่งสอนหลักธรรมะแต่ผู้อ่าน ซึ่ง อาจแทรกอยู่ในวรรณคดีทางโลก ในวรรณคดีชาดก นำออกแก่นพระพุทธศาสนาได้แก่ ไตรภูมิพระร่วง ของพระยาสิทธิ^{๑๔๒}

ป่อเกิดของวรรณกรรมนั้นอาจมีมากมายหลายสาเหตุ ที่นำมาแสดงนั้นเป็นเพียงสรุปมาแบบสั้น ๆ เพื่อให้ย่งต่อความเข้าใจเท่านั้น เพราะเป็นแนวทางที่เกี่ยวข้องอยู่กับทางด้านศาสนาและเป็นเรื่องวรรณกรรมของศาสนาโดยเฉพาะ

^{๑๔๒} พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ, วรรณคดีศาสนาและขนบประเพณี, หน้า ๗.



๔.๖.๕ ลักษณะของวรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ลักษณะวรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนาจะเป็นวรรณคดีที่นำเอาเรื่องราวจากคัมภีร์ในพุทธศาสนา มาแต่งเป็นคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ ขึ้นใหม่ โดยยึดเรื่องหรือแนวความคิดในพุทธศาสนาเป็นหลัก บางครั้งก็อาจจะสอดแทรกความรู้สึนึกคิดและจินตนาการลงไปในเรื่องนั้น ๆ เพื่อต้องการสอนธรรม หรือศีลธรรมแก่ผู้อ่าน ผู้ฟัง ซึ่งเป็นความฉลาดของกวีที่มีวิธีการโน้มน้าวให้เชื่อและปฏิบัติตาม

หนังสือวรรณคดีที่กวีได้แต่งขึ้นไว้ ไม่ว่าจะเป็นการแปลจากต้นฉบับภาษาบาลีหรือนำเอาเค้าเรื่องและความคิดมาเรียบเรียงขึ้นใหม่ ต่างก็มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่ง กวีมักจะสอดแทรกเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไว้ในตอนใดตอนหนึ่งตามความเหมาะสม โดยเฉพาะศาสนธรรม กวีจะสอดแทรกไว้ในวรรณคดีเกือบทุกเรื่อง

วรรณคดีทางศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ

๑. วรรณคดี ที่นำเนื้อหาจากพระไตรปิฎก หรือจากคัมภีร์อื่น ๆ โดยตรงมาแต่งหรือแปลใหม่ โดยแทรกศาสนธรรมหรือคำสอนทางพระพุทธศาสนา ลงไป เช่น ไตรภูมิพระร่วง มหาชาติคำหลวง และกาพย์มหาชาติ ปฐมสมโพธิกถา สามัคคีเภทคำฉันท์

๒. วรรณคดีที่นำแนวความคิดทางพระพุทธศาสนา มาแต่งเพื่อแสดงความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา หรือบันทึกเหตุการณ์บางอย่างแล้วแทรกความรู้สึนึกคิด และจินตนาการของกวีลงไป เช่น โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์ แต่งขึ้นเพราะความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาเพื่อจะบันทึกเหตุการณ์มหัศจรรย์ที่สามารถชะลอพระพุทไธยาสน์ได้สำเร็จเพื่อเฉลิมพระเกียรติบุญญาภิหารสมเด็จพระเจ้าท้ายสระให้ปรากฏ

อนึ่งวรรณคดีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาตามลักษณะที่หนึ่ง ซึ่งได้กล่าวไว้ข้างต้นอีกประเภทหนึ่งที่กวีนำเรื่องราวมาจากคัมภีร์ชาดกแล้วแต่งเป็นคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ ขึ้นใหม่ โดยแยกประเภทเรียกวรรณคดีชาดกแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. วรรณคดีที่แปลและแต่งจากคัมภีร์อรรถกถาชาดก เช่น มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ ร่ายยาวเวสสันดรชาดก

๒. วรรณคดีที่แปลและแต่งจากคัมภีร์ปัญญาสชาดกเช่น สมุทโฆษคำฉันท์ เสือโคคำฉันท์ สรรพสิทธิ์คำฉันท์ สังข์ทอง รถมณี เป็นต้น^{๔๔}

^{๔๔} ประสิทธิ์ ศรีสมุทร, วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา, หน้า ๕.



๔.๖.๖ จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยมากจะมุ่งสอนใจของบุคคลให้รู้ดีรู้ชั่ว กล่อมเกล่าจิตใจให้ประณีตงดงามขึ้น เว้นจากสิ่งชั่วให้ประพฤตินสิ่งที่ดีงาม จึงได้เรียกกันว่า วรรณกรรมคำเทศน์ ได้แก่ ไตรภูมิพระร่วง มหาจิตคำหลวง พระมาลัยคำหลวง เป็นต้น ส่วนวรรณกรรมที่มีเนื้อหาในด้านให้คำแนะนำในการดำเนินชีวิต จัดเป็นวรรณกรรมคำสอน ได้แก่ สุภาษิตพระร่วง เพลงยาวถวายโอวาท สุภาษิตสอนหญิง กฤษณาสอนน้อง โลกนิติคำโคลง ความแตกต่างของวรรณกรรมสองประเภทนี้เห็นได้ชัด คือ วรรณกรรมคำเทศน์จะมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับศาสนธรรม ส่วนรสรวรรณกรรมคำสอนจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับคำแนะนำสั่งสอนที่บุคคลทั่วไปปฏิบัติและใช้สั่งสอนเยาวชนในกลุ่มของตน เพื่อเป็นแนวทางในชีวิตประจำวัน

วรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนา หรือวรรณกรรมเทศน์ มีจุดหมายเช่น

๑. มุ่งแสดงให้ผู้ศึกษาได้ตระหนักถึงคุณค่าของพุทธธรรม และความสูงส่งของพุทธศาสนา และให้เห็นคุณค่าของการบำเพ็ญทาน เช่น มหาชาติคำหลวง
๒. มุ่งแสดงให้ประชาชนเข้าใจโลกตามความเป็น เช่น ทำอย่างไรได้อย่างนั้น สรรพสิ่งล้วนไม่เที่ยงแท้จะต้องแตกดับไปในที่สุด ให้มองเห็นว่าการดำรงตนอยู่ในทานองคลองธรรม มีผลคือได้รับความสุข
๓. มุ่งแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาสูงส่งด้วยบารมีของพระบรมศาสดา บุคคลทุกคนมีสิทธิและความสามารถที่จะบรรลุธรรมได้หากได้รับการฝึกฝนให้ถูกต้อง
๔. มุ่งเน้นให้พุทธศาสนิกชนได้ศึกษาหลักคำสอน โดยผ่านวรรณคดีไทย เพื่อนำไปปฏิบัติให้เกิดความสงบสุขแก่ตน
๕. มุ่งให้หลักธรรมในพุทธศาสนาเด่นชัดเพื่อโน้มน้าวจิตใจให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ดังมีแทรกปาฏิหาริย์ให้ปรากฏหลายตอน เช่น พระปฐมสมโพธิกถา และพระมาลัยคำหลวง
๖. มุ่งที่จะเจริญรุ่งเรืองในพุทธศาสนา และประวัติของพุทธศาสนสถาน เช่น ปุณโณวาทคำฉันท์^{๔๔}

๔.๖.๗ เนื้อหาของวรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา

จุดมุ่งหมายของชีวิตคือความสุขสงบ เนื้อหาของวรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนาจึง

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.



เน้นปลูกฝังคุณธรรมเน้นการสอนให้ทำความดีละเว้นความชั่ว โดยยกเอาความสุขความสมบูรณ์ที่พึงได้รับในอนาคตมาเป็นอามิสเรียกว่าเป็นชีวิตในอุดมคติ เช่น สอนให้ฟังเทศน์มหาชาติ จบภายในวันเดียวจะได้อานิสงส์มาก จะได้เกิดทันศาสนาพระศรีอาริยมตไตรย มีความสุขสมบูรณ์ทุกด้วยหน้า

ในวรรณคดีเรื่องไตรภูมิพระร่วง นอกจากจะอธิบายกฎไตรลักษณ์โดยเฉพาะเรื่องความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งแล้วยังได้อธิบายเรื่องนรกสวรรค์ไว้อย่างละเอียด เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความกลัวในนรก และให้ทะเยอทะยานที่จะไปสวรรค์อันเป็นทางเลือกที่ดีกว่า หากบุคคลมุ่งมั่นประพฤติปฏิบัติตามคำสอนเรื่องนี้อย่างเคร่งครัด ก็กลัวสภาพของนรกที่ทรมานพรรณนาเอาไว้ หลีกเว้นให้ห่างไกลจากชั่วทุกชนิด แล้วหันมาทำความดีซึ่งอาจจะได้ไปอยู่ในสวรรค์หรือไม่ได้ไปอยู่ก็ตามแต่ผลที่ได้รับทันทีคือความสุขสงบของสังคม

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาบางอย่างอาจจะถูกเปลี่ยนไปตามค่านิยมของสังคม หรือตามอิทธิพลของต่างชาติก็ตาม แต่ความคิดความเชื่อบางอย่างที่ฝังแน่นสอยอยู่ในจิตใจของคนไทยมาช้านานก็ยังคงอยู่ต่อไป เช่น ความเชื่อเรื่องกรรม ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสิ่งต่าง ๆ เรื่องอำนาจวาสนาและบุญบารมี สิ่งเหล่านี้จะแทรกอยู่ในเนื้อหาของวรรณคดีเกือบทุกเรื่อง^{๑๔๕}

๔.๖.๘ รูปแบบคำประพันธ์

ตามรูปแบบที่มีปรากฏนั้นพอจะสรุปได้โดยย่อ คือรูปแบบคำประพันธ์ของวรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนาดังแต่กรุงสุโขทัยจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ แยกออกเป็นดังนี้

๑. แยกตามลักษณะคำประพันธ์ เป็นร้อยแก้ว และร้อยกรอง

๒. แยกตามชนิดของหนังสือเป็นคำหลวงและมีใช้คำหลวง

วรรณคดีที่ประพันธ์ด้วยร้อยแก้ว ได้แก่ ไตรภูมิพระร่วงและพระปฐมสมโพธิกถา สำหรับเล่มหลังมีลักษณะที่พิเศษกว่าร้อยแก้วทั่วไป

วรรณคดีที่กวีแต่งด้วยร้อยกรอง ได้แก่ ปุณณิเวทคำฉันท์ สามัคคีเภทคำฉันท์ โคลงชะลอ พระพุทธไสยาสน์

สำหรับวรรณคดีที่เป็นคำหลวงได้แก่ มหาชาติคำหลวง นันทโศปน์ทศสูตรคำหลวง และพระมาลัยคำหลวง ในจำนวน ๓ เล่มนี้มหาชาติคำหลวงเท่านั้นที่แต่งด้วยคำประพันธ์หลายชนิดคละกัน มีโคลงฉันท์ ร่าย ยกเว้น กลอน ส่วนคำหลวงอีก ๒ เล่มจะแต่ง

^{๑๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.



ด้วยรายเหมือนกาพย์มหาชาติหรือเหมือนมหาเวสสันดรชาดก นอกจากวรรณคดีที่เป็นคำ
หลวง ๒ เล่มแล้วนอกนั้นจัดเป็นหนังสือมิใช่คำหลวง^{๔๖}

๔.๖.๕ วรรณคดีพระพุทธรศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยามีพระรามาริบัติที่ ๑ หรือพระเจ้าอู่ทองเป็นปฐมกษัตริย์ ระยะเวลาเป็น
ระยะรวบรวมอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่น รัชสมัยต่อมาคือขุนหลวงพะงั่วก็มีศึกสงครามกับ
สุโขทัย หลังรัชสมัยนี้แล้วเกิดความไม่สงบในบ้านเมือง มีการแย่งชิงราชสมบัติหลายครา
จนกระทั่งรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถจึงค่อยสงบสุข ต่อมาจนถึงสมัยพระชัยราชา บ้านเมือง
เริ่มไม่สงบสุขอีกครั้ง มีการศึกมากมาย เหตุการณ์ภายในวุ่นวายอย่างยิ่ง จนเมื่อพระนเรศวร
มหาราชทรงกอบกู้เอกราชมาได้ ก็ยังต้องจัดบ้านเมืองอยู่ระยะหนึ่ง ส่งผลให้วรรณคดีต้องเว้น
ว่างไปประมาณ ๘๐ ปี เหตุการณ์ยังระส่ำระสาย จนเมื่อรัชสมัย พระนารายณ์มหาราช
วรรณคดีจึงได้เจริญอีกครั้งและเป็นสมัยที่รุ่งเรืองถึงขนาดมีผู้กล่าวกันว่า เป็นยุคทองแห่ง
วรรณคดี แต่เมื่อสิ้นสมัยพระองค์แล้ว บ้านเมืองไม่ใคร่สงบสุขนัก เกิดสงครามกลางเมืองเป็น
ระยะ จนถึงสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่บ้านเมืองมีความสงบสุข วรรณคดี
จึงได้รับการฟื้นฟูจนรุ่งเรืองอย่างสูงอีกครั้ง แม้จะไม่เทียบเท่าสมัย สมเด็จพระนารายณ์ก็ตาม

๔.๖.๑๐ วรรณคดีพระพุทธรศาสนาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

วรรณคดีที่มีปรากฏในยุคของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้ มีเรื่องที่สำคัญมาก
อยู่ ๒ เรื่อง ผู้วิจัยจึงปรารถนาจะแสดงไว้สักเรื่องหนึ่ง เพื่อให้ศึกษาต่อไป

มหาชาติคำหลวง เป็นวรรณกรรมที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดเกล้า ฯ ให้
ประมุนนักปราชญ์ราชบัณฑิต แปลแต่งจากคถาพิน เมื่อปี พ.ศ.๒๐๒๕ โดยใช้วิธีนำภาษา
มคธเดิมมาตั้งหนึ่งบท แล้วแปลแต่งเป็นคำคำประพันธ์ภาษาไทย หนึ่งวรรคสลับกันไป
นับเป็นหนังสือคำหลวงฉบับแรกของไทย มีความมุ่งหมายเพื่อให้กุลหัตถ์สวดให้อุบาสก
อุบาสิกาฟังในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประเพณีการสวดมหาชาติคำหลวงยังคงทำเป็น
ประเพณีสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ โดยกำหนดให้ราชบัณฑิตเป็นผู้สวดที่วัดพระศรีรัตนศาสดา
รามในช่วงวันเข้าพรรษา

มหาชาติคำหลวง คำว่า มหาชาติ หมายถึงการเกิดครั้งยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.



หมายความว่าในพระชาติสุดท้ายที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรได้บำเพ็ญบารมีครบถ้วนทุกประการ ก่อนจะได้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นศาสดาเอกของโลก คำว่า คำหลวง หมายถึงหนังสือที่พระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านายชั้นสูงทรงนิพนธ์ หรือหนังสือที่พระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านายชั้นสูงทรงสนับสนุนให้คนอื่นแต่ง เนื้อหาจะเกี่ยวข้องกับศีลธรรม ศาสนา คำประพันธ์ที่ใช้ก่อนข้างหลากหลายมีทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย ใช้สวดเข้าทำนองหลวง

ความเป็นมาของมหากาติคำหลวง

มหากาติคำหลวง เป็นวรรณคดีเล่มแรกเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้ประชุมปราชญ์ราชบัณฑิต ให้ช่วยกันแต่งขึ้นเมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๐๒๕

ผู้แต่ง นักปราชญ์ราชบัณฑิตหลายคนช่วยกันแต่ง ตามพระบรมราชโองการของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อ ปีขาล จุลศักราช ๘๔๔ พ.ศ. ๒๐๒๕

ทำนองแต่ง ใช้คำประพันธ์หลายประเภทในการแต่ง คือมีทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนและร่ายโดยมีภาษาบาลีแทรกอยู่ทั้งเรื่อง

วัตถุประสงค์ในการแต่ง เพื่อใช้สวดในวันสำคัญทางพระศาสนา

เนื้อเรื่องเดิมของพระเวสสันดรชาดก มีมาในพระบาลีเป็นพระพุทธวจนะแท้ ความปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกบาลีนั้นอยู่ในรูปคาถา คือคำร้อยกรอง ต่อมาบรรดานักปราชญ์ เห็นว่า เวสสันดรชาดกเป็นเรื่องที่เหมาะสมจะเชิดชูขึ้นเป็นหลักประธานในการเสริมสร้างอริยาศัยของคนในชาติ จึงได้มีการแปลเวสสันดรชาดกออกสู่ภาษาไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นราชธานี ครั้นมาสมัยอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งเวสสันดรคำกลอน ทั้งนี้ด้วยมีพระราชประสงค์ที่จะโน้มน้าวจิตใจของประชาชนพลเมืองให้สนใจในเวสสันดรชาดกมากยิ่งขึ้น ซึ่งต่อมาในสมัยแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๔๔ – ๒๑๗๐ ก็ได้โปรดให้แต่งมหากาติคำหลวงขึ้นอีกชุดหนึ่ง

น่าสังเกตว่าเวสสันดรชาดกนั้น เป็นที่ทรงเลื่อมใสของบุคคลชั้นนำของชาติไทยอย่างที่สุด เพราะเรื่องเวสสันดรชาดกนั้นมีคุณค่าประดุจเพชรเม็ดงามที่สามารถนำไปประยุกต์เข้ากับชีวิตประจำวันได้ทุกระดับ เป็นตัวอย่างแห่งการปฏิบัติราชการ ตลอดจนการดำเนินนโยบายระหว่างประเทศ จึงปรากฏว่า ได้มีผู้ร่วมกันแปลตลอดจนตกแต่งสู่สำนวนเทศนาโวหารหลายท่าน คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรม



หลวงชินวรสิริวัฒน์ พระเทพโมลี (กลั่น) พระยาธรรมปรีชา (บุญ) ขุนวรรณวาทีจิตร เป็นต้น บทพระราชนิพนธ์และบทประพันธ์เหล่านั้น กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศให้เป็นหนังสืออ่านกวีนิพนธ์แทบทั้งสิ้น

อนึ่งคำว่า “ชาดก” หมายถึง เรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ หาใช้นิยายหรือนิทานปรัมปราดังบางท่านเข้าใจไม่ ชาดกนั้นมีทั้งสิ้น ๕๕๐ ชาดก เรื่องยาวมี ๑๐ เรื่อง ที่เรียกว่า “พระเจ้าสิบชาติ” จัดอยู่ในคัมภีร์มหานิบาต พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

การเทศน์มหาชาติ จัดเป็นพระราชพิธีประจำปีระหว่างเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ และเดือนอ้าย ถือกันว่าใครได้ฟังเทศน์มหาชาติจนครบทุกกัณฑ์ จะได้รับอานิสงส์ยิ่งใหญ่ แม้แนมนต์ที่ตั้งไว้ในพิธีเทศน์ ก็เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ สำหรับชำระล้างอปมงคลทั้งปวงได้ ธงชัย กลัวย อ้อย และสิ่งที่เข้าพิธีเทศน์มหาชาติก็เชื่อว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์

ความนิยมเทศน์ มีมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา เดิมเทศน์เป็นภาษามคธ มีคาถาพันหนึ่ง เรียกว่า “พระคาถาพัน” ปัจจุบันแต่งเป็นร้อยยาว งานเทศน์มหาชาติของราษฎรนิยมนิยมทำในวันออกพรรษา (เดือน ๑๑) ฟังให้จบในวันเดียว ปัจจุบันขึ้นอยู่กับความสะดวก มีใครถือฤดูกาลเป็นเกณฑ์เหมือนโบราณ

เครื่องกัณฑ์เทศน์ ประกอบด้วย ส้มสุกลูกไม้ ขนมน และกลัวย อ้อย เป็นพื้น และมีขัน เรียกว่า “ขันประจำกัณฑ์” สำหรับเจ้าภาพติดเครื่องกัณฑ์ และผู้ที่มิใช่เจ้าภาพนำเงินมาใส่ขันนั้น เมื่อถึงกัณฑ์ของใครก็ไปประจำอยู่ที่ใกล้พอสมควรกับพระเทศน์ สถานที่ที่จะเทศน์มักเอาต้นกลัวย อ้อยมาประดับตกแต่ง บางทีก็มีการใส่กรง ปลาใส่อ่าง ทั้งนี้เพื่อให้คล้ายกับห้องเรื่องเกี่ยวกับป่าและฉัตรธงปักเพื่อแสดงว่าเป็นเรื่องของกษัตริย์ อนึ่ง เจ้าของกัณฑ์มักเตรียมรูปเทียนเท่าจำนวนคาถาประจำกัณฑ์ เช่น กัณฑ์ทศพรมี ๑๕ คาถา ก็นำรูปเทียนมาอย่างละ ๑๕ ดอก เมื่อจบกัณฑ์จะประโคมเพลง พิณพาทย์ประจำกัณฑ์รับ

เรื่องมหาชาติหรือเวสสันดรชาดก มีความโด่งดังหลายอย่าง ซึ่งเน้นหนักไปในการเสียดสี ไม่เห็นแก่ตัว เป็นเรื่องเร้าใจให้ผู้ฟังปลุกฝังนิสัยเมตตาการุณย์ และแสวงหาโอกาสสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ตกยาก แม้ตนจะลำบากก็ยินดี ดังพระเวสสันดรเป็นอุทาหรณ์ คนส่วนใหญ่ได้ฟังเทศน์มหาชาติก็จะเกิดอุปนิสัยโน้มเอียงตามเยี่ยงจรรยาของพระเวสสันดร นั่นคือความเห็นแก่ตัวจะค่อยเบาบางลง หากเป็นไปได้ว่าทั้งโลกไม่มีคนเห็นแก่ตัวแล้ว โลกสมัยพระศรีอาริยมตไศรย ก็จะผ่านเข้ามาหาเอง ความทุกข์ร้อนยุ่งยากไม่มี มีแต่สมบุญพูนสุข โดยมีต้องรอให้ตายเสียก่อน แล้วจึงไปเกิดประสบพบพานพระศรีอาริย์ในชาติหน้า ความเห็น



แก่ตัวนี้แหละที่ทำให้โลกสมบูรณ์ขึ้นมาไม่ได้ เพราะถ้ามีแต่ก้มมองตัว เห็นแก่ตัว ตัวของตัวเองมันปิดบังมิให้มองแลเห็นผู้อื่น เมื่อไม่มีการมองผู้อื่น ความเมตตากรุณาไม่เกิด โลกที่ไร้เมตตาเป็นโรคคับแคบ ต้องเบียดเบียนกระทบกระทั่งกัน เหมือนคนมากมาย มารวมอยู่ในห้องแคบๆ โลกก็พินาศถึงยุคมิดิสัญญ์

การที่ชาวพุทธชาวไทย นิยมฟังเทศน์มหาชาตินอกจากจะผลิตผลในการฟังมีท่วงท่าลีลาทำนองที่แตกต่างกันไปแล้ว ก็เห็นจะเป็นอานิสงส์ของมหาชาติ ท่านกล่าวไว้ว่าผู้ใดได้ฟังมหาชาติครบ ๑๓ กัณฑ์ ๑,๐๐๐ พระคาถาจบในวันเดียวจะมีอานิสงส์ ๕ ประการคือ

๑. จะบังเกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

๒. จะได้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอันโอฬาร

๓. จะไม่ไปเกิดในอบายเมื่อตายแล้ว

๔. จะเป็นผู้มีลาภยศ ไฉยศรี มีความสุข

๕. จะได้บรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

การเทศนาชีวประวัติของพระบรมโพธิสัตว์ เรื่องนี้ประชาชนจะคุ้นอยู่ ๓ ชื่อคือ

๑. มหาชาติ

๒. เวสสันดรชาดก

๓. หกกษัตริย์

เหตุที่เรียก มหาชาติ เพราะเป็นการประชุมถึงบารมีครั้งยิ่งใหญ่ คำว่า บารมี หมายถึงการบำเพ็ญคุณธรรมที่จะนำไปสู่ผลสำเร็จ คือ พระโพธิญาณ บารมีของพระโพธิสัตว์มี ๓๐ เรียกว่า บารมี ๓๐ ทศ แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. บารมีธรรมดา เป็นบารมีขั้นต้น เป็นขั้นเริ่มปฏิบัติ ซึ่งจะมีผดบัง ถูกบังบดพร่องบ้าง มี ๑๐

๒. อุปบารมี เป็นบารมีระดับกลาง คือขั้นแก้ไข จนการปฏิบัตินั้นถูกต้องมากขึ้น ไกลห่างสำเร็จมากขึ้น มี ๑๐

๓. ปรมัตถบารมี เป็นบารมีขั้นสูงสุด คือขั้นบรรลุสมบูรณ์ คือเต็มที่สุด มี ๑๐

ในทศชาติ หรือที่เรียกว่า พระเจ้าสิบชาติ ก่อนที่พระองค์จะอุบัติมาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในจำนวนเก้าชาตินับแต่พระเทมิย์ จนถึงวิสุทธิบัณฑิต เป็นการบำเพ็ญบารมีเฉพาะข้อใดข้อหนึ่ง ดังนี้



๑. พระเทมียไ้ ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี คือ ความถือบวช
๒. พระมหาชนก ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี คือ ความเพียร
๓. พระสุวรรณสาม ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมี คือ ความรัก ความปรารถนาดีให้ผู้อื่นเป็นสุข

๔. พระเนมิราช ทรงบำเพ็ญอุทฺธยานบารมี คือ ความตั้งใจอันแน่วแน่
 ๕. พระมหอสถ ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี คือ ความรอบรู้
 ๖. พระภูริทัต ทรงบำเพ็ญศีลบารมี คือ สำรวมกาย วาจา ใจ
 ๗. พระจันทกุมาร ทรงบำเพ็ญขันติบารมี คือ ความอดทน
 ๘. พระนารทะ ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือ การวางใจเป็นกลาง
 ๙. พระวิฑูรบัณฑิต ทรงบำเพ็ญสัจจบารมี คือ การรักษาความสัตย์ ความซื่อตรง
- ในจำนวน ๙ ชาติ ดังกล่าวมา มิได้บำเพ็ญครบทุกบารมี เพราะเหตุนี้ใน ๙ ชาติ จึงไม่เรียกว่า มหาชาติ เฉพาะชาติสุดท้ายที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีอันเป็นยอดนักเสวยสละของโลก บารมีทั้งหมด ๑๐ ประการมาประชุมสมบูรณ์ในชาตินี้ จึงเรียกตอนนี้ว่า มหาชาติ

เหตุที่เรียกว่า เวสสันดร เพราะถือเอากริยาที่อุบัติมาเป็นชื่อ พระเวสสันดร ประสูติระหว่างตรอกพ้อคำ (เวสสะ แปลว่า ตลาด หรือตรอกพ้อคำ อันตระ แปลว่า ในระหว่าง)เวสสันดร จึงหมายถึง ผู้ประสูติกลางตลาด หรือระหว่างตรอกพ้อคำ มิได้อุบัติในปราสาทราชวัง เหตุที่เรียกว่า หกกษัตริย์ เพราะในเมืองมีกษัตริย์ ๖ พระองค์ คือ

๑. พระเจ้ากรุงสญชัย (พระราชนิคา)
๒. พระนางมุสดี (พระราชมารดา)
๓. พระเวสสันดร (พระบรมโพธิสัตว์)
๔. พระนางมัทรี (พระมเหสี)
๕. พระชาติ (พระราชนิคา)
๖. พระกัณหา (พระราชธิดา)

สาระสำคัญ มหาชาติคำหลวง มีข้อความแบ่งเป็น ๑๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ กัณฑ์ทศพร ว่า มี ๑๕ พระคาถา

จับเอาตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้เสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินแคว้นมคธ ครองราชย์สมบัติอยู่ที่พระนครราชคฤห์ แล้วเสด็จไปโปรดพระเจ้า



สุทโธทนะพระพุทธบิดาพระประยูรญาติในกรุงกบิลพัสดุ์ ณ ที่นั้นได้เกิดฝนโบกขรพรรษ แปลว่า ฝนคุณน้ำตกลงบนใบบัว เป็นฝนวิเศษ กล่าวไว้ว่าใครนีกอยาจะให้เปียก ก็เปียก ใครไม่เปียก ก็ไม่เปียก พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายเห็นแล้วเป็นอัศจรรย์จึงกราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงแสดงเหตุผลในเรื่องนี้ พระพุทธองค์จึงแสดงมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นเรื่องของพระนางผุสดีขอประทานพร ๑๐ ประการ จากพระอินทร์ก่อนจะจุติจากสวรรค์ ซึ่งพร ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. ขอให้พระนางได้ประทับในปราสาทพระเจ้าสีวิราช
๒. ขอให้ดวงเนตรทั้งสองมีสีดำประดุจดาวลูกเนื้อทราย
๓. ขอให้มิพระโขนงเขียว ดุจสร้อยคอนกยูง
๔. ขอให้มิพระนามว่า “ผุสดี”
๕. ขอให้มิพระโอรสทรงพระเกียรติยิ่งกว่ากษัตริย์ทั้งหลาย และมีพระราชศรัทธาในการกุศล
๖. ขอย่าให้มีพระครรภ์ปรากฏนูนดังสตรีสามัญ
๗. ขอย่าให้พระธิดาทั้งคู่ดำในเวลาทรงครรภ์ และเมื่อได้ทรงประสูติแล้วขอย่าให้หย่อนยาน
๘. ขอให้เส้นพระเกศาดำเป็นมันดุจสีปีกแมลงค่อมทอง
๙. ขอให้พระฉวีละอียดดุจทองคำธรรมชาติ
๑๐. ขอให้ทรงมีอำนาจปล่อยนักโทษประหารชีวิตให้พ้นโทษ

ตอนที่ ๒ กัณฑ์หิมพานต์ มี ๑๓๔ พระคาถา

กล่าวถึงพระเวสสันดรว่า ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทนต์กับนางผุสดี แห่งแคว้นสีวิราชบุรี ประสูติที่ตรอกพ้อคำ จึงได้นามว่า เวสสันดร ทรงเป็นนักเลิกละผู้ยิ่งใหญ่มาแต่ทรงพระเยาว์ กล่าวคือเมื่อมีพระชนมายุได้เพียง ๔ พรรษาก็ทรงปรารถนาบริจาควัยะของตน เมื่อพระองค์ได้รับราชสมบัติ ทรงมีพระทัยกว้าง จึงได้พระราชทานช้างปิงจยนาเคนทร์แก่พราหมณ์ชาวกลิงคราษฎร์ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของชาวเหล่านั้น ทำให้ประชาชนไม่พอใจกันใหญ่ จึงพากันไปกราบทูลพระเจ้าสุทนต์ให้เนรเทศพระเวสสันดรไปอยู่ป่าหิมพานต์ พระเวสสันดรจึงไปอยู่ป่าหิมพานต์



ตอนที่ ๓ กัณฑ์ทานกัณฑ์ มี ๒๐๘ พระคาถา

ก่อนที่พระเวสสันดรจะเสด็จไปอยู่ป่าหิมพานต์ พระองค์ทรงมีการบริจาคทานที่ยิ่งใหญ่อีก เขาเรียกว่าสัตตคณมหาทาน แปลว่า การให้ที่ยิ่งใหญ่ออย่างละ ๗๐๐ คือ ให้ช้าง ๗๐๐ เชือก ให้ม้า ๗๐๐ ตัว ให้รถ ๗๐๐ คัน ให้ทาสชาย ๗๐๐ คน ให้ทาสหญิง ๗๐๐ คน ให้โคนม ๗๐๐ ตัว และให้นางสนม ๗๐๐ คน

ตอนที่ ๔ กัณฑ์วนปเวสน์ มี ๕๗ พระคาถา

กล่าวถึงพระเวสสันดรทรงพาพระนางมัทรีพระชายา ชาลิโอรส และกัณฑ์หาพระธิดา เสด็จออกจากเมือง ผ่านแคว้นเจตราชูร์ไปประทับอยู่ที่เขาวงกตในป่าหิมพานต์

ตอนที่ ๕ กัณฑ์ชูชก มี ๗๘ พระคาถา

กล่าวถึงพราหมณ์ผู้เป็นขอทาน ซึ่งได้นางอมิตตดาสาสาวสวยงามมาเป็นภริยา นางใช้ให้ชูชกไปขอกัณฑ์หาและชาลิ ชูชกรับภริยาจึงเดินทางคั่นคั่นไปสืบหาข่าวที่แคว้นสิวีราชูร์ ผู้คนพากันเกลียดชังชูชก ชูชกก็พยายามหลบหลีกการทำร้ายของชาวบ้านมาจนได้ เดินทางต่อไปก็ไปพบพราหมณ์เจตบุตร และได้หลอกล่อให้พราหมณ์เจตบุตรบอกทางไปเขาวงกตจนได้

ตอนที่ ๖ กัณฑ์จุลพน มี ๑๕ พระคาถา

กล่าวถึงชูชกพราหมณ์เฒ่าเดินทางผ่านป่าตามที่พราหมณ์เจตบุตรบอกให้เดินไป จนถึงอาศรมของอัจจุตฤาณีย์

ตอนที่ ๗ กัณฑ์มหาพน มี ๘๐ พระคาถา

กล่าวถึงเฒ่าชูชกได้ใช้วิธีหลอกล่อเพื่อให้ฤาณีย์อัจจุต บอกทางไปหาพระเวสสันดร

ตอนที่ ๘ กัณฑ์กุมาร มี ๑๐๑ พระคาถา

กล่าวถึง ชูชกเข้าไปกราบทูลขอชาลิกับกัณฑ์หาจากพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงพระราชทานให้ ชูชกได้ทูลบ่ติกัณฑ์หากับชาลิต่อหน้าพระพักตร์ของพระเวสสันดร

ตอนที่ ๙ กัณฑ์มัทรี มี ๘๐ พระคาถา

กล่าวถึงพระนางมัทรีที่จะเสด็จกลับจากการหาผลไม้ในป่า เมื่อมาถึงไม่เห็นกัณฑ์หา



กับชาลี ก็ออกติดตามจนคำค้นคืนคึกก็ไม่พบ จนถึงกับเป็นลมสลบลงต่อหน้าพระพักตร์ของ
พระเวสสันดร เมื่อฟื้นขึ้นพระเวสสันดรจึงตรัสเล่าเรื่องราวให้ฟังโดยตลอด เหตุผลก็คือเป็น
การบริจาคครั้งยิ่งใหญ่ของผู้ต้องการออกบวชเป็นพระพุทธรเจ้าพระนางมัทรีถึงจะโศกเศร้า
เพียงไร ในที่สุดก็ต้องอนุโมทนาสาธุการเห็นดีด้วย

ตอนที่ ๑๐ กัณฑ์สักกบรรพ มี ๔๓ พระคาถา

กล่าวถึงท้าวสักกะ พระอินทร์ ในฐานะที่เป็นจอมแห่งเทวดาเกิดความเกรงพระทัย
ว่าจะมีผู้มาทูลขอพระนางมัทรีไปเสียอีกคน จึงทรงแปลงพระองค์เป็นพราหมณ์ชรามาทูลขอ
พระนางมัทรีกับพระเวสสันดร แล้วก็ทรงฝากไว้กับพระเวสสันดรนั้นแหละ

ตอนที่ ๑๑ กัณฑ์มหาราช มี ๖๕ พระคาถา

กล่าวถึงตาเฒ่าเจ้าเล่ห์ซุกเขยเดินทางไปแคว้นสีวิราษฎร์ พระเจ้าสญชัยทรงไต่ถามหา
กับชาลีให้เป็นอิสระ และทรงเลี้ยงเฒ่าซุกเขยอย่างเต็มที่ ปรากฏว่าซุกเขยสวามิไปเต็มคราบจน
ถึงกับต้องตายเพราะความงกกิน

ตอนที่ ๑๒ กัณฑ์กษัตริย์ มี ๓๖ พระคาถา

กล่าวถึงพระเจ้ากรุงสญชัยเสด็จด้วยพระนาง ผุสดี กัณหาและชาลี เพื่อไปรับพระ
เวสสันดรและพานางมัทรีกลับพระนคร เมื่อกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ ทรงพบกันที่เขาวงกต ก็
ทรงถึงแก่วิสัญญาภาพทั้ง ๖ พระองค์ ด้วยความดีพระทัยที่ได้พบกันอีก ด้วยทรงนึกว่าคงไม่ได้
พบกันอีกแล้ว และด้วยความเศร้าพระทัย ที่ต้องพลัดพรากจากกันไปนาน ในตอนนี้ พระ
อินทร์ผู้มีนามว่าท้าวสักกะจอมเทวดาได้ทรงบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมา สร้างความ
ชุ่มชื้นทำให้กษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ทรงฟื้นสติขึ้นมา

ตอนที่ ๑๓ กัณฑ์นครกัณฑ์ มี ๔๘ พระคาถา

กล่าวถึงกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ เสด็จกลับถึงพระนคร แคว้นสีวิราษฎร์ และพระ
เวสสันดรก็ได้ครองราชย์สมบัติตามเดิม บ้านเมืองมีความสงบสุขประชาชนร่มเย็นตามเดิม

คุณค่าของมหชาติคำหลวง

ด้วยความเชื่ออันพื้นฐานดั้งเดิมว่า มหชาติเวสสันดรชาดก เป็นคัมภีร์แห่ง



มงคล เป็นคัมภีร์สำคัญคู่บ้านคู่เมือง เพราะเนื้อหาสาระในท้องเรื่อง มีกระแสแห่งความเมตตา การเสียสละ การช่วยเหลือเกื้อหนุน สอนให้รู้จักการโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว อันจะเป็นเหตุบันดาลให้สังคมสงบสุข เพราะฉะนั้น จึงถือว่าผู้ได้ศึกษามหาชาติ ย่อมเป็นแนวทางอันจะโน้มนำไปสู่ความสุขความเจริญ ถึงกับมีความเลื่อมใสยึดมั่นว่า แม้จะฟังไม่รู้เรื่อง เช่น คาทาพจน์ก็ย่อมจะเกิดสิริมงคลมากและนิยมนำน้ำมนต์ น้ำพรจากคาทาที่พระเทศน์มาอาบและประพรมอาคารสถานบ้านเรือนเพื่อหวังให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขแก่สมาชิกในครอบครัวของตน นอกจากนี้ยังมีคุณค่าอีกประการต่าง ๆ ได้แก่

๑. ในด้านอักษรศาสตร์ นับเป็นหนังสือที่แต่งดีมาก เพราะผู้แต่งล้วนแล้วแต่มีฝีมือในการประพันธ์ทั้งนั้นเนื่องจากเป็นหนังสือที่แต่งโดยนักประพันธ์หลายคน นักประพันธ์หลายคนจะมีฝีมือไว้เปรียบเทียบ ตำนวนโวหารจึงไพเราะเพราะพริ้ง มีความกระชับรัดกุม น่าฟังถึงแม้ว่าจะอ่านยากไปสักหน่อย

๒. ในด้านประเพณีวัฒนธรรม ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม การฟังเทศน์ซึ่งเชื่อกันว่าฟังมหาชาติตั้งแต่จบจะมีอานิสงส์มากถึงได้ไปสวรรค์เลยทีเดียว

๓. ในด้านการปกครอง มหาชาติคำหลวงช่วยแสดงให้เห็นถึงการปกครองในสมัยโบราณว่าเป็นการครองแบบระบบประชาธิปไตย เพราะประชาชนมีสิทธิในการปกครอง มีอำนาจในการตัดสินใจชะตาชีวิตของตนเอง ส่วนว่ามีการเห็นแก่ตัวอยู่ด้วยหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง มหาชาติคำหลวงทำให้เรามีความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้ และสิ่งสารพัดต่าง ๆ นานามากมาย ทำเกิดความรักธรรมชาติมากยิ่งขึ้น

๔. สอนการผ่อนหนักให้เป็นเบา โดยใช้หลักนิติศาสตร์ควบกับหลักรัฐศาสตร์ รู้จักประนีประนอมผ่อนปรนยามบ้านเมืองเข้าที่คับขัน

๕. เป็นคัมภีร์ที่สอนให้รู้ถึงการแก้ปัญหาแบบประชาธิปไตย คือ การฟังเสียงส่วนใหญ่ของประชาชน คุงในกัณฑ์หิมพานต์และทานกัณฑ์

๖. สอนการดำเนินนโยบายต่างประเทศอันนุ่มนวล แขนบลด มุ่งผูกมิตรทำลายความเป็นศัตรู

๗. สอนการอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความสามัคคี มีน้ำใจ เสียสละให้อภัย และให้เกียรติแก่กัน

ดังนั้น ควรฟังเรื่องมหาชาติด้วยความกตัญญูรู้คุณ ด้วยการประพฤติปฏิบัติตนจำเรียรอยตามปฏิปทาของพระโพธิสัตว์เวสสันดร อันจะทำให้ได้อานิสงส์ตามที่ได้กล่าวไว้



บทที่ ๕

สรุป และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับการปกครองบ้านเมือง

เมื่อสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ สวรรคตแล้ว สมเด็จพระรามาธิบดีราชโอรสซึ่งประสูติแต่พระราชมารดาที่เป็นพระราชธิดาของกษัตริย์ทางสุโขทัยได้ขึ้นครองราชย์พระนามว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งในเวลานั้นเป็นระยะที่ทางกรุงศรีอยุธยาเริ่มมีขอบเขตอาณากว้างขวาง มีประชากรหนาแน่นและมีการติดต่อเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองภายนอกอย่างสม่ำเสมอทั้งในด้านการค้าขาย การรับและการแลกเปลี่ยนศิลปวิทยาการซึ่งเป็นเวลาที่ต้องมีการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง การศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ซึ่งพระองค์เองทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นปราชญ์ทรงรอบรู้ทั้งรัฐประศาสนศาสตร์และศิลปศาสตร์เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงให้มีการปฏิรูปลักษณะการปกครองและการบริหารบ้านเมืองขึ้นใหม่เพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งกว่าเดิม

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงรู้ซึ่งถึงสถานการณ์ของอาณาจักรอยุธยาว่า ในขณะที่พระองค์ครองราชย์นั้นเป็นอย่างไร และในรัชสมัยก่อนพระองค์นั้นเป็นอย่างไร คือ เมืองประเทศราชบางเมืองเริ่มตั้งตัวเป็นอิสระไม่ขึ้นต่ออยุธยา เช่น เมืองมะละกาตั้งแข็งเมืองในสมัยของพระองค์ และพระองค์ก็ไม่สามารถปราบปรามได้สำเร็จ และพระองค์ก็มีศึกติดพันอยู่กับอาณาจักรล้านนาไทยทางเหนือ และพวกหัวเมืองทางเหนือที่เคยเป็นของอยุธยา ก็เริ่มไปขอขึ้นต่อพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนาไทย เช่น เมืองเชียง เป็นต้น

ดังนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเล็งเห็นถึงเหตุผลในด้านนี้จึงจำเป็นต้องปรับปรุงการปกครองเสียใหม่ เพื่อความมั่นคงของอาณาจักร โดยพยายามที่จะรวมอำนาจเข้ามาไว้ในส่วนกลาง คือ เมืองหลวงให้มากที่สุด เพื่อป้องกันการแข็งเมืองของหัวเมืองต่าง ๆ ทรงพยายามที่จะแผ่ขยายอำนาจของพระองค์ออกไปตามหัวเมืองชั้นใน ชั้นนอกต่าง ๆ ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ด้วยการให้ยกเลิกเมืองลูกหลวงและหัวเมืองชั้นในให้เป็นเมืองชั้นจัตวาและพวกหัวเมืองชั้นนอก ให้เปลี่ยนเป็นหัวเมืองชั้น เอก โท ตรี ตามขนาดและ



ความสำคัญของเมืองนั้น ๆ โดยไม่ให้เมืองใดมีอำนาจปกครองเหนือเมืองอื่น ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมอำนาจของเจ้าเมืองนั้นให้คิดกบฏต่อพระองค์ได้

สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการจัดระเบียบการปกครองใหม่คือ การแยกฝ่ายทหารออกจากฝ่ายพลเรือนโดยเด็ดขาด โดยให้มีสมุหนายกเป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือน และสมุหกลาโหม เป็นหัวหน้าฝ่ายทหาร เพื่อจะได้เป็นดุลถ่วงอำนาจของพระองค์ไว้ คือไม่ยอมให้ใครมีกำลังอำนาจพร้อมกันทั้งทางด้านทหารและพลเรือนเหมือนกับพระองค์ ซึ่งจะเป็นการไม่ปลอดภัย เพราะมีอำนาจอยู่ในมือมากเกินไป อาจก่อการกบฏได้ รูปแบบการปกครองของอยุธยาเรียกว่าเป็นราชอาณาจักร ซึ่งรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง ส่วนสุโขทัยและอาณาจักรอื่นๆ ถือว่าเป็นเพียงอาณาจักร ที่พระราชอำนาจของกษัตริย์แผ่คลุมไปถึงเท่านั้น

เมื่อพิจารณาให้ดีแล้ว จะเห็นได้ว่าการสร้างระบบศักดินาขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ก็คือการกำหนดลักษณะชนชั้นและสิทธิหน้าที่ต่าง ๆ ของคนในสมัยนั้น โดยมีลักษณะที่เป็นแนวตั้งและแนวนอน ดังนี้

ลักษณะที่เป็นแนวตั้ง ได้แก่ การแสดงให้เห็นถึงความลดหลั่นกันลงมา ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ เจ้านายในพระราชวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ ตลอดจนไพร่ฟ้าข้าทาส ในลักษณะนี้จะเห็นได้ว่าสังคมไทยประกอบด้วย กลุ่มผู้ปกครอง ซึ่งได้แก่ พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ และขุนนางข้าราชการ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มถูกปกครอง อันได้แก่ ไพร่ ฟ้า ประชาชน และข้าทาส

ลักษณะที่เป็นแนวนอน ได้แก่ การกำหนดความแตกต่างในสิทธิที่สัมพันธ์กับหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลในแต่ละชนชั้น เช่น ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ถึงแม้จะมีศักดินาเท่ากัน แต่ตำแหน่งฐานะอาจแตกต่างกันได้ ซึ่งจะลดหลั่นกันไป

การปกครองที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงวางระเบียบไว้นั้น ได้ใช้เป็นหลักในการปกครองประเทศไทยตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองระเบียบการปกครองของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงได้เลิกใช้แต่นั้นมา

๕.๑.๒ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับสถาบันพระพุทธศาสนา

ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น พระองค์ได้อุปถัมภ์สนับสนุนพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ซึ่งการที่พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ในกิจการด้านพระพุทธศาสนานี้เอง เป็นเหตุทำให้ในรัชสมัยของพระองค์มีศิลปวัฒนธรรมทางด้านต่าง ๆ ที่สืบ



เนื่องมาจากพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จึงกล่าวได้ว่าในรัชสมัยของพระองค์เป็นยุคทองของความรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรมก็ว่าได้ ทั้งนี้เป็นเพราะพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาและน้อมนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติ อีกทั้งพระองค์ยังได้สร้างศิลปกรรมทางด้านต่างๆ อันเกิดจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา เช่น ทางด้านสถาปัตยกรรม พระองค์ทรงสร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้น ณ บริเวณที่เคยเป็นพระราชวัง จนกลายเป็นวัดสำคัญของราชสำนักและอาณาจักร เป็นที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญ มีการสร้างพระสถูปเจดีย์ วิหาร โบสถ์ ทั้งใหญ่โตและสวยงาม เป็นที่สถิตของพระพุทธรูปขนาดใหญ่และสำคัญหลายพระองค์ เช่น พระเจดีย์สามองค์ ซึ่งเป็นเจดีย์พระประธาน พระพุทธรูปศรีสรรเพชญ์ดาญาณซึ่งเป็นพระพุทธรูปยืนหุ้มทองคำขนาดใหญ่ และพระโลกนาถซึ่งเป็นพระพุทธรูปยืนอีกเช่นกัน วัดพระศรีสรรเพชญ์นี้เป็นแบบอย่างวัดในพระราชฐานที่ทางกรุงเทพมหานครเอาเป็นแบบอย่างในการสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้น เมื่อแรกสร้างพระนคร

การที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้ความสำคัญพระทัยในการสร้างสิ่งสำคัญทางพระพุทธศาสนา นับได้ว่าเป็นพระราโชบายหลักอย่างหนึ่ง เพราะสะท้อนให้เห็นจากการเรียกพระนามของพระองค์เองว่า พระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเป็นสิ่งที่แตกต่างจากพระนามที่สัมพันธ์กับพระรามาวตารของกษัตริย์ราชวงศ์อู่ทอง และกับพระบรมราชมหจักรพรรดิของกษัตริย์ในราชวงศ์สุพรรณภูมิแต่ก่อน เป็นการประกาศพระองค์เองในลักษณะที่เป็นพุทธราชา อันเนื่องจากพระองค์เองทรงเป็นที่รวมของพระมหากษัตริย์หลายราชวงศ์ โดยเฉพาะราชวงศ์พระร่วงซึ่งมีบทบาทในการเป็นพระธรรมราชาเป็นสำคัญ

การเป็นพุทธราชาหรือธรรมราชาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ก็เป็นการหมายถึงว่า พระองค์ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกนั่นเอง การทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาทางด้านต่าง ๆ เช่นทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือภาษาวรรณคดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เป็นสิ่งที่เกื้อหนุนการปกครองแผ่นดินให้สงบร่มเย็นเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้แล้วยังเป็นการเสริมพระราชอำนาจของพระองค์ให้ยิ่งใหญ่กว่าพระมหากษัตริย์ในภูมิภาคอื่นๆ ของโลก เพราะพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกครองทั้งอาณาจักรและศาสนจักรในเวลาเดียวกัน

อีกประการหนึ่ง การที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงผนวชทำให้ประชาชนเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาเจริญจนเป็นที่เลื่องลือในบรรดาประเทศใกล้เคียง เช่น พระเจ้ากรุงหงสาวดี พระเจ้าเชียงใหม่ดีโลกราช พระเจ้ากรุงศรีสัต



นาคคนหุด ได้แต่งราชทูตเชิญเครื่องอัฐบุรุษมาถวาย และทำให้บรรดาประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาพยายามปรับปรุงส่งเสริมอย่างเป็นพิเศษ

เนื่องจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงมีพระราชมารดาเป็นเจ้าหญิงในราชวงศ์พระร่วง ก็เป็นธิดาของพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (พระยาบาลเมือง) ประกอบกับความใกล้ชิดกับชาวเหนือเมื่อครั้งเป็นอุปราชประทับอยู่ ณ พิชณุโลก ทำให้พระองค์ทรงเรียนรู้ถึงลักษณะนิสัย ความนิยมชมชอบต่าง ๆ ของชาวเมืองเหนือเป็นอย่างดีว่า ชาวเหนือต่างเลื่อมใสพระพุทธศาสนามากตั้งแต่ครั้งพระมหาธรรมราชาธิไท พระองค์จึงทรงเลียนแบบพระราชกรณียกิจของกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง เพื่อเป็นการโน้มน้าวจิตใจชาวเมืองเหนือให้ใฝ่ในพระองค์ เช่น อุทิศที่ดินสร้างวัด สร้างวัง โปรดให้หล่อรูปพระโพธิสัตว์ ๕๐๐ ชาติ และที่สำคัญคือ การออกผนวชดังที่กล่าวมา ทรงบูรณะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ศูนย์กลางจิตใจชาวเหนือ ซึ่งอาจสรุปการกระทำของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ทรงเจริญรอยตามพระมหาธรรมราชาธิไท เพื่อดึงดูดความนิยมจากชาวเหนือให้หันมาเข้ากับอยุธยาอย่างเต็มใจได้หลายประการ ดังนี้

๑. ทรงสร้างปฏิสังขรณ์วัดวาอารามและบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยประการต่าง ๆ เป็นอันมากเช่นเดียวกัน

๒. ได้ทรงถวายวังให้เป็นวัดเช่นเดียวกัน ได้แก่ วัดมหาธาตุในกรุงสุโขทัย และวัดพระศรีสรรเพชญ์ในกรุงศรีอยุธยา

๓. ได้เสด็จออกผนวชอยู่คราวหนึ่ง เช่นเดียวกันและได้อาราธนาพระสังฆราชมาเป็นองค์อุปฌาย์จากลังกา เช่นเดียวกันอีกด้วย

๔. ได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเกี่ยวกับศาสนาเช่นเดียวกัน คือ พระมหาธรรมราชาธิไททรงพระราชนิพนธ์หนังสือไตรภูมิพระร่วง ส่วนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวง

๕. พระมหาธรรมราชาธิไทได้ทรงกำหนดแบบแผนราชประเพณี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ได้ทรงจัดวิธีการปกครองบ้านเมือง ได้ตั้งกฎมณเฑียรบาลวางแบบแผนราชประเพณีให้มั่นคงเช่นเดียวกัน

การที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงพยายามเอาพระพุทธศาสนา เพื่อมาเป็นเครื่องมือสนับสนุนทางการเมืองนั้น เพราะขณะนั้นอยุธยาถูกอาณาจักรเชียงใหม่รุกรานอยู่เสมอ การทำสงครามก็ไม่อาจยุติลงได้โดยเด็ดขาด จึงต้องใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือดึงดูดจิตใจความนิยมชาวเหนือ ซึ่งอาจจะฝักใฝ่กับพระเจ้าอโศกราชซึ่งเป็นชาวเหนือด้วยกัน ให้มานับถือ



ศรัทธาในพระองค์ เมื่อพระองค์ทรงผนวชในปี พ.ศ.๒๐๐๘ นั้น ครั้นปีต่อๆ มา คือปี พ.ศ. ๒๐๒๐ พระเจ้าติโลกราชทรงจัดให้มีพิธีสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ขึ้น พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงขึ้นบ้างเช่นกัน คือ พยายามแก้จุดความยิ่งใหญ่ในการบำรุงพระพุทธศาสนาระหว่างอาณาจักรที่เป็นศัตรู

กิจกรรมทางศาสนาช่วยลดความไม่พอใจในหมู่ชาวเหนือได้เป็นอย่างดี ช่วยให้อาณาจักรทางเหนือและได้รวมกันทางการเมืองได้ ดูเหมือนว่าจะใช้เวลาตั้งเกือบร้อยปีที่ทำให้อาณาจักรเหนือและได้รวมกันอย่างสมบูรณ์ นับแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเราจะเห็นได้ว่า ได้เกิดความรู้สึกว่าทั้งสองอาณาจักรได้กลายเป็นอาณาจักรเดียวกันทางการเมือง นับแต่นั้นมา สุโขทัยก็ได้ต่อสู้ทางการเมืองเพื่อเอกราช แต่การต่อสู้ทางการเมืองเป็นการทำเพื่อยึดอำนาจในอยุธยาแทน คือเป็นการต่อสู้ในวงการเมืองเดียวกัน และเราจะเห็นเหตุการณ์นี้ได้เป็นอย่างดีในเวลาต่อมา คือ ราชวงศ์สุโขทัยกลับเป็นใหญ่ขึ้นอีกครั้งหลังการเสียกรุงครั้งที่หนึ่ง แต่ราชวงศ์สุโขทัยนี้มาเป็นใหญ่ในอยุธยามีได้ต้องการเอกราชเฉพาะสำหรับสุโขทัยอีกต่อไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรม ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา” นี้ เป็นการศึกษาถึงผลงานทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณคดีที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ายังสามารถที่จะศึกษาถึงความเจริญรุ่งเรืองในสมัยอื่น ๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น ในสมัยสุโขทัย สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี สมัยรัตนโกสินทร์ เป็นต้น

นอกจากนี้ ศิลปวัฒนธรรมทางด้านต่างๆ เช่น วรรณคดี ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาของแต่ละสมัยก็ควรนำมาวิเคราะห์ศึกษา เพื่อให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ อันจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป



บรรณานุกรม

ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๐๐ เล่มที่

๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕

.....พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕

.....พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕

.....พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร. แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๐.

.....พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากรรวบรวม และจัดพิมพ์, ๒๕๑๑.

.....วิวัฒนาการพุทธสถานไทย. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓.

กรมศิลปากร. ท่องชมวัดและพระพุทธรูป. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๔.

กัตติยานุ ชูชื่น. ประวัติวรรณคดีไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

คุณหญิงพรพรรณ ชารานุมาส. วรรณคดีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๓๗.

คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประดิษฐ์อักษรดี. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๘.



- จิตร บัวบุศย์. การศึกษาศิลปกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : สมาคมศิษย์เก่าเพาะช่าง, ๒๕๑๖.
- จิรพันธ์ สมประสงค์. ประวัติศิลปะ. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓
- จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย. “ในเอกสารการสอน ชุดวิชาไทยศึกษา”. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๔๔.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. ภาษาไทยโบราณ. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๒๘.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ. พุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔.
- เฉลิม จันปฐมพงศ์ และคณะ. ประวัติศาสตร์ไทย. นนทบุรี : สำนักพิมพ์เสถียรไทย, ๒๕๒๐.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. วรรณคดีตอนต้น : ลักษณะร่วมและอิทธิพล. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแผ่งานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนพุทธศตวรรษ ๒๕, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, ๒๕๒๓.
- ณรงค์ เสียงประชา. พื้นฐานวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒.
- คณัย ไชยโยธา. พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.
- _____. ๕๓ พระมหากษัตริย์ไทย ๕ ทรงครองใจไทยทั้งปวง. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.
- _____. สังคมศึกษา ๑. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.
- ตรี อมาตยกุล. นิทานประวัติศาสตร์และโบราณคดี. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๔.
- ถวิล สมักรรัฐกิจ. คู่มือการจัดการคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕.
- ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.
- น. ณ ปากน้ำ และ แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. จิตรกรรมสมัยอยุธยา จากสมุดข่อย. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๒๘.
- น. ณ ปากน้ำ. ศิลปะกับโบราณคดีในสยาม. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๐.
- บึงอร ปิยะพันธุ์. ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก่อนสมัยสุโขทัย จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๘. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘



ประทีป ชุมพล. จิตรกรรมฝาผนังภาคกลาง : ศึกษากรณีความสัมพันธ์กับวรรณคดีและอิทธิพลที่มีต่อความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕.

ประภาศรี สีหอำไพ. วัฒนธรรมเกี่ยวกับภาษา และวรรณคดี. เอกสารคำสอน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ประสิทธิ์ ศรีสมุทร. วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔.

ประเสริฐ วิทยาธิ. ส ๒๐๔ ประเทศของเรา ๓. กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๔๐. พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ. วรรณคดีศาสนาและชนบประเพณี. กรุงเทพมหานคร : บำรุงศาสตร์, ๒๕๒๘.

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ประพัทธ์. ภาษา วรรณคดี และวิทยาการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๔.

พระบรมสารีริกธาตุ. พิมพ์เป็นที่ระลึกร่วมฉลองพระราชพิธีกาญจนาภิเษกในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๕.

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ฐมวฑฺฒโน). แก่นมหาชาติ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

พระพุทธพุททาม และพระพุทธวรญาณ. ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพมหานคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๑๕.

พระยาอนุমানราชชน. การศึกษาวรรณคดีแง่วรรณศิลป์. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๐๗.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับ ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด). พระนคร : คลังพิทยา, ๒๕๐๗.

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา. พระนคร : ศิวพร, ๒๕๑๑.

พระวิสุทธิโสภณ. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. เอกสารประกอบการสอน, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓. (อัคราณา)

พิชิต อัคราณา. วรรณกรรมไทยสมัยสุโขทัย - กรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖.



- พิฑูร มลิวัดย์ และไสว มาลาทอง. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ
มหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓.
- ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร. ชินกาลมาลีปกรณ์. พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๐.
- รอง ศยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๕.
- ระพี สาคริก. เอกลักษณะของชาติ กับการพัฒนาชาติไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖.
- วรรณภา ณ สงขลา. จิตรกรรมสมัยอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๕.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. ประติมากรรมไทย. หนังสือชุดความรู้ไทย. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้า
คุรุสภา, ๒๕๒๘.
- วิทย์ บุรณธรรม. พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทซิลเวอร์พินส์, ๒๕๔๑.
- วิทย์ ศิวศรียานนท์. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร : สมาคมภาษาและ
หนังสือ, ๒๕๑๔.
- วิรัตน์ พิชญ์ไพบูลย์. ความเข้าใจศิลปะ. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘.
- วีระ บำรุงรักษ์. ระบบการจัดวัฒนธรรม และคุณภาพมาตรฐาน. กรุงเทพมหานคร : มปป.
(อัครา)
- เวลส์ คอวริช. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. กาญจน์ สมเกียรติกุล และ
ยุพา ชุมจันทร์ แปล. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสมาคมสังคมสงเคราะห์
แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม. กรุงศรีอยุธยาของเรา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖.
- ศิลป พีระศรี. ศิลปสงเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : อักษรสมัย, ๒๕๑๔.
- สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. ประวัติศาสตร์ไทย ๑. “ในเอกสารการสอนชุดสังคมศึกษา ๒”. พิมพ์
ครั้งที่ ๔. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, ๒๕๔๔.
- _____. อาณาจักรอยุธยา. “ในเอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย”. พิมพ์ครั้งที่
๑๑. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, ๒๕๔๔.
- ส. พรายน้อย. สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๓๕.
- สมชาติ มณีโชติ. จิตรกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.



สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. ประชุมพระนิพนธ์ เกี่ยวกับตำนานพระพุทธศาสนา.

พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔.

_____. ประวัติศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘.

_____. ตำนานคณะสงฆ์. พระนคร : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๑๑.

_____. ตำนานเครื่องมือหริ ปี่พาทย์ และประชุมบทเพลงไทยเดิม. พระนคร : โสภณพัฒนการพิมพ์, ๒๕๑๓.

_____. ตำนานพระพุทธเจดีย์. ธนบุรี : รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๓.

_____. ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มจบ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖.

สมหมาย เปรมจิตต์. ปรีวรรต. ตำนานมูลศาสนาวัดป่าแดง. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์, ๒๕๑๕.

สัจจ ภูเขาทอง. ไน้ตดนตรีไทยประเภทเพลงขับและบรรเลง เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาดนตรี วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๓๓.

สันติ เล็กสุขุม. เจดีย์เพิ่มมูม เจดีย์ย่อมูม สมัยอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๒๕.

_____. ศิลปะอยุธยาทางหลวงแห่งแผ่นดิน. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๔.

สิทธิ พินิจกุล และคณะ. ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕.

สิริวัฒน์ คำวันสา. อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย). กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๒.

สุทัศน์ ภูมิรัตนจิรินทร์. เอกสารการสอนสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา, ๒๕๔๕. (อัดสำเนา)

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๒.

หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. พุทธศิลป์ล้ำเลิศควรเชิดชู. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๐.

_____. ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔.

อาคม พงษ์ยะ. แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ศรีธรรมเทพนคร. กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๒๗.



(๒) วิทยานิพนธ์

ทองดี ปิงใจ. “พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมในอาณาจักรอยุธยา
สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.๑๕๕๑
– ๒๑๗๑)”. วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาประวัติศาสตร์
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๓๑.

นเรศมณฑ์ เพชรนาจักร. “การศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และวิธีการ
สอนในโคลงโลกนิติ”. วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

ปิยะวรรณ แก้วสุข. “บทบาทมุสลิมสมัยอยุธยา”. สารนิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต
(โบราณคดี). คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑.

พิมพ์รพี ไพ ปรสมสมิทธิ์. “ความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาระหว่างไทยกับลังกา ตั้งแต่รัชกาล
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว”. วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พยุพ นนทวิสูตร. “ลักษณะต้นแบบของไตรภูมิพระร่วง ที่มีต่อวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา”.
วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต. สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐.

พระมหาเกษม หาสจิตโต (พยุ). “อิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรมในสมัย
สุโขทัย”. วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธ
ศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาสมชาย ธีรภาโส (บุญเกลี้ยง). “ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย.
วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาสุรเดช สุรศกโก (อินทศักดิ์). “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย :
ศึกษาเฉพาะกรณี เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน”. วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬ
าลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.



- พระมหาสุรศักดิ์ ประจันตะเสน. “การศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยธรรมจากวรรณคดีในโคลงโลกนิติ”. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.
- พวงแก้ว โอพารสมบัติ. “การศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา”. วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.
- ลักขณา มัญญณี. “การศึกษาภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมจากจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือน วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.
- วุฒินันท์ กันตะเทียน. “พระสงฆ์กับการเมือง : แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน”. วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.
- ศศิ ยุกคณันท์. “คตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยา”. วิทยานิพนธ์ ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาโบราณคดีประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒.
- วสันต์ ณ ถลาง. วิเคราะห์การนำพุทธศาสนาใช้ในการปกครอง ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๕.

(๓) บทความ

- กาญจนาคนพันธุ์. “ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์”, วิทยาสาร. ฉบับที่ ๔๕. (๒๕๐๖) : ๕๐.
- จันทน์ ทองประเสริฐ. “พัฒนาการทางด้านวัฒนธรรม”, วารสารจันทร์เกษม (มกราคม – กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘) : ๖๐-๖๗.
- เจดีย์ มณีเลิศ. “บทบาทของการศึกษาในการพัฒนาวัฒนธรรม”, วารสารการศึกษาแห่งชาติ. (ตุลาคม – พฤศจิกายน ๒๕๓๘) : ๑๗-๓๕.
- นันทวัน (เหมินทร์) ภู่อ่าง. “สถานภาพของชาวมุสลิมในอยุธยาสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗”, วารสารศาสตร์. ปีที่ ๑๕. ฉบับที่ ๒๕. (๒๕๓๑) : ๒๑๖.



บรรจง ชูสกุลชาติ. “วัฒนธรรมจะมีส่วนช่วยชาติอย่างไร”, วารสารวัฒนธรรม. (มกราคม ๒๕๒๖): ๕๔-๖๑.

อภัย นาคคง. “พระพุทธปฏิมา”, วารสาร พ.ศ.ล. ปีที่ ๒๘. ฉบับที่ ๑๕๗. (กันยายน – ตุลาคม ๒๕๓๘): ๓๘.

๒. ภาษาอังกฤษ

Mom Choa Chund chirayu Rajini. The Oriantation Of Mahad Lur meraja Li Thai. Guide Through The Inscipions Sukhothai South East Asia Stuies Working, paper No.9, University oF Hawaiie, 1976.



ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – ฉายา (นามสกุล) พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฺฒโน (แก้วมณี)
เกิดวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๐
สถานที่เกิด ๑๘๑/๑ หมู่ ๔ ต.คอนกำยาน อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี ๗๒๐๐๐
ที่อยู่ปัจจุบัน วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กทม.
อุปสมบท วันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๑ ณ วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร
แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กทม.
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (พุทธ สุขวฑฺฒโน) เป็นพระอุปัชฌาย์
พระครูสุวรรณวรวิทย์ (ถม อนุยุตโต) เป็นพระกรรมวาจาจารย์
พระราชพุทธิญาณ (ทอง ปญฺญาทีโป) เป็นพระอนุสาวนาจารย์
ประวัติการศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๕ สอบได้ นักธรรมชั้นเอก
จาก สำนักเรียนคณะจังหวัดสุพรรณบุรี วัดป่าเลไลยก์
พ.ศ. ๒๕๔๘ สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค
จาก สำนักเรียนวัดสุวรรณาราม กทม.
พ.ศ. ๒๕๔๕ สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (พธ.บ. รุ่นที่ ๔๗)
จาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๘ สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
วิชาเอกบริหารรัฐกิจ (รป.บ. รุ่นที่ ๒๔)
จาก มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พ.ศ. ๒๕๕๑ สำเร็จการศึกษาปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา (พธ.ม. รุ่นที่ ๑๕)
จาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
หน้าที่การงานปัจจุบัน เป็นรองผู้อำนวยการ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์
วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กทม.
เป็นเลขานุการ สำนักเรียนวัดสุวรรณาราม
เป็นอาจารย์สอนพระปริยัติธรรม ประจำสำนักเรียนวัดสุวรรณาราม
เป็นพระสอนศีลธรรม ประจำโรงเรียนสุวรรณารามวิทยาคม